

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 3

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юріївна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антоніна, Dr.oes., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Коленда Наталія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 8 від 28.06.2022 р.

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24809-14749Р від 27.04.2021 року)

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності 231 – Соціальна робота, 232 – Соціальне забезпечення)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 361-1+316.35

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.1>

Михайло АЛЬОХІН

доктор філософії з соціальної роботи, заступник директора з навчально-методичної роботи, Приватний заклад освіти «КМДШ», Дніпровська набережна, 14 Л, Київ, Україна, 05095

ORCID: 0000-0001-9800-0268

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.1>

Бібліографічний опис статті: Альохін, М. (2022). «Перші ластівки» втрати молоді покоління центеніалів: соціально-філософський та педагогічний контексти. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 3–10, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.1>

«ПЕРШІ ЛАСТІВКИ» ВТРАТИ МОЛОДІ ПОКОЛІННЯ ЦЕНТЕНІАЛІВ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТИ

У аналітичній статті автором здійснено спробу рефлексії реалізованої в Україні освітньої та молодіжної політики, технологій та практик соціально-педагогічної діяльності щодо забезпечення всебічного та гармонійного розвитку та соціальної інтеграції молоді покоління центеніалів. Констатується, що телепроекти «Перші ластівки» та «Стоп-земля» на широкий загал піднімають проблему відповідності суспільного та поколінняного запитів центеніалів із мірою та ступенем їх розуміння, усвідомлення та задоволення відповідними агентствами та соціальними інститутами. Зазначається, що соціальним тлом зростання українських центеніалів є складне дитинство кінця 90-х – початку 2000-х, яке характеризується зростанням в умовах функціонування «пострадянського» суспільства, відтворення застарілих соціальних структур та інститутів, «шоком без терапії». Сьогодні центеніалів розвивається в умовах подвійної інституційної системи, масової аномічної деморалізації і масової соціальної ексклюзії. Тому українським центеніалам характерні гедоністичні устремління та часто безпідставні амбіції, брак соціальної компетентності, соціальне відчуження й індивідуалізм, ризикова поведінка й недостатньо сформовані соціально-значимі якості особистості. Автор наводить індикаторами соціальної втрати покоління центеніалів низьке усвідомлення ними цінності життя, насильницькі моделі взаємодії та нетерпимість до інакшості. Складна соціальна ситуація та доповнені до неї неконструктивні моделі виховання дітей призводить до їх світоглядної обмеженості, конформізму і тотального інфантилізму, особливо в соціально депресивних регіонах України. Подолання даного становища на думку автора лежить у площині активізації факторів та інструментів соціального розвитку молоді – подолання примітивності, а подекуди – нікчемності або фіктивності їх соціального досвіду, набуття ним проактивного, позитивного, формуючого нові конструкти виміру через їх залучення у найширшому контексті цієї дефініції.

Ключові слова: булінг, молодіжна робота, ОДГ/ОПЛ, соціальна аномія, соціальна робота, суїцидальна поведінка.

Mykhailo ALOKHIN

Doctor of Philosophy in Social Work, Deputy Director for Educational Work in Creative International School for Children, Dniprovska embankment, 14 L, Kyiv, Ukraine, 05095

ORCID: 0000-0001-9800-0268

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.1>

To cite this article: Aloxhin, M. (2022). «Pershi lastivky» vtraty pokolinnia tsentennialiv: sotsialnyi ta pedahohichniy konteksty [«First swallows» centennials: generation lost. Socio-philosophical and pedagogical context]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 3–10, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.1>

«FIRST SWALLOWS» CENTENNIALS: GENERATION LOST. SOCIO-PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL CONTEXT

The analytical article presents author's attempt to reflect on the educational and youth policy, techniques and practices of socio-pedagogical activities implemented in Ukraine to ensure comprehensive and harmonious development and social integration of Generation Z. It is suggested that TV projects «First Swallows» and «Stop the Earth» raise the issue of compliance of centennials' public and generational demands with the extent and degree of their understanding, awareness and satisfaction by relevant agents and social institutions. It is noted that the social background of Ukrainian centennials' development was a troubled childhood of the late 90's – early 2000's, which was characterized by growing up in a «post-Soviet» society, reproduction of outdated social structures and institutions, «shock without therapy.» Today's Generation Z are developing in a dual institutional system, mass anomie demoralization and mass social exclusion. Therefore, Ukrainian centennials are characterized by hedonistic aspirations and consumer attitudes, irresponsibility and incompetence in everyday life, selfishness, high level of pragmatism and often unfounded ambitions, lack of social norms, social alienation and individualism, risky behavior and insufficiently formed social qualities. The author cites low awareness of the value of life, violent models of interaction and intolerance of otherness as indicators of the social loss of Generation Z. Difficult social situation and unconstructive models of upbringing lead to their ideological limitations, conformism, and total infantilism, especially in socially depressed regions of Ukraine. According to the author, the problem can be resolved by means of activation of factors and tools of youth's social development – overcoming primitiveness, and sometimes – insignificance or fictitiousness of their social experience, gaining proactive, positive attitudes, forming new constructs of measurement through their involvement in the broadest context of this definition.

Key words: bullying, youth work, EDC / HRE, social anomie, social work, suicidal behavior.

Актуальність проблеми. Український теле-серіал «Перші ластівки» (автор ідеї – Євген Тунік), що вийшов у світ восени 2019 року, а за ним повнометражний фільм 2021 року «Стоп-земля» (режисерка – Катерина Горностай) на широкий загальний оголили табуовану проблему відповідності суспільного та поколінного запитів центеніалів із мірою та ступенем їх розуміння, усвідомлення та задоволення відповідними агентами та соціальними інститутами. Вірогідно, найперше у вітчизняному прокаті настільки відверто, гостро та багатоаспектно було порушено питання, з одного боку, суспільного аудиту задекларованих у законодавстві клієнтоорієнтованості та дитиноцентризму у цілях, завданнях та інструментах державної освітньої, соціальної та молодіжної політики, у цілому, та соціально-педагогічної діяльності у освітніх інституціях, зокрема.

З іншого боку, кінострічки проілюстрували тенденції, описані вітчизняними науковцями, щодо становища української молоді та стратегій міжпоколінної взаємодії: утвердження цінності грошей як основного механізму досягнення соціальної успішності та детерміновані цим її гедоністичні устремління та споживацькі позиції, безвідповідальність та некомпетентність у побуті, егоїзм, високий рівень прагматизму та часто безпідставні амбіції (Алексєнко, 2016, с. 17); брак соціальної нормативності, що транслюється у різноманітних проявах негативізму, відсутності зацікавленості конструювати адекватні та позитивні відносини із оточенням

(Фролова, 2018, с. 201); зростання в суспільстві насильства та його криміналізація, через яку формується «хвора тривожність» (самовідчуття меншовартості, безпорадності); популяризація в умовах війни агресії та насильницьких методів розв'язання соціальних ситуацій, дискредитація компромісу та діалогу як засобів досягнення поставлених цілей (Андрєєв, 2013, с. 78). Крім того, сьогоденне покоління молоді демонструє тенденції соціального відчуження й індивідуалізму, ризикованої поведінки й недостатності сформованості соціально-значимих якостей особистості та базових соціальних цінностей, які відображають водночас причину та наслідок низької спроможності існуючих соціальних інституцій реальним чином впливати на становлення та розвиток цілого покоління, назване центеніалами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концептуальні засади Теорії поколінь викладені американськими дослідниками Н. Хоувом та В. Штраусом, а одна із найгрунтовніших її інтерпретацій здійснювалась Т. Алексєнко, у наукових працях якої презентовано особливості соціального розвитку українських дітей та молоді. Дослідження соціального глас становлення покоління центеніалів висвітлено у роботах Є. Головахи. У доробку Ю. Андрєєва, Л. Калашнікової, К. Ключко, Л. Колесник, А. Лобанової, Г. Москалика, М. Хижняк, Л. Фролової репрезентовано окремі аспекти та проблеми міжособистісної та інституційної взаємодії молоді.

Мета дослідження – здійснити спробу рефлексії реалізованої в Україні освітньої та молодіжної політики, технологій та практик соціально-педагогічної діяльності щодо забезпечення всебічного та гармонійного розвитку та соціальної інтеграції молоді покоління центеніалів.

Виклад основного матеріалу. Центеніали відповідно до загальноприйнятої Теорії поколінь за Н. Хоувом та В. Штраусом є особами, що народилися наприкінці 1990-х – у першому десятилітті 2000-х років. В українських реаліях ця вікова межа може коливатися, зважаючи на певне технологічне та цивілізаційне відставання України від Сполучених Штатів Америки. Разом із тим, як свідчить ряд міжнародних досліджень, спільними ознаками та характеристиками, які вирізняють представників цієї генерації від інших, можна вважати їх ідеалізм та прагматизм, розвинену адаптивність до змінних соціокультурних умов, нетривіальні та часом незрозумілі й неочікувані емоційні реакції, поведінкові та смакові вподобання. Їх народження в умовах глобалізації та постмодернізму обумовлюють якісне освоєння цифрових технологій. Центеніали живуть у добу соціальних потрясінь (національних демократичних революцій, локальних воєнних конфліктів, пандемії), інформаційного тиску. Разом із тим, вони демонструють прагнення бути відповідальними батьками, які вивчають та експериментують у системах виховання та розвитку дітей. Ключовими ж сферами їх самовираження є самоствердження та кар'єра, нові технології та гедонізм, невизначеність та неоднозначність у розумінні цінностей (Howe & Strauss, 1991; Алексєнко, 2018).

Глибоке розуміння вітчизняними науковцями соціальної реальності, яка власне обумовлює актуальність порушеного дослідження, та поколінних особливостей центеніалів, у розумінні освіти як генетичної програми та інституту соціалізації (Москалик, 2013, с. 40), враховуючи проблему «інкультурації», пов'язану з процесом передавання культурної спадщини і руйнації системи цінностей, виникнення їх вакууму та руйнації механізму наступності поколінь, мало б орієнтувати державну освітню, соціальну та молодіжну політику на подолання або нівелювання негативних соціальних станів, проте сконструйований та висвітлений у згада-

них телепроектах «Перші ластівки» та «Стоп земля» образ зрізу молоді покоління центеніалів засвідчує існуючі прогалини реалізації згаданих політик, які знаходять своє науково обґрунтоване підтвердження у різних сферах соціального життя.

Зняті у жанрі «coming-of-age» (драма дорослішання) сюжети фільмів є вигаданими, проте за словами їх авторів, побудовані на основі анонімних інтерв'ю зі школярами, реальних кейсах гарячої лінії «Ла Страда», досліджень фокус-груп з дитячими психологами, які ділилися спостереженнями поведінки підлітків у складних ситуаціях. Попри окрему гіперболізацію подій, сценарії стрічок пронизані архетипними історіями та сюжетами, і розкривають проблематику булінгу, насильства у родині, нетерпимості у ширині її проявів, у т.ч. гомофобії, вживання наркотичних препаратів та міжпоколінні конфлікти. Соціальний ефект, спричинений серіалом «Перші ластівки», у титрах кожної серії якого демонструвалися контакти гарячої лінії «Ла Страда», збільшив кількість звернень на неї ушестеро (!).

Чи не найголовнішою соціальною проблемою, яка має опинитися у реальному фокусі, є проблема цінностей молоді. Її соціальний бекграунд у покоління центеніалів не містить жодної міцної опори чи взірця стабільності, який би переконливо гарантував успішне майбутнє. Здебільшого складне дитинство, що припало на кінець 90-х та початок 2000-х, є результатом функціонування «пострадянського» суспільства, відтворення застарілих соціальних структур та інститутів, зрештою – «шок без терапії». Пройшовши шлях інституціональної кризи та Помаранчевої революції (2000–2004 рр.), ейфорії та розчарування від нереалізованих постреволюційних очікувань (2005–2010 рр.), і почавши у 2017 році декларований транзит як результат «драми невизначеності» та трагедії визначення вектору суспільних трансформацій, молодь покоління центеніалів досі формується та функціонує в суспільстві, характеристиками якого є подвійна інституційна система, масова аномічна деморалізація і масова соціальна екслюзія, цінності «спотвореного модерну», неостанові утворення, соціальний цинізм та негативні ідентичності. Синтез радянського та феодального суспільного укладу вкорінили

в того-/сьогоденній Україні комплексну пострадянську корупцію, розгалужений тіньовий сектор економіки, фінансування соціальної сфери за залишковим принципом, заангажованість судової та правоохоронної систем, переважання у громадській думці розчарування, недовіри до інститутів демократії, почуття соціальної безпорадності (Головаха, 2016).

Під сумнівом опиняється усвідомлення молоддю життя як найбільшої соціальної цінності. З одного боку, про це може свідчити резонанс популярності ігор «Синій кит», «Біжи або помри», «Тихий дім», «Розбуди мене о 4:20» та підсилена ними суїцидальна поведінка молоді. Разом із тим, однією з найголовніших причин залучення підлітків до «груп смерті» є відсутність достатньої уваги з боку дорослих до їх проблем та безконтрольність життя у віртуальному вимірі. Проекція віртуального життя на реальне, усунення родини та школи від соціальних зв'язків із підлітками, відсутність колективної підтримки провокують відчуження молоді від мікро- та макросередовища. Трагічним є і факт, що серед підлітків-суїцидентів 70% з них не мають розладів психіки, а 60% живуть у повноцінних та благополучних родинях (Лобанова & Калашнікова, 2017).

У більш глобальному вимірі, життя середньостатистичного українського центеніала, у його світосприйнятті, може не набувати ролі значущого та вартісного. На відміну від А. Маслоу, екзистенціальний філософ та психолог Віктор Франкл дотримується думки, що потреба в самоактуалізації обумовлює пошук людиною сенсу власного життя, який фундаментується на передньому плані, оминаючи «нижчі» потреби. Його концепція передбачає, що осмисленості життю (а відтак – і цінності його сприйняття) надають продуктивна діяльність, цінності переживання та ставлення, які виявляються не у машинальному виконання певних функцій, а від суспільного внеску. Разом із тим, аналіз результатів репрезентативного соціологічного дослідження «Молодь України – 2021» (далі – РСД), виконаного ТОВ «Форсервіс Юа Сейлз» на замовлення Міністерства молоді та спорту України, констатують, що до топ-3 очікуваних досягнень у житті, молодь традиційно впродовж 5 останніх років обирає сімейне щастя (63,4%), здоров'я (53,4%) та побудову успішної кар'єри (42,7%). Дотичні

ж до Франклових наративи «бути вільним і незалежним у своїх рішеннях та вчинках» обрали 27,7% молоді, а принести користь Україні – 6,2% респондентів. Зважаючи на таку ситуацію, можна припустити, що за незмінної суспільної кон'юнктури, покоління центеніалів житиме у концепції «низьких ставок» – відтворюватиме характерні існуючому соціальному укладу структури та процеси з усіма їх вадами та патологіями, не братиме на себе відповідальність за інституційні трансформації у довгостроковій перспективі, опікуючись задоволенням утилітарних потреб.

Почасті і «Перші ластівки», і «Стоп-земля» дає відповіді, що обумовлює таку ситуацію. Однією з найбільших трагедій українського суспільства, обумовленою згаданою вище кризою недовіри, є нетерпимість до Іншості (інакшості) у всіх її виявах. За даними РСД, 10,5% української молоді засвідчили негативне ставлення до осіб, чії цінності, погляди чи думки відрізняються від їхніх. 72,4% опитаних вважає неприйнятним проживання разом зі споживачами ін'єкційних наркотиків, 47,6% – особами, які споживають алкогольні напої, 45,5% – з людьми, які перебували у місцях несвободи, 43,9% – ромами. 31,2%. Ба більше – за останні роки рівень нетерпимості до окремих соціальних груп зріс: проти 3,4% у 2018 році 17,9% у 2021 році проживання з людьми, які живуть з ВІЛ/СНІД; проти 6,5% у 2018 році 31,2% молоді у 2021 році вважає неприйнятним проживання разом з представниками ЛГБТ-спільнот. Сценарними «... Ти що мене, гомодрілом назвав? ...», «... Це не мужицька справа, кинь...», «... Цирк. Кризь голубизна. Повбивав би їх ...» у серіалі «Перші ластівки» було проілюстровано, з одного боку, соціальний тиск на підлітків з альтернативною сексуальною орієнтацією, та тривожність й глибину переживань життя у гетероцентричному соціумі, а з іншого, культивування стереотипів, поглиблення у свідомості молоді через погляди, дії, переконання батьків та педагогів диференціації між категоріями «норма» та «патологія».

Стандартизована освіта, толерування насильства у родинях, авторитарна педагогіка, конформізм не сприяють зрощенню лідерства та ініціативності, які в довгостроковій перспективі могли б стати основою консолідації нації та подолання розбіжностей у світосприйнятті,

формування толерантного суспільства. Активісти та відмінники, геї та «тихоні» – усі вони у зоні підвищеного ризику стати жертвами пранкування та секстину, хепіслепінгу та наклепів, онлайн-грумінгу, третирування тощо, жорстокість та винахідливість яких вражає.

Ще одним виміром втрати покоління центеніалів є спонукання їх до відчуження від родин / батьків внаслідок обраних ними контрольних конструктивних моделей виховання, взаємодії, неадекватних очікувань від своїх дітей, діапазон коливань яких охоплює крайні точки від педагогічної занедбаності і самоусунення батьків від виконання належних функцій до тотального контролю над життям дитини, утвердження гіперопіки. Невипадково, що у «Перших ластівках» однією зі спокус дітей-учасників груп смерті було бажання знайти дружні, підтримуючі стосунки, які засвідчувалися меседжем анонімного куратора гри: «Ти пам'ятаєш – я твій найкращий друг».

Результатами гіперпротекції є придушення бажань, ініціативи дітей, обмеження розвитку їх компетентності, у т.ч. соціальної, відсутність у поведінці підлітка потреби / сформованої здатності комікувати з однолітками та розширювати соціальні контакти. Внаслідок гіперопіки та потурання, які є крайніми патологічними формами педагогічної некомпетентності батьків, у процесі дорослішання діти, а пізніше – підлітки, мають сформовані імперативи негайного задоволення, неповажного ставлення до оточення, нерозуміння міри, безпорадності, невміння розрізнити бажання та потреби, надмірного «почуття права», нездатності встановлювати межі, безвідповідальності, невдячності, слабого самоконтролю та проблем в стосунках (Хижняк, 2018).

Крайні форми делегування обов'язків та відповідальності, порушення вікової відповідності у вихованні, використання фізичного, психологічного чи економічного насильства над дитиною, а разом із цим – емоційна та діяльнісна відчуженість від неї, які сукупно є вимірами гіперпротекції або потурання, призводять до того, що підліток виростає залежним, знервованим та тривожним, вразливим, імпульсивним та замкнутим. Ба більше – почасти батьки намагаються реалізувати через дітей власні нереалізовані амбіції, залишаючи осторонь або відверто ігноруючи інтереси, бажання

та прагнення самої дитини, внаслідок чого найбільш значущими спрямуваннями таких дітей, що подорослішали, є зовнішні цілі – багатство, слава та імідж, тоді як найменш значущими – особистісне зростання, внесок у суспільство та референтні стосунки (Clarke, Dawson & Bredehoft, 2014). Невипадково у тих же «Перших ластівках» висвітлюються актуальні проблеми страждань підлітків через невідповідність нав'язаних їм стандартів моди, що може виражатися у поширенні дистрофії або булімії, а також нехтування будь-якими цінностями та засадами жити за правилами, слідувати академічній доброчесності, вираженій у узагальненій репліці: «Яка різниця звідки шпора? Головне – результат». Зрештою, лейтмотивом окресленого вище фактору міжпокоління конфлікту є слова героя «Перших ластівок», який ставить актуалізоване у цій статті риторичне запитання: «Предки, розплюште очі! Чи нам поздохати, аби ви нас помітили!?».

Зрештою, на нашу думку, основоположною причиною і одночасним наслідком світоглядної обмеженості, конформізму і тотального інфантилізму, особливо в соціально депресивних регіонах України, а також згаданих вище негативних факторів соціального розвитку молоді покоління центеніалів, є примітивність, а подекуди – нікчемність їх проактивного, позитивного, формуючого нові конструкти соціального досвіду або його фіктивність.

І багато витоків такої ситуації є наслідком неефективності державних освітньої, молодіжної та соціальної політик, які за результатами РСД не створюють умови для набуття цього досвіду. У таблиці 1 представлено результати опитування у 2021 році молоді щодо поінформованості та її включеності у проекти молодіжних центрів, дитячих, молодіжних або громадських організацій, органів учнівського або студентського самоврядування.

З таблиці 1 вбачаємо, що менше 15% від загальної чисельності молоді має ідентичність громадсько активної особистості, яка з дорослішанням спадає, про що свідчить факт, що лише 3,6% молодих людей є членами ГО або беруть участь у їх заходах. Окрему проблему становить потреба роботи з безініціативністю молоді: разом із тим, що 5,3% молоді України відвідують та беруть участь у заходів молодіжних центрів, 44,6% молоді не хочуть навіть

**Поінформованість та залученість молоді України
щодо діяльності інститутів громадянського суспільства**

	Молодіжний центр	Дитяча/молодіжна громадська організація	Громадська організація	Органи учнівського та студентського самоврядування
Не володію такою інформацією / Важко відповісти	47,3%	44,9%	96,4%	85,9%
Ні, у нашому населеному пункті це відсутнє	28,3%			
Так, мені відомо про це, проте я не взаємодію із цим	19,1%	14,1%		
Так, мені відомо про це і я беру участь у його/її роботі	5,3%	7,3%	3,6%	14,1%

Джерело: побудовано автором на підставі результатів репрезентативного соціологічного дослідження «Молодь України – 2021».

отримувати інформацію щодо діяльності таких центрів та пропонувані ними заходів. Це підкріплюється і байдужістю залучення до громадської діяльності: 27,1% серед опитаних зазначило, що їх не цікавлять громадські акції, 24,1% не беруть участь у громадській діяльності через надмірну зайнятість на роботі, по 15% респондентів є громадсько пасивними через зневіру у зміни завдяки їх долученню та відсутності інформації про доступні можливості.

Така ситуація є викликом не лише у контексті розвитку громадянського суспільства – вона продукує і політичну кризу. Аполітичність молоді створює вакуум репрезентації їхніх інтересів у політичній дискусії в межах державних органів влади, оскільки молодь не долучається до процесу вибору та контролю цієї влади, самоусуваючись від них. За даними Центру Разумкова у першому турі виборів Президента України взяло участь лише 40% молоді, тоді як 3,45 мільйони молоді їх проігнорували. Це і не дивно, 63,4% молоді у РСД відмовилися і 16,1% не визначилися у пропозиції взяти участь у навчанні / тренінгах з підвищення рівня політичної освіченості. Ситуація у цілому із особистісним та професійним розвитком є мало перспективною: за результатами РСД протягом останніх до опитування трьох років 55% молоді не відвідувало жодних семінарів, курсів чи тренінгів, тоді як 10,9% були слухачами курсів післядипломної освіти, 15,3% – курсів водіння та 14,7% – курсів іноземних мов. Зрештою, цей вакуум досвіду пояснюється і тим, що молодь переважно живе у своїй «територіальній бульбашці», не вивчає, аналізує, порівнює культурні надбання своєї

місцевості з іншими, не набуває нового соціокультурного досвіду. 37,4% респондентів РСД протягом 12 останніх до опитування місяців не покидали меж свого населеного пункту, 51,7% не виїздили за рік за межі області, а 88,1% – за межі України.

На наше щире переконання, підкріплене РСД, шляхами до відновлення діалогу з поколінням центеніалів є створення умов та можливостей для них, запит до яких вони невпинно демонструють. Розподіл відповідей до запитання «Що б спонукало Вас до відвідування молодіжного центру?» на практиці підкреслює «болі» молоді, оскільки 52,7% опитаних прагнуть вчитися чомусь новому, 44,4% – мати можливість знайомитися та спілкуватися, 32,6% – урізноманітнювати дозвілля, 23,6% – отримати можливість зайняти більш активну громадянську позицію та реалізовувати ідеї для покращення життя.

Крім того, у порівнянні з 2019 роком у 2021 році кількість молоді, яка навчається / працює за спеціальністю, що відповідає інтересам, захопленням та здібностям скоротилась з 47,8% до 38,6%, що свідчить про потребу створювати робочі місця та освітні програми, які будуть у запиті у самої молоді.

Щодо виміру освіти, то безумовно, чи не найбільшим викликом для навчальних закладів має стати впровадження освіти для демократичного громадянська та освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ), оскільки залежно від реалізованості підліткового запиту на соціальну активність, яка, насамперед, мала б бути спрямована на засвоєння і відтворення норм, цінностей і способів поведінки, буде залежати, як саме

підліток буде усвідомлювати себе як особистість у ролях члена суспільства та учасника міжособистісних відносин. ОДГ/ОПЛ у цьому контексті є трампліном до змоги долучатися до громадської діяльності, взаємодіяти з дорослими, громадськістю, ініціювати та втілювати проекти, отримувати визнання та прийняття інших (Клюзко & Колесник, 2020).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, в умовах сьогодення, одним із вимірів функціонування українського суспільства є руйнація системи цінностей та їх вакуум, внаслідок чого серед молоді покоління центеналів все поширенішими є знецінення життя, насильницькі моделі взаємодії та нетерпимість до інакшості. Детерміновані конструктивними моделями виховання та взаємодії дітей й неадекватними очікуваннями від них розвиток центеналів призводить до їх сві-

тоглядної обмеженості, конформізму і тотального інфантилізму, особливо в соціально депресивних регіонах України. Подолання даного становища, на нашу думку, лежить у площині активізації факторів та інструментів соціального розвитку молоді – подолання примітивності, а подекуди – нікчемності або фіктивності їх соціального досвіду, набуття ним проактивного, позитивного, формуючого нові конструкції виміру через їх залучення у найширшому контексті цієї дефініції. Перспективами подальших досліджень є аналіз трансформацій ціннісно-поведінкової сфери особистості центеналів у контексті впливу повномасштабної російсько-української війни та обумовленими нею масовою міграцією молодих українців, у т.ч. за кордон, часткове їх включення у волонтерські ініціативи, а також вплив інших перетворень, які переживає українське суспільство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексєєнко Т. Ф. Проблема цінностей в інтерпретації конфлікту батьків і дітей у теорії поколінь. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. 3(100). С. 68–76.
2. Андрєєв Ю. С. Неблагополучна сім'я як чинник розвитку агресивної поведінки у підлітків. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. 13(4). С. 74–81.
3. Головаха Є. Українське суспільство: шляхи трансформації. *Український соціологічний журнал*. 2016. № 1–2. С. 26–30.
4. Клюзко К. Громадянська освіта: мистецтво творити зміни / К. Клюзко, Л. Колесник. Київ : Компринт, 2020. 74 с.
5. Лобанова А. С., Калашнікова Л. В. «Групи смерті», що формуються в Інтернет-просторі для підлітків: небезпека в умовах гібридної війни. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. 5(310). С. 163–174.
6. Молодь України – 2021 : результати репрезентативного соціологічного дослідження. Київ : Міністерство молоді та спорту України ; ТОВ «ФОРСЕРВІС ЮА СЕЙЛЗ», 2021. 74 с.
7. Москалик Г. Феномен «освіти» у педагогічному дискурсі на межі століть. *Вища освіта України*. 2013. № 4. С. 38–44.
8. Хижняк М. В. Наслідки дитячої розпещеності у дорослому віці. Режим доступу: http://195.140.227.163:8080/jspui/bitstream/123456789/562/1/Khizhn_st_3.pdf
9. Фролова Л. Б. До проблеми соціальної дезадаптації молодших школярів в умовах сучасного соціуму. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2018. 3(2). 198–204.
10. Howe N., Strauss W. *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York : William Morrow & Company, 1991.
11. Clarke, J. I., Dawson, C., Bredehoft, D. *How Much Is Too Much?*. Da Capo Lifelong Books, 2014.

REFERENCES:

1. Aliksieienko, T. F. (2018). Problema tsinnostei v interpretatsii konfliktu batkiv i ditei u teorii pokolin [The problem of values in the interpretation of the conflict of parents and children in the theory of generations]. *Pedahohika i psykholohiia. Visnyk NAPN Ukrainy [Pedagogy and psychology. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]*. 3(100). 68–76. [in Ukrainian].
2. Andreiev, Y. (2013). Neblahopoluchna simia yak chynnyk rozvytku ahresyvnoi povedinky u pidlitkiv [A troubled family as a factor in the development of aggressive behavior in adolescents]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky [Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical Sciences]*. 13(4). 74–81. [in Ukrainian].
3. Holovakha, Y. (2016). Ukrainiske suspilstvo: shliakhy transformatsii [Ukrainian society: ways of transformation]. *Ukrainskyi sotsiolohichnyi zhurnal [Ukrainian Sociological Journal]*. № 1–2. 26–30. [in Ukrainian].

4. Kliuzko, K. & Kolesnyk L. (2020). *Hromadianska osvita: mystetstvo tvoryty zminy [Civic education: the art of creating change]*. Kyiv : Kompynt. [in Ukrainian].
5. Lobanova, A. S. & Kalashnikova, L. V. (2017). «Hrupy smerti», shcho formuiutsia v Internet-prostori dlia pidlitkiv: nebezpeka v umovakh hibridnoi viiny ["Death groups" formed in the Internet space for adolescents: the danger in a hybrid war]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University]*. 5(310). 163–174. [in Ukrainian].
6. *Molod Ukrainy – 2021 : rezultaty reprezentatyvnoho sotsiologichnoho doslidzhennia [Youth of Ukraine – 2021: results of a representative sociological study]*. Kyiv : Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy ; TOV «FORSERVIS YuA SEILZ». [in Ukrainian].
7. Moskalyk, H. (2013). Fenomen "osvity" u pedahohichnomu dyskursi na mezhi stolit [The phenomenon of "education" in pedagogical discourse at the turn of the century]. *Vyscha osvita Ukrainy [Higher education in Ukraine]*. № 4. 38–44. [in Ukrainian].
8. Khyzhniak M. V. Naslidky dytiachoi rozpeshchenosti u dorosloму vitsi [Consequences of children's pampering in adulthood]. [in Ukrainian].
9. Frolova, L. B. (2018). Do problemy sotsialnoi dezadaptatsii molodshykh shkoliariv v umovakh suchasnoho sotsiumu [To the problem of social maladaptation of junior schoolchildren in the conditions of modern society]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii [Theoretical and Applied Problems of Psychology]*. 3(2). 198–204. [in Ukrainian].
10. Howe N., Strauss W. (1991). *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. New York : William Morrow & Company. [in English].
11. Clarke, J. I., Dawson, C. & Bredehoft, D. (2014). *How Much Is Too Much?* Da Capo Lifelong Books. [in English].

УДК 37.018.1.015.311:373.29]:37.014.3(477)]-053.4

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.2>

Володимир АНТОНЮК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-6080-8728

Надія АНТОНЮК

кандидат педагогічних наук, викладач педагогічних дисциплін циклової комісії шкільної, дошкільної педагогіки та психології, КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, пр. Волі, 36, м. Луцьк, Волинська область, 43010

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.2>

Бібліографічний опис статті: Антонюк, В. Антонюк, Н. (2022). Теоретичні аспекти формування соціальної готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в НУШ. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 11–18, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.2>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В НУШ

Будь-яке суспільство витрачає багато зусиль для того, щоби його члени успішно засвоювали культурні надбання, норми, цінності, ідеї, соціальний досвід, використовуючи для цього систему освіти, виховання різноманітні засоби підтримки культурних стандартів життєдіяльності.

Готовність до навчання у новій українській школі – це системна характеристика розвитку дитини старшого дошкільного віку, яка проявляється у сформованості її компетенцій. Ці компетенції формують вихователі, батьки шляхом прищеплення ціннісного ставлення до оточення й довкілля, розвивають за сприятливих умов у різноманітних ситуаціях життєвого досвіду та спілкування, у які включена дитина в сім'ї та суспільному вихованні.

Нова українська школа презентувала вимоги до взаємин «учні – батьки – вчителі – школа». Пріоритетами в них є педагогіка партнерства, нові підходи до навчання учнів, формування в них ключових компетентностей тощо.

Спираючись на результати досліджень сучасних науковців, виділяють три етапи реалізації ідеї наступності в навчанні дошкільників та молодших школярів:

1-й етап – забезпечення готовності дошкільників до навчання в школі;

2-й етап – створення умов для найшвидшої адаптації дітей до шкільних умов;

3-й етап – розвиток учнів початкової школи на основі надбань дошкільного дитинства та із застосуванням педагогічних технологій дошкільної освіти.

На основі цього у педагогічній науці розрізняють «наступність і перспективність», які розглядаються як дві сторони одного й того ж педагогічного явища.

Організація навчання дітей на дошкільному та початковому освітніх етапах потребує взаємної зорієнтованості освітньо-педагогічної діяльності вихователів та вчителів, погоджених спільних дій у цілепокладанні, проектуванні процесу навчання дітей різного віку.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, готовність до навчання, соціальна готовність.

Volodymyr ANTONIUK

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-6080-8728

Nadia ANTONIUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Teacher of Pedagogical Disciplines of the Cyclical Commission of School, Preschool Pedagogy and Psychology, KZVO "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, 36 Voli Avenue, Lutsk, 43010

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.2>

To cite this article: Antoniuk, V., Antoniuk, N. (2022). Teoretychni aspekty formuvannia sotsialnoi hotovnosti dytyny starshoho doshkilnoho viku do navchannia v NUSH [Theoretical aspects of the formation of the social readiness of preschool child for education in NUS]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 11–18, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.2>

THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF THE SOCIAL READINESS OF PRESCHOOL CHILD FOR EDUCATION IN NUS

Any society spends a lot of effort in order for its members to successfully assimilate cultural assets, norms, values, ideas, social experience, using for this purpose the system of education, upbringing and various means of supporting cultural standards of life.

Readiness to study in a new Ukrainian school is a systemic characteristic of the development of a child of senior preschool age. It manifests itself in the formation of the child's competencies. These competencies are formed by educators, parents with the help of a valuable attitude to the environment and the environment, developed under favorable conditions in various situations of life experience and communication, in which the child is included in the family and social education.

The new Ukrainian school presented the requirements for the relations "students – parents – teachers – school". Their priorities are partnership pedagogy, new approaches to student learning, formation of key competencies, etc.

Based on the results of research by modern scientists, three stages of the implementation of the idea of continuity in the education of preschoolers and younger schoolchildren are distinguished: 1st stage – ensuring the readiness of preschoolers to study at school; Stage 2 – creation of conditions for the fastest adaptation of children to school conditions; Stage 3 – development of primary school students based on the assets of preschool childhood and with the use of pedagogical technologies of preschool education.

On the basis of this, in pedagogical science, a distinction is made between "succession and perspective", which are considered as two sides of the same pedagogical phenomenon.

The organization of children's education at the preschool and primary educational stages requires mutual orientation of the educational and pedagogical activities of educators and teachers, agreed joint actions in goal setting, designing the learning process of children of different ages.

Key words: children of older preschool age, readiness for learning, social readiness.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Соціальна готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в НУШ є готовністю дитини до нових форм спілкування, новому відношенню до навколишнього світу і до самого себе. Це зумовлено готовністю дитини до нової соціальної ролі та ситуацією навчання в НУШ.

Дитина має розуміти, що в школу вона йде не лише гратися з друзями, а й одержувати нові знання та вміння. Проте навчатися вона буде не сама. У класі здебільшого навчаються близько тридцяти учнів, тож дитина має вміти спілкуватися та працювати в групі. Протягом шкільних років вона має зайняти своє місце в колективі, навчитися відстоювати свої інтереси, протистояти агресії, глузуванням, недобррозичливості, навчитися виявляти терпимість, давати підтримку іншим, бути членом команди. Тобто дитиною має бути пророблено велику роботу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Сучасний етап вивчення проблеми привертає увагу вчених, психологів і педагогів-практиків. Питання вікової та педагогічної психології розглядають Л. Волинська, Є. Огороднійчук, О. Скрипченко, психологію освіти Л. Петровський, І. Дубровина. Різноманітні аспекти психологічної адаптації вивчають Т. Вінник, І. Кушнір, загальні питання соціалі-

зації дитини аналізує М. Лукашевич, О. Степанюк.

Особливості соціального розвитку дошкільнят, зміст, форми і завдання формування соціальної готовності в умовах закладу дошкільної освіти вивчають Н. Берегова, І. Істинюк, І. Карабаєва, Л. Федорович, Н. Черепаня.

Формулювання мети статті та завдань.

Мета наукової розвідки – обґрунтувати принципи та педагогічні умови формування соціальної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у новій українській школі (НУШ).

Виклад основного матеріалу. Вхідження у світ відносини з іншими людьми називається соціалізацією. Соціалізація – це засвоєння індивідом зразків поведінки, соціальних норм, цінностей, навичок, які дозволяють успішно функціонувати у суспільстві. У результаті соціалізації людина навчається співпрацювати та взаємодіяти з іншими людьми. Без цього неможливо якісно жити, бути реалізованим та успішним.

Проблеми у соціалізації – одні із найпоширеніших серед дітей. Дитина не може знайти собі друзів, не комфортно почувається в колективі, непопулярна, не вміє домовлятися та вирішувати конфліктні ситуації – такі ситуації зустрічаються у кожному класі.

Тож умовами успішної соціальної готовності дитини до початку навчання у НУШ є:

1) сформована адекватна самооцінка;

2) потреба в спілкуванні з іншими;

3) уміння приймати інтереси групи дітей та налагоджувати взаємини з однолітками та дорослими.

Щоб зрозуміти механізми формування соціальної готовності старших дошкільників до навчання у школі, необхідно розглянути старший дошкільний вік через призму кризи семи років.

У результаті досліджень та спостережень за розвитком дітей було встановлено, що вікові зміни психіки можуть відбуватися різко, критично, або поступово. У цілому психічний розвиток являє собою закономірну почерговість стабільних і критичних періодів.

У психології під кризами мають на увазі перехідні періоди від одного етапу дитячого розвитку до іншого. Кризи виникають на стику двох вікових груп і є завершенням попереднього етапу розвитку та початком наступного.

Кризи, у їх негативному розумінні, є обов'язковими супутниками психічного розвитку. Неминучі не самі кризи, як такі, а переломи – якісні зрушення у розвитку. Кризи може і не бути, якщо психічний розвиток дитини формується не стихійно, а є розумним керованим процесом – керованим вихованням.

Психологічний зміст критичного (перехідного) віку та його значення для психічного розвитку дитини виявляються у тому, що в ці періоди відбуваються найбільш суттєві, глобальні зміни всієї психіки дитини: змінюється ставлення до себе та інших, виникають нові потреби та інтереси, перебудовуються пізнавальні процеси, діяльність дитини набуває нового змісту. Змінюються не тільки окремі психічні функції і процеси, але перебудовується і функціональна система свідомості дитини загалом. Поява у поведінці дитини симптомів кризи свідчить про те, що вона перейшла на більш високий віковий щабель.

Отже, кризи слід сприймати як закономірне явище психічного розвитку. Негативна симптоматика перехідних періодів – це зворотний бік важливих змін дитячої особистості, які є основою подальшого розвитку. Кризи проходять, а позитивні зміни (вікові новоутворення) залишаються.

Криза семи років була описана в літературі раніше за інші і завжди пов'язувалася з початком шкільного навчання. Старший шкільний

вік – це перехідний щабель у розвитку, коли вже не дошкільник, але ще й школяр.

Останніми роками спостерігається усунення меж кризи семи років до шестирічного віку. У деяких дітей негативна симптоматика з'являється вже у 5,5 років, тому зараз говорять про кризу 6–7 років.

По-перше, зміни соціально-економічних та культурних умов життя суспільства останніми роками призвели до зміни нормативного узагальненого образу дитини шести років, і, отже, змінилася система вимог до дітей цього віку. Якщо нещодавно до шестиліток ставилися як до дошкільників, то зараз на них дивляться як на майбутнього школяра. Від шестилітньої дитини вимагають уміння організувати свою діяльність, виконувати правила та норми, більш прийнятні у школі, ніж у закладі дошкільної освіти. Дітей старанно навчають знанням та вмінням шкільного характеру, самі заняття в дитячому садку нерідко набувають форми уроку. Більшість учнів перших класів на момент вступу до школи вже вміють читати, рахувати, мають великі знання у різних сферах життя.

По-друге, численні експериментальні дослідження показують, що пізнавальні можливості сучасних шестирічних дітей перевершують відповідні показники їхніх однолітків минулого століття. Прискорення темпу психічного розвитку є одним із чинників зміщення кордонів кризи семи років на більш ранні терміни.

По-третє, старший дошкільний вік характеризується значними змінами у роботі фізіологічних систем організму. Його не випадково називають віком зміни молочних зубів, віком «втягування в довжину». Останніми роками спостерігається раннє дозрівання основних фізіологічних систем організму дитини. Це теж позначається на ранньому прояві симптомів кризи семи років.

Внаслідок зміни об'єктивного становища дітей шестилітнього віку у системі суспільних відносин та прискорення темпів психофізичного розвитку нижня межа кризи змістилася на більш ранній вік. Отже, потреба в новій соціальній позиції та нових видах діяльності тепер починає формуватися у дітей значно раніше [3, с. 7].

Адекватна самооцінка. Однією з найбільш значних і актуальних тем можна вважати проблему становлення самосвідомості і самооцінки

особистості. Самооцінка є одним із істотних умов, завдяки чому індивід стає особистістю. Вона формує у індивіда потребу відповідати не тільки рівню оточуючих, але й рівню власних особистісних оцінок. Правильно сформована самооцінка виступає не просто як знання самого себе, але і як певне ставлення до себе, передбачає усвідомлення особистості як стійкого об'єкта. Самооцінка дозволяє зберегти стійкість особистості незалежно від мінливих ситуацій, забезпечуючи можливість залишатися самим собою.

Психологи та педагоги розглядають самооцінку в основному як механізм, що забезпечує узгодженість вимог індивіда до себе із зовнішніми умовами, тобто максимальною врівноваженістю особистості з навколишнім його соціальним середовищем.

У старшому дошкільному віці у зміст уявлень про себе входить відображення своїх властивостей, якостей, можливостей. Дані про свої можливості накопичуються поступово завдяки досвіду різноманітної діяльності, спілкування з дорослими і однолітками. Уявлення дитини про себе доповнюються відповідним ставленням до самого себе.

Симптоми кризи говорять про зміни у самосвідомості дитини, формування внутрішньої соціальної позиції. Головне при цьому – не негативна симптоматика, а прагнення дитини до нової соціальної ролі та соціально-значущої діяльності. Якщо закономірних змін у розвитку самосвідомості не відбувається, це може свідчити про відставання у соціальному розвитку.

Діти 6–7-річного віку з таким відставанням характеризуються некритичністю оцінки щодо себе та своїх дій. Вони вважають себе найкращими (найкрасивішими, найрозумнішими), у своїх невдачах схильні звинувачувати або оточуючих або зовнішні обставини і не усвідомлюють свої переживання та спонукання. Для дитини визнати те, що вона щось зробила або робить гірше інших дітей, означає визнати, що вона взагалі гірше однолітків.

В одних випадках, неадекватно завищена самооцінка у старшому дошкільному віці обумовлена некритичним ставленням до дітей з боку дорослих, бідністю індивідуального досвіду і досвіду спілкування з однолітками, недостатнім розвитком здатності усвідомлення себе і результатів своєї діяльності, низьким рів-

нем афективного узагальнення та рефлексії. В інших – формується в результаті надмірно завищених вимог з боку дорослих, коли дитина отримує тільки негативні оцінки своїх дій. Тут завищена самооцінка буде виконувати швидше захисну функцію. Свідомість дитини як би «вимикається»: вона не чує травмуючих його критичних зауважень у свою адресу, не помічає неприємних для неї невдач, не схильна аналізувати їх причини. Діти з неадекватно завищеною самооцінкою дуже рухливі, нестримані, швидко перемикаються з одного виду діяльності на інший, часто не доводять розпочату справу до кінця. Вони не схильні аналізувати результати своїх дій і вчинків. У більшості випадків вони намагаються вирішувати будь-які, в тому числі й досить складні завдання, не розібравшись до кінця. Найчастіше вони не усвідомлюють своїх невдач. Ці діти схильні до демонстративної поведінки і домінування. Вони афішують свої знання та вміння, намагаються виділитися серед однолітків, звернути на себе увагу.

Дітям із заниженою самооцінкою властиве прагнення уникати невдач, тому вони малоініціативні, вибирають свідомо прості завдання. У поведінці найчастіше нерішучі, нетовариські, недовірливі до інших людей, мовчазні, скуті у своїх рухах. Вони дуже чутливі, готові розплакатися в будь-який момент, не прагнуть до співпраці і не здатні постояти за себе. Такі діти тривожні, невпевнені в собі. Вони заздалегідь відмовляються від вирішення завдань, які здаються їм складними, але при емоційній підтримці дорослого легко справляються з ними. Як правило, вони мають низький соціальний статус у групі однолітків, з ними ніхто не хоче дружити.

Занижена самооцінка в дітей віком дошкільного віку сприймається як відхилення у розвитку особистості.

У процесі розвитку у дитини формується не тільки уявлення про властиві їй якості та можливості (образ реального «Я» – «який я є»), але також і уявлення про те, яким він має бути, яким його хочуть бачити оточуючі (образ ідеального «Я» – «яким би і хотів бути»). Співпадіння реального "Я" з ідеальним вважається важливим показником емоційного благополуччя.

Оціночна складова самосвідомості відображає ставлення людини до себе та своїх якостей, її самооцінку. Позитивна самооцінка

заснована на самоповазі, відчутті власної цінності та позитивного ставлення до всього, що входить до уявлення про себе. Негативна самооцінка виражає неприйняття себе, самозаперечення, негативне ставлення до особистості. На сьомому році життя з'являються зачатки рефлексії – здатності аналізувати свою діяльність та співвідносити свої думки, переживання та дії з думками та оцінками оточуючих, тому самооцінка дітей 6–7-річного віку стає вже більш реалістичною, у звичних ситуаціях та звичних видах діяльності наближається до адекватної. У незнайомій ситуації та незвичних видах діяльності їхня самооцінка завищена [1].

Потреба у дитини в спілкуванні з іншими.

Досвід спілкування дитини з дорослими є тією об'єктивною умовою, поза якою процес формування дитячої самосвідомості неможливий або дуже утруднений. Під впливом дорослого в дитини накопичуються знання та уявлення про себе, складається той чи інший тип самооцінки. Роль дорослого у розвитку дитячої самосвідомості полягає в наступному:

- повідомлення дитині відомостей про її якості та можливості;
- оцінка її діяльності та поведінки;
- формування особистісних цінностей, еталонів, за допомогою яких дитина згодом оцінюватиме себе сама;
- спонукування дитини до аналізу своїх дій та вчинків та порівняння їх з діями та вчинками інших людей.

Усвідомлення малюком своєї індивідуальності, неповторності відбувається в процесі його спілкування з найближчим оточенням, в якому батькам відведено особливу роль. Їхня оцінка вчинків дитини, їхнє ставлення до неї є, по суті, “віддзеркаленням” малюка, що закладає основу самоусвідомлення як істотної складової становлення особистості.

На початку життєвого шляху у дитини таких «дзеркал» зовсім мало. Спочатку вона дізнається про себе від матері, найпершого, найкращого, найспівчутливішого «дзеркала», в якому малюк бачить своє відображення лише в найкращому вигляді. Ще нічого не досягнув, нічого не зробив, а вже ти найкращий, найрідніший, оточений турботою, що забезпечує комфорт та безпеку.

Однак набутий досвід спілкування з близькими людьми зазнає неабияких випробувань

у дитячому садку. Ті увагу, турботу і любов, що малюк отримувал удом просто так, тепер серед нових дорослих та однолітків треба заслужити, та й своє відображення у нових «дзеркалах» дитині не завжди до вподоби. Більшість дітей досить успішно справляється з цією ситуацією та стосунки з новими людьми – дорослими та однолітками – поступово налагоджуються. Відмінність відображень у домашніх та нових «дзеркалах» або ж згладжується, або ж лишається істотною, але швидше збагачує дитину, аніж травмує її. Іноді нові «дзеркала» стають важливішими за попередні, оскільки у них дітлахи бачать себе дорослішими та самостійнішими.

З виходом за межі родинних стереотипів спілкування не лише збагачується соціальний досвід дитини, а й вона сама набуває здатності пізнавати власне «Я» з невідомих раніше сторін, що дуже важливо для особистісного зростання. У дитини ніби з'являються нові орієнтири щодо себе, розуміння самої себе.

Досвід спілкування з однолітками також впливає на формування дитячої самосвідомості. У спілкуванні, у спільній діяльності з іншими дітьми дитина пізнає такі свої індивідуальні особливості, які не виявляються у спілкуванні з дорослими (уміння встановлювати контакти з однолітками, придумати цікаву гру, виконувати ті чи інші ролі тощо), починає усвідомлювати ставлення до себе з боку інших дітей. Саме в спільній грі в дошкільному віці відбувається виділення дитиною «позиції іншого», як відмінною від своєї власної знижується дитячий егоцентризм [6].

Оцінка старшим дошкільням себе відбувається важче, ніж однолітка. До ровесника він більш вимогливий і оцінює його більш об'єктивно.

Уміння приймати інтереси групи дітей та налагоджувати взаємини з однолітками та дорослими. Спільна діяльність породжує різні типи взаємин між учасниками залежно від того, наскільки правильно її організовує педагог. Це передусім дружня взаємодопомога, що характеризується реальною співпрацею, готовністю допомогти товаришеві, який цього потребує. Взаємини партнерства, для яких характерне формальне співробітництво ґрунтується на розподілі праці та дотриманні принципу рівності для досягнення спільної мети. А також важли-

вими є взаємини співіснування, сусідства, які проявляються у вболіванні кожного учасника за успіх власної частини роботи. Залучення дитини до спільної діяльності допомагає їй відчувати й зрозуміти необхідність дотримуватися загальноприйнятих норм та правил взаємодії, формує вміння підпорядковувати свої особисті цілі й наміри груповим заради успіху загальної справи.

Правильно організована спільна діяльність дітей сприяє тому, що вони поступово навчаються поважати товаришів, розуміти їхні бажання, інтереси, вболівати не лише за свою частку праці, а й за роботу інших та її кінцевий результат.

Під час виконання колективних або групових завдань у дитини часто виникає потреба поділитися з товаришем власним задумом, досвідом, умінням. Спільні переживання радості успіху або смутку з приводу тимчасових невдач зближують дітей, згуртовують їх навколо єдиної мети. Емоційне піднесення сприяє розвиткові дружніх взаємин не лише в колективній діяльності, а й у повсякденному спілкуванні. Проте було б неправильно вважати, що просто залучення дітей до спільної діяльності саме собою забезпечує формування колективістських почуттів.

Наголошуємо: хоча спільна діяльність старших дошкільників і спрямована на досягнення певного результату роботи, однак головною її метою – засвоєння дітьми правил взаємодії з однолітками, вправлення у позитивних формах спілкування з товаришами і турботливому ставленні до них. Значення спільної продуктивної діяльності для виховання дітей важко переоцінити, адже вміння правильно поводитися в процесі спільної діяльності вкрай необхідне маленькій людині для майбутньої участі в житті шкільного колективу, в громадській діяльності й водночас для формування моральних рис особистості. Звичайно, спільна діяльність лише тоді позитивно впливає на дітей, коли вихователь створює для цього відповідні умови, попередньо готує дошкільнят до неї.

Взаємини, що складаються між дітьми стихійно, не завжди бувають позитивними, залишаючи відмітини в душі не лише того, кого образили, а й того, хто образив. Але це не означає, що дитину треба оберегати від товариства, щоб її, бува, не образили, не знехтували нею.

У школі на перший план вийде систематичне навчання, і тут стосунки з однолітками можуть стати або доброю підмогою, або ж істотною завадою. І ми, дорослі, маємо постійно про це пам'ятати, дбаючи про комунікативно-соціальний розвиток кожного вихованця і вчасно вживаючи заходи, щоб за потреби виправити становище [7].

Варто виховувати в дитини не лише лідерські якості та навички, а й уміння за потреби поступатися. Дитина має бути терплячою до інших.

Якщо дитина не вміє знайомитися, гратися і входити в новий колектив, варто ще до школи допомогти їй з цим. Майбутній першокласник має вміти просити про допомогу і розповісти про свої потреби. У перші дні навчання для декого це може бути важко, але коли проходить адаптаційний період, діти можуть говорити, що їм потрібно, пояснити поведінку.

Також важливе вміння – **слухати і не перебивати**. Наприклад, якщо дитина здатна мінімум 20 хвилин захоплено дивитися та слухати виставу, розповідь, виступ – вона готова до сприйняття інформації на уроках. Якщо ж ні, то просто знудиться в школі. Але тут також грає роль майстерність вчителя подати матеріал і зацікавити учня.

Відомий педагог і психолог Симон Соловейчик запропонував правила, що можуть допомогти батькам підготувати дитину до спілкування з однокласниками у школі. Батькам необхідно пояснити ці правила дитині та з їх допомогою готувати дитину до дорослого життя.

1. Не забирай чужого, але і своє не віддавай.
2. Попрохали – дай, пробують забрати – намагайся захиститись. Не бийся без причини.
3. Кличуть гратися – іди, не кличуть – запитай дозволу гратися разом, це не соромно. Грай чесно, не підводь своїх товаришів.
4. Не дражни нікого, не канюч, не випрошуй нічого. Два рази ні в кого нічого не проси.
5. Через оцінки не плач, будь гордим. З учителем через оцінки не сперечайся і на вчителя за оцінки не ображайся. Намагайся все робити вчасно і думай про добрі результати, вони обов'язково в тебе будуть.
6. Не будь ябедою і не наговорюй ні на кого.
7. Намагайся бути акуратним.
8. Частіше кажи: давай дружити, давай гратися, давай разом підемо додому.

9. Пам'ятай: ти не кращий за інших, ти не гірший за інших! Ти – неповторний для самого себе, батьків, учителів, друзів! [2]

Важливі умови повноцінного розвитку дошкільника – надання йому можливості вільно діяти та поводитися, оцінювати запропонований матеріал, оволодівати способами самоорганізації, саморегулювання та самоконтролю. За таких умов дитина вільно пізнає світ, проявляє ініціативу, впевнена у своїх здібностях.

Довільність у сфері спілкування дошкільника з дорослими проявляється в тому, що для нього не є визначальним безпосереднє ставлення дорослого до його особи, винагорода або покарання. Значущим є поставлене перед ним завдання та умови, за яких воно має бути виконаним. Спілкування є при цьому контекстним, позаситуативним.

Довільність у сфері спілкування з ровесниками проявляється у здатності вислуховувати пропозиції товаришів, узгоджувати з ними свої дії, змістовно спілкуватися, толерантно ставитися, задовольняти їхні прохання, досягати спільної мети. Дитина здатна допомагати, піклуватися, обирати способи спілкування, конструктивні форми розв'язування конфліктних ситуацій тощо.

Навчайте дитину проявляти повагу до людей у словах і поведінці відповідно до норм моралі. Це забезпечить їй щасливе перебування в оточенні дорослих і однолітків. Обов'язково включайте дитину в групові форми роботи, створюйте умови для взаємодії з однолітками, аби вона легко вписалася у шкільний колектив

і почувалася комфортно. Дитина у якій не сформовані ці навички, може відчувати труднощі як із соціалізацією, так і із засвоєнням навчального матеріалу. Якщо дитині складно порозумітися з дітьми, або вона часто потрапляє в конфліктні ситуації, буває ізольованою від колективу – це значно підвищує ризик шкільної дезадаптації. За таких умов вона взагалі може втратити цікавість до навчання в школі.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Бути школярем означає, що це не лише вміння читати і писати, але й нова соціальна роль: прокидатися вранці й збиратися в школу, класти до сумки шкільне приладдя, бути уважним на уроці, спілкуватися з вчителем, виконувати домашні завдання, чергувати в класі (якщо таке є в школі) тощо.

Шкільне життя включає участь дитини в різних спільнотах, вступ у різноманітні контакти, зв'язки, відносини та підтримування їх. Насамперед, це спільнота класу. Дитина має бути готовою до того, що не зможе більше слідувати лише своїм бажанням та імпульсам, незалежно від того, чи заважає вона своєю поведінкою іншим дітям чи вчителю. Від взаємин у класному співтоваристві великою мірою залежить, наскільки дитина зможе успішно сприймати і перетворювати навчальний досвід, тобто, отримувати з нього користь для свого розвитку.

Подальшого вивчення потребують зміст і методика адаптації дітей до НУШ які не відвідують закладів дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берегова Н., Степанюк О., Кушнір І. Психологічні особливості самооцінки дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців* : тези доп. VIII Всеукр. наук.-практ. конф., (Хмельницький, 9–10 квіт. 2020 р.). Хмельницький : ХНУ, 2020. С. 30–34.
2. Два великих Учителі. Присвячується Анатолію Шапіро та Симону Соловейчику / упоряд.: Л. Голіцина. *Управління освітою*. 2011. № 120. С. 4–13.
3. Діагностика готовності дітей до школи / за заг. наук. ред. О. Дєдова. Хотин: 2014. 194 с.
4. Закон України «Про дошкільну освіту» URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
5. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf>
6. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Національна академія педагогічних наук України. Київ : ФОП Ференець В. Б., 2020. 44 с.
7. Якименко Л. Дитина в колективі однолітків. Соціальний аспект підготовки до школи. *Дошкільне виховання*. 2012. № 6. С. 8–11.

REFERENCES:

1. Berehova N., Stepaniuk O., Kushnir I. (2020). *Psychological features of self-esteem of older preschool children*. [Psychological features of self-esteem of older preschool children]. Aktualni pytannia teorii ta praktyky psykholoho-

pedagogichnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv : tezy dop. VIII Vseukr. nauk.-prakt. konf., (Khmelnyskyi, 9–10 kvit. 2020 r.). Khmelnytskyi : KhNU, S. 30–34. [in Ukrainian].

2. Dva velykykh Uchyteli. Prsviachuetsia Anatoliuu Shapiro ta Symonu Soloveichyku (2011). [Two great teachers. Dedicated to Anatoly Shapiro and Simon Soloveitchik] / uporiad. : L. Holitsyna. *Upravlinnia osvitoiu*. № 120, S. 4–13. [in Ukrainian].

3. Diahnostyka hotovnosti ditei do shkoly (2014). [Diagnostics of children's readiness for school] / za zah. nauk. red. O. Diedova. Khotyn. 194 s. [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu» [Law of Ukraine "On Preschool Education"] URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> [in Ukrainian].

5. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly. [The concept of the New Ukrainian School]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

6. Kontseptsiiia osvity ditei rannoho ta doshkilnoho viku [Concept of education of early and preschool children]. (2020). Natsionalna akademiia pedagogichnykh nauk Ukrainy. Kyiv : FOP Ferenets V. B., 44 s. [in Ukrainian].

7. Yakymenko L. (2012). Dytyna v kolektyvi odnolitkiv. Sotsialnyi aspekt pidhotovky do shkoly [A child in a group of peers. Social aspect of school preparation]. *Doshkilne vykhovannia*. № 6. S. 8–11 [in Ukrainian].

УДК 364.4 (364)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.3>

Вікторія БАГРІЙ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет, вул. Інститутська, 11, Хмельницький, Україна, 29016

ORCID: 0000-0002-4039-3326

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.3>

Бібліографічний опис статті: Багрій, В. (2022). Особливості технології ведення випадку в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 19–25, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.3>

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ВЕДЕННЯ ВИПАДКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуто особливості технології ведення випадку в умовах воєнного стану.

Проаналізовано значення інформації у сучасній професійній діяльності соціального працівника.

Розкрито роль технологій, а саме ведення випадку у роботі з особами/сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкodu, завдану пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією.

Здійснено теоретичний аналіз можливостей використання технології ведення випадку, а саме надання соціальних послуг екстренно (кризово) в умовах воєнного стану та визначити її особливості

Визначено особливості ведення випадку – сприяння подоланню чи мінімізації складних життєвих обставин клієнта в найбільш оптимальний спосіб організації надання йому послуг шляхом: взаємодії з ним та його найближчим оточенням, залучення необхідних спеціалістів та координація їх дій у відповідності до потреб клієнта та ресурсів громади.

На основі реалізації прийнятих закону та наказів дасть можливість забезпечити оперативне надання соціальних послуг особа /сім'ям, які постраждали в умовах введення на території України надзвичайного або воєнного стану з метою їх збереження життя та здоров'я.

Визначено, що в умовах воєнного стану соціальні послуги мають надаватися екстренно (кризово). Така організація роботи забезпечує оперативне прийняття рішення про надання соціальних послуг.

Розглянуто форму акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстренно (кризово).

Встановлено, що реалізація прийнятих закону та наказів дасть можливість забезпечити оперативне надання соціальних послуг особа /сім'ям, які постраждали в умовах введення на території України надзвичайного або воєнного стану з метою їх збереження життя та здоров'я.

Ключові слова: професійна діяльність, соціальний працівник, технології, соціальна послуга, ведення випадку, клієнти, екстренно (кризово).

Viktoriia BAHRII

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Pedagogy, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, 11 Instytutska str., Ukraine, 29016

ORCID: 0000-0002-4039-3326

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.3>

To cite this article: Bahrii, V. (2022). Osoblyvosti tekhnolohii vedennia vypadku v umovakh voiennoho stanu [Features of case management technology in conditions of martime]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 19–25, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.3>

FEATURES OF CASE MANAGEMENT TECHNOLOGY IN CONDITIONS OF MARTIME

The article considers the features of the technology of case management under martial law.

The importance of information in the modern professional activity of a social worker is analyzed.

The role of technology is revealed, namely: case management in work with persons/families who found themselves in difficult life circumstances due to damage caused by fire, natural disaster, catastrophe, hostilities, terrorist act, armed conflict, temporary occupation.

Theoretical analysis of the possibilities of using the technology of case management, namely: the provision of social services in an emergency (crisis) under martial law is carried out.

The peculiarities of case management are determined – assistance in overcoming or minimizing difficult life circumstances of the client in the most optimal way of organizing the provision of services by: interaction with him and his immediate environment, involvement of necessary specialists and coordination of their actions according to client needs and community resources.

Based on the implementation of the adopted laws and orders, it will be possible to ensure the prompt provision of social services to persons / families affected by the state of emergency or martial law in Ukraine in order to preserve their lives and health.

It is determined that in the conditions of martial law, social services should be provided urgently (in crisis). Such organization of work ensures prompt decision-making on the provision of social services.

The form of the act on rendering social services to an adult in an emergency (crisis) is considered.

It is established that the implementation of the adopted laws and orders will make it possible to ensure the prompt provision of social services to persons / families affected by the state of emergency or martial law in Ukraine in order to preserve their lives and health.

Key words: professional activity, social worker, technologies, social service, case management, clients, emergency (crisis).

Актуальність проблеми. Повномасштабне вторгнення російської федерації на нашу землю, запровадження воєнного стану в Україні стало величезним викликом для системи.

Власне сутність соціальних послуг полягає в тому, що вони надаються людям, які опинились у біді і не можуть самостійно з цим впоратись.

Шкода, у тому числі психологічна, матеріальна, фізична, що завдана війною, бойовими діями, тимчасовою окупацією є одним із чинників, який негативно впливає на життя людини, сім'ї, зокрема сім'ї з дітьми, тому сьогодні більшість наших громадян потребують допомоги соціальних працівників.

Прагнення України приєднатись до європейської спільноти сприяє поступовому формуванню міжнародних підходів та стандартів у всіх сферах діяльності суспільства, зокрема у сфері надання соціальних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні етапи ведення випадку визначені Законом України «Про соціальні послуги» та міжнародними рекомендаціями.

Вагомий внесок робить Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). Основна мета програми ЮНІСЕФ для України на 2018–2022 рр. – сприяти прогресивній реалізації прав усіх дітей в Україні та скороченню прогалів у доступі дітей до найнеобхідніших послуг, при цьому зберігаючи баланс між гуманітарною діяльністю, діяльністю з розвитку та підтримуючи включення пріоритетів, пов'язаних з розбудовою миру та подоланням наслідків конфлікту, до основних засад поточних ключових реформ у соціальній сфері та децентралізації (Unicef, 2022).

Алгоритм ведення випадку та керівні принципи надання технології «ведення випадку»

викладені у буклеті створеним ЮНІСЕФ у рамках реалізації проєкту «Спільно» (Юнісеф, 2022).

Особливості та актуальні питання ведення випадку та соціального супроводу такої категорія клієнта, як діти та молодь представлено у навчальному посібнику К. Віщукаєвої, зокрема представлено теоретичні та практичні аспекти соціального супроводу дітей, які зазнали жорсткого поводження, насильства; неповнолітніх та молоді, які повернулися з місць позбавлення волі; неповнолітніх, які вчинили правопорушення; дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Великий обсяг інформації, зважаючи на специфіку нашого дослідження, висвітлено на офіційних урядових веб-сайтах та сайтах територіальних громад.

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз можливостей використання технології ведення випадку, а саме надання соціальних послуг екстренно (кризово) в умовах воєнного стану та визначити її особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ведення випадку – важливий метод професійної соціальної роботи, у центрі уваги якого є потреби конкретної дитини та її сім'ї/конкретного отримувача послуг. Працівники та ресурси різних служб та установ незалежно від підпорядкування об'єднуються задля результату – допомоги дитині та сім'ї у вирішенні їхніх проблем, мінімізації негативних наслідків, чи ухваленні рішень в найкращих інтересах дитини тощо.

Під час ведення випадку робота з отримувачем соціальних послуг ґрунтується на взаємній повазі та спільній відповідальності з метою досягнення окреслених цілей. При цьому при-

значається фахівець із соціальної роботи/ соціальний працівник, відповідальний за ведення випадку. Цей фахівець супроводжує сім'ю, особу, координує надання послуг іншими працівниками чи службами, визначає послідовність надання послуг, їх обсяг.

Ведення випадку – це також метод організації індивідуальної роботи з клієнтом, що має специфічні соціальні проблеми, розробки і реалізації плану, за яким соціальні, освітні і медичні ресурси використовують найбільш ефективно з метою досягнення оптимального результату для клієнта за найменш витрат.

Ведення випадку можна розглядати як інструмент оптимізації витрат, зростання ефективності, раціоналізації послуг і ресурсів. Функціонал менеджерів ведення випадку об'єднує такі професійні вміння, як адвокація (захист прав та інтересів клієнта), фасилітація (допомога в різних видах діяльності), побудова чи використання мереж (система підтримки), управління (організація допомоги).

Мета ведення випадку – сприяння подоланню чи мінімізації складних життєвих обставин клієнта в найбільш оптимальний спосіб організації надання йому послуг шляхом: взаємодії з ним та його найближчим оточенням, залучення необхідних спеціалістів та координація їх дій у відповідності до потреб клієнта та ресурсів громади (Віщукаєва, 2017, с. 8).

Основні етапи ведення випадку визначені Законом України «Про соціальні послуги» та міжнародними рекомендаціями.

У редакції Закону України «Про соціальні послуги» від 27.04.2022, 123 кб (3 редакції) зазначається, що соціальні послуги залежно від строку надання поділяються на послуги, що надаються: 1) екстрено (кризово) – невідкладно (протягом доби) у зв'язку з обставинами, що загрожують життю та/або здоров'ю отримувача соціальних послуг; 2) постійно – не менше одного разу на місяць протягом більше одного року; 3) тимчасово – не менше одного разу на місяць протягом до одного року; 4) одноразово (Стаття 16, пункт 4);

ведення випадку не застосовується у разі надання соціальних послуг одноразово, екстрено (кризово) (Стаття 18, пункт 2);

соціальні послуги надаються екстрено (кризово) (консультування, надання притулку, догляд, підтримане проживання, короткотермі-

нове проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо) у разі наявності загрози життю чи здоров'ю особи та у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях (Стаття 23, пункт 1) (Верховна Рада, 2022).

Обов'язковим компонентом процесу ведення випадку є певний алгоритм дій, що передбачає ідентифікацію (визначення) отримувача послуг та оцінку його потреб, укладання договору про надання послуг, комплексну оцінку та розроблення індивідуального плану, перегляд, моніторинг та оцінку якості наданих послуг і по часу займає до 10 робочих днів.

Забезпечення громадян своєчасною, доступною та якісною підтримкою, побудова системи надання соціальних послуг та здійснення соціальної роботи, наближену до кращих практик Європи – одне із завдань Міністерства соціальної політики та сфери соціального захисту.

Організація надання соціальних послуг в громаді, зокрема, ведення випадку, допомогу родинам, які опинилися у складних життєвих обставинах, надання соціальних послуг вдома, особливості влаштування до інтернатних закладів, в рамках законів України і Конституції, мають право самостійно визначати в умовах воєнного стану. Крім того, в таких умовах соціальні послуги мають надаватися екстрено (кризово). Така організація роботи забезпечує оперативне прийняття рішення про надання соціальних послуг.

За механізмом кризово можуть надаватись різні соціальні послуги – ведення випадку, догляд вдома та стаціонарний догляд, надання притулку, консультування, соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Президентом України Володимиром Зеленським 26 квітня 2022 року було підписано прийнятий Верховною Радою України 14 квітня 2022 року Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях».

Прийнятим законом вносяться зміни до законів України «Про соціальні послуги», «Про правовий режим воєнного стану», зокрема:

– визначається середньомісячний сукупний дохід громадян з урахуванням попереднього

кварталу, що передусе місяцю, який передусе місяцю звернення, а не шести останніх місяців, як це було передбачено. Це дасть можливість запровадити електронний обмін даними, зокрема з Державною податковою службою, щодо доходів громадян;

– розширюються повноваження обласних, Київської міської державних адміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад шляхом надання їм можливості визначати особливості прийняття рішення про надання соціальних послуг у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану;

– визначається, що ведення випадку не застосовується для прийняття рішення про надання соціальних послуг у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану, а соціальні послуги надаються екстрено (кризово). Це дозволить приймати рішення про надання соціальних послуг протягом доби на підставі заяви або повідомлення про потребу у послугах та складати акт про надання цих послуг;

– надається право приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) безпосередньо надавачам соціальних послуг, що забезпечить негайне надання допомоги людям;

– встановлюється, що особам, яким завдано шкоди пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією всі соціальні послуги надаються безоплатно;

– встановлюється, що соціальні послуги, надані під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях надавачами соціальних послуг державної / комунальної форми власності (надання притулку, догляд, підтримане проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо), особам із числа внутрішньо переміщених осіб за новим місцем їх проживання / перебування, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, фінансуються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

– розширюються повноваження військових адміністрацій в частині управління надавачами соціальних послуг, організації надання ними соціальних послуг (Верховна Рада, 2022).

Відповідно до змін у законодавстві, а саме закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних

послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» зазначається, що «у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях для невідкладного надання соціальних послуг структурний підрозділ з питань соціального захисту населення уповноважених органів системи надання соціальних послуг, передбачених пунктами 2 і 3 частини першої статті 11 цього Закону, може надати право надавачам соціальних послуг державної/комунальної власності приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) (консультування, надання притулку, догляд, підтримане проживання, короткотермінове проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо) особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією»;

«Соціальні послуги надаються екстрено (кризово) (консультування, надання притулку, догляд, підтримане проживання, короткотермінове проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо) у разі наявності загрози життю чи здоров'ю особи та у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях»;

«У разі прийняття відповідно до абзацу другого частини першої статті 21 цього Закону рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) підтвердні акти про надання соціальних послуг, передбачені абзацом першим цієї частини, надсилаються надавачами соціальних послуг до відповідного структурного підрозділу з питань соціального захисту населення уповноважених органів системи надання соціальних послуг, передбачених пунктами 2 і 3 частини першої статті 11 цього Закону, протягом одного місяця з дня надання соціальної послуги»;

«Надані соціальні послуги під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях надавачами соціальних послуг державної/комунальної форми власності (надання притулку, догляд, підтримане проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо) особам із числа внутрішньо переміщених осіб за новим місцем їх проживання/перебування, які опинилися у складних життєвих обставинах через

шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, фінансуються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» (Верховна Рада, 2022).

Отже це кардинально переглядає сутність технології ведення випадку.

Організуючи роботу в мирний час і розуміючи, що соціальна робота та надання соціальних послуг – це професійна діяльність, і тут, як в медицині, головне – не зашкодити, необхідно дуже виважено підходити до прийняття рішень про надання соціальних послуг, ґрунтовно вивчати ситуацію кожної людини, її проблеми і можливості, працювати лише в тісному контакті з людиною, максимально залучаючи її до вирішення власних проблем, працювати на договірних відносинах з людиною.

В умовах воєнного стану на цей довгий алгоритм ми не маємо часу.

Усе може бути вирішальним для життя і здоров'я людини.

Наприклад, вдома самотніми залишились громадяни похилого віку, рідні яких виїхали до відносно безпечних територій, і, відповідно, ці громадяни потребували допомоги соціальних працівників. Тому, організуючи роботу з надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, Мінсоцполітики рекомендувало місцевим органам влади працювати за механізмом надання соціальних послуг екстрено (кризово), особливо це стосується громадян, які перебувають на територіях ведення бойових дій та внутрішньо переміщених осіб. Така організація роботи забезпечує оперативне, протягом однієї доби, прийняття рішення про надання соціальних послуг.

Крім того, рекомендовано місцевим органам влади делегувати, за потреби, прийняття рішення про надання соціальних послуг безпосередньо надавачам, що також скорочує строки з надання допомоги.

Звісно, що у подальшому надавачі соціальних послуг інформуватимуть про надані соціальні послуги. Для цього міністерством розроблено відповідну форму акта, де буде описано ситуацію, в якій опинилась людина, основні проблемні питання, у розв'язанні яких вона потребує допомоги, соціальні послуги, яких вона потребує і які їй було надано, та строк надання цих послуг (Міністерство соціальної політики, 2022).

Наразі наказ Мінсоцполітики від 18.04.2022 № 135 «Про затвердження форми акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово)» діє з 31.05.2022 р. (Міністерство соціальної політики України, 2022).

За механізмом екстрено (кризово) можуть надаватись різні соціальні послуги – консультування, надання притулку, догляд, підтримане проживання, короткотермінове проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо.

Також Урядом було спрощено процедуру прийняття рішення надання соціальної послуги стаціонарного догляду, що надається інтернатними закладами соціального захисту населення, стаціонарними відділеннями територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) або центрів надання соціальних послуг.

Наразі рішення приймається за однією заявою громадянина і вже після влаштування до закладу, працівники допомагають, якщо потрібно, відновити документи, що посвідчують особу, та вирішити інші проблемні питання людини. Але тут головне, що людина має притулок, у неї задоволені первинні базові потреби (їжа, вода, одяг), забезпечено та здійснюється догляд, надається психологічна підтримка.

Більш детально необхідно зупинитися на формі акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово) (Міністерство соціальної політики України, 2022).

Фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник, координатор проводить оцінку потреб сім'ї у формі акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово).

Під час складання та заповнення форми акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово) зазначається оцінка ситуації, в якій перебуває отримувач соціальних послуг, а саме складні життєві обставини (далі – СЖО), в яких перебуває отримувач соціальних послуг (стислий виклад складної життєвої ситуації зі слів отримувача соціальних послуг / іншої особи, яка повідомила про наявність проблем у отримувача соціальних послуг та тривалість впливу складних життєвих обставин).

Щодо визначення загрози життю та/або здоров'ю отримувача соціальних послуг визначаються (інформація, що уточнюється):

– Чи перемістився отримувач послуг з небезпечної території?

- Чи вся сім'я перемістилася разом з ним?
- Досвід переживання втрати близьких.
- Чи втратив контакт з рідними?
- Чи є загроза життю та/або здоров'ю?
- Чи не повідомляє / заперечує загрозу життю та/або здоров'ю, в тому числі у зв'язку зі своїм психоемоційним станом, але є ознаки, що можуть свідчити про її наявність?

– Готовність отримувача соціальних послуг до дій з метою зниження рівня загрози життю та/або здоров'ю.

Також необхідно зазначити важливу додаткову інформацію, що була з'ясована під час складання цього Акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово) (за наявності).

У подальшому визначається потреба у соціальних послугах екстрено (кризово), соціальна послуга (зазначається необхідна послуга), першочергові заходи (зазначити щодо тих послуг, в яких є потреба) та планована тривалість надання соціальної послуги

Далі підписується з сім'єю договір про надання соціальних послуг та розроблюється план супроводу сім'ї.

Щодо результатів роботи зазначаються соціальні послуги, які були забезпечені надані екстрено (кризово) та результат задоволення потреби (відповідно до тих, які були визначені (зазначити, що конкретно зроблено /яких результатів досягнуто).

У разі переадресації до інших надавачів соціальних послуг /організацій для задоволення потреб отримувача соціальних послуг зазначити, куди саме, для задоволення якої потреби і коли (дата).

Відмічається загальна тривалість надання соціальних послуг екстрено (кризово) – період надання.

У рекомендаціях щодо подальшої роботи з отримувачем соціальних послуг зазначається:

– Чи є потреба у подальшому наданні соціальних послуг, яких саме....

– Чи роботу з отримувачем соціальних послуг можна завершити.

Висновки перспективи подальших досліджень. Отже, ведення випадку – важливий метод професійної соціальної роботи, у центрі уваги якого є потреби конкретної дитини та її сім'ї. Працівники та ресурси різних служб та установ незалежно від підпорядкування об'єднуються задля результату – допомоги дитині та сім'ї у вирішенні їхніх проблем, мінімізації негативних наслідків, чи ухваленні рішень в найкращих інтересах дитини тощо.

А також, реалізація прийнятих закону та наказів дасть можливість забезпечити оперативне надання соціальних послуг особа /сім'ям, які постраждали в умовах введення на території України надзвичайного або воєнного стану з метою їх збереження життя та здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Віщукаєва К. М. Соціальний супровід клієнта : навчальний. посібник. Одеса : видавництво Букаєв Вадим Вікторович, 2017. 322 с.
2. Ведення випадку у сфері захисту дітей, Юнісеф [Електронний ресурс]. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/9081/file/case-management2.pdf> (дата звернення: 22.06.2022).
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях : Закон України від 14.04.2022 № 2193-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> (дата звернення: 22.06.2022).
4. Про затвердження форми акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово) : Наказ Міністерства соціальної політики від 18.04.2022 № 135 дейдуєт с 31.05.2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 42. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE37848.html
5. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII, Чинний, Редакція від 27.04.2022, 123 кб (3 редакції) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#top> (дата звернення: 22.06.2022).
6. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері Міністерство соціальної політики України, URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html> (дата звернення: 29.05.2022).
7. Unicef.org.uk: веб-сайт. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/9081/file/case-management2.pdf> (дата звернення: 22.06.2022).

REFERENCES:

1. Vitsukaieva K. M. (2017) Sotsialnyi suprovid kliienta : navchalnyi [Social support of the client]. Odesa : vydavnytstvo Bukaiev Vadym Viktorovych, 322 [in Ukrainian].
2. Vedennia vypadku u sferi zakhystu ditei, Yunisef [Child Protection Case Management, UNICEF]. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/media/9081/file/case-management2.pdf> [in Ukrainian]
3. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo nadannia sotsialnykh posluh u razi vvedennia nadzvychainoho abo voiennoho stanu v Ukraini abo okremykh yii mistsevostiakh : vid 14.04.2022 № 2193-IX. [About modification of some laws of Ukraine concerning rendering of social services in case of introduction of a state of emergency or martial law in Ukraine or its separate localities]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> [in Ukrainian].
4. Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Pro zatverdzhennia formy akta pro nadannia povnolittii osobi sotsialnykh posluh ekstremo (kryzovo) : vid 18.04.2022 № 135 deistvuet s 31.05.2022. [About the statement of the form of the act on granting to the adult of social services urgently (crisis)]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/RE37848.html [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy Pro sotsialni posluhy : Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 № 2671-VIII, Chynnyi, Redaktsiia vid 27.04.2022, 123 kb (3 redaktsii). [About social services]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#top> [in Ukrainian].
6. Sotsialni posluhy, yaki nadaiutsia pid chas voiennoho stanu ta ostanni zminy u tsii sferi Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy (2022) [Social services provided during martial law and recent changes in this area]. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html> [in Ukrainian].
7. Unicef.org.uk (2022) [Unicef.org.uk]. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/media/9081/file/case-management2.pdf> [in Ukrainian].

УДК 364.446-053

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.4>

Андрій КАРКАЧ

старший викладач кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти, Полтавський інститут економіки і права, вул. Монастирська, 6, Полтава, Україна, 36000

ORCID: 0000-0002-3959-0568

Тетяна СЕМИГІНА

докторка політичних наук, професорка, членкиня Національного агентства кваліфікацій, вул. Солом'янська, 1, Київ, Україна, 03035

Scopus-Author ID: 35776697500

ORCID: 0000-0001-5677-1785

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.4>

Бібліографічний опис статті: Каркач, А., Семигіна, Т. (2022). Зменшення цифрових розривів як складова соціальної роботи з літніми людьми. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 26–32, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.4>

ЗМЕНШЕННЯ ЦИФРОВИХ РОЗРИВІВ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛІТНІМИ ЛЮДЬМИ

Розвиток інформаційного суспільства спричинив появу цифрових розривів, які вважають свідченням цифрової нерівності та цифрового виключення.

Мета дослідження полягає в тому, щоб охарактеризувати специфіку використання цифрових технологій літніми людьми та визначити засоби цифрового наснаження людей цієї вікової групи. У дослідженні використана модифікована модель британської дослідниці Е. Хелсперс (2012), яка містить характеристики доступності цифрових ресурсів.

У межах дослідження було проведено опитування 407 клієнтів територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Подільського району м. Полтави, серед яких є і слухачі Університету третього віку. Аналіз відповідей респондентів дає підстави для виокремлення таких чинників цифрового розриву літніх людей, як: економічні, соціальні, технічні, інфраструктурні, мовний фактор, а також фактор знань, умінь та навичок (цифрових компетентностей), які мають різні ступені прояву.

У статті визначено, що соціальна робота з людьми похилого віку зі зменшення впливу цифрових розривів включає комплекс заходів, ініціатив, стратегій, що використовуються для подолання дії механізмів соціальної та цифрової ексклюзивності з метою забезпечення повноцінної участі індивідів літнього віку у житті мережевого суспільства.

Обґрунтовано доцільність використання інноваційного методу – підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів, задля зменшення впливу цифрових розривів на клієнтів літнього віку. Увагу зосереджено на застосуванні таких технологій у соціальній роботі з літніми людьми під час цифрової інклюзії, як кейс-менеджмент та групи взаємодопомоги, наголошено на важливості гармонійного поєднання індивідуальних та групових методів роботи.

У статті надано рекомендації щодо організації соціально-герогогічної роботи з літніми клієнтами територіального центру для цифрового наснаження.

Ключові слова: цифровий розрив, цифрова нерівність, цифрова компетентність, слухачі літнього віку, цифрове наснаження, підхід, орієнтований на сильні сторони.

Andrii KARKACH

Senior Lecturer at the Social Work and Special Education Department, Poltava Institute of Economics and Law, Monastirska str., 6, Poltava, Ukraine, 36000

ORCID: 0000-0002-3959-0568

Tetyana SEMIGINA

Doctor of Political Sciences, Professor, Member of National Qualifications Agency, Solomianska str., 1, Kyiv, Ukraine, 03035

Scopus-Author ID: 35776697500

ORCID: 0000-0001-5677-1785

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.4>

To cite this article: Karkach, A., Semigina, T. (2022). Zmenschennya tsyfrovyykh rozryviv yak skladova sotsial'noyi roboty z litnimy lyud'my [Reducing digital divides as a component of social work with the elderly]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 26–32, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.4>

REDUCING DIGITAL DIVIDES AS A COMPONENT OF SOCIAL WORK WITH ELDERLY

The development of the information society has led to the emergence of digital divides, which are considered evidence of digital inequality and digital exclusion.

The objectives of the study is to characterize the specifics of the use of digital technologies by the elderly and to determine the means of digital empowerment of people of this age group. The study uses a modified model of the British researcher E. Helspers (2012), which includes the characteristics of the availability of digital resources.

Within the framework of the study, a survey was conducted of 407 clients of the territorial center of social service (provision of social services) of the Podilsky District of Poltava, among whom there are learners from so called the University of the Third Age. The analysis of respondents' answers provides grounds for distinguishing such factors of the digital divide of the elderly as: economic, social, technical, infrastructural, language factor, as well as the factor of knowledge, abilities and skills (digital competences), which have different degrees of manifestation.

The article defines that social work with the elderly to reduce the impact of digital divides. It should include a set of measures, initiatives, strategies used to overcome the effects of social and digital exclusivity mechanisms in order to ensure the full participation of elderly individuals in the life of the information society.

The expediency of using an innovative method – an approach focused on the strengths of clients, in order to reduce the impact of digital gaps on elderly clients is justified. Attention is focused on the application of such technologies in social work with the elderly during digital inclusion as case management and mutual help groups, the importance of a harmonious combination of individual and group work methods is emphasized.

The article provides recommendations on the organization of socio-geragogical work with elderly clients of the territorial center for digital equipment.

Key words: digital divide, digital inequality, digital competence, elderly learners, digital empowerment, strengths-based approach.

Актуальність проблеми. У ХХІ столітті дедалі більш значущою стає можливість доступу людини до комп'ютерів/смартфонів та мережі Інтернет. Цифрові технології та цифрові компетентності стають ключовими у забезпеченні ефективності участі та залучення людей в економічне, політичне та соціальне життя не тільки держави, а й світової спільноти в цілому. Пандемія COVID-19 лише посилила суспільну цифровізацію (Mathrani, Sarvesh & Umer, 2021).

Сучасні цифрові технології можна вважати багатофункціональними, такими, що проникають у всі сфери життя людини. Про це може свідчити широкий спектр цифрових технологій, наведений у вітчизняній Рамці цифрових компетентностей для громадян, а саме: соціальні медіа, мультимедіа, потокове відео, системи управління навчанням, цифрове музика, геолокацію, е-комерцію, безпілотні та мобільні технології, а також інтернет речей (ІОТ), роботизацію, кіберсистеми, штучний інтелект, великі дані, безпаперові технології, біометричні технології, адитивні технології (3Д-друк), хмарні та туманні обчислення, біометричні технології, технології ідентифікації, блокчейн, квантові технології тощо (Міністерство цифрової трансформації України, 2021).

Зрозуміло, що опанування такими технологіями становить виклик для багатьох осіб, зокрема для літніх людей (Friemel, 2016). Тому не дивно, що розвиток інформаційного суспільства спричинив появу феномена цифрового розриву (англ. – digital divide) (Hilbert, 2011, López Seguí, 2019). Ці розриви можна розглядати не тільки як свідчення цифрової нерівності (Силенко, 2006), а й цифрового виключення (Mori, 2011). Соціальна робота, яка покликана протидіяти соціальній нерівності та соціальному виключенню, повинна запропонувати методи та способи протидії явищу цифрових розривів, і це актуалізує потребу у вивченні очікувань людей похилого віку від користування цифровими технологіями, а також того, що набуло назву технологій цифрового наснаження (Kong, Wang & Lai, 2019).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблеми становлення та формування цифрового простору викликає обґрунтований інтерес у науковій спільноті. Однак, слід зауважити, що у закордонному академічному дискурсі не сформувалось єдиного визначення цифрового розриву, оскільки спектр трактування останнього досить широкий, про що свідчать такі пов'язані поняття, як цифрова інклюзія

(англ. – digital inclusion) (Sieck et al., 2021), цифрова участь (англ. – digital participation) (Tai et al., 2020), і цифрова доступність (англ. – digital accessibility, eAccessibility, computer accessibility) (Giannoumis, 2014). Частина цих науковців зводять поняття цифрового розриву до виключно володіння комп'ютером і можливістю виходу в мережу Інтернет.

Водночас окремі дослідники (López Seguí, 2019, Sieck et al., 2021) звертають увагу, що для літніх людей цифровий розрив зумовлюється не тільки відсутністю персонального комп'ютера або іншого цифрового пристрою, а також виходом в Інтернет, необхідно зважати й на цілий комплекс перешкод, насамперед на відсутність елементарного досвіду користування такими технологіями, у тому числі комп'ютерами та смартфонами. В Україні ці перешкоди, ці цифрові розриви пояснюють, зокрема, невисоким рівнем матеріального добробуту літніх людей, підтвердженим у соціологічних дослідженнях (Кухта, 2018).

Вітчизняні науковці (Денисюк та Маденова, 2019; **Житинська, 2014**) наголошують на тому, що протидія цифровому розриву стає важливим фактором інклюзії літніх людей у нові комунікативні практики, сприяє отриманню новітніх геронтоосвітніх послуг, засвоєнню сучасних знань та вмінь, осучасненню способів підтримки зв'язку з близькими на відстані та відкриває нові форми дозвілля та приємного проведення вільного часу.

Таким чином, аналіз закордонних та українських джерел засвідчує посилення інтересу науковців до питання використання цифрових технологій літніми людьми. Водночас у вітчизняному дискурсі бракує науково обґрунтованої інформації про технології соціальної роботи з літніми людьми, спрямовані на подолання цифрових розривів і протидії цифровій нерівності.

Мета дослідження – охарактеризувати специфіку використання цифрових технологій літніми людьми (на прикладі клієнтів територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Подільського району м. Полтави) та визначити засоби цифрового наснаження людей цієї вікової групи. У дослідженні використана модифікована модель британської дослідниці Е. Хелсперс (2012), яка містить чотири характеристики доступності цифрових ресурсів – економічну, культурну, соціальну та особисту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед, охарактеризуємо специфіку використання цифрових технологій літніми людьми. У межах дослідження нами у вересні-жовтні 2021 року було проведене опитування клієнтів територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Подільського району м. Полтави (n = 407 осіб, з них: 60–65 річних – 208 осіб (51%), у віці 66–70 років – 159 (39%), 71–75 річних – 32 (8%) і 76–82 років – 8 (2%) респондентів). Серед опитаних були і слухачі Університету третього віку, зокрема факультету інформаційних технологій.

Аналіз відповідей респондентів дає підстави для виокремлення таких чинників цифрового розриву літніх людей, як: економічні, соціальні, технічні, інфраструктурні, мовний фактор, а також фактор знань, умінь та навичок (цифрових компетентностей), котрі суголосні моделі Е. Хелсперс (2012).

Економічні чинники означають, перш за все, розрив у доступі до цифрових технологій, зумовлений рівнем доходу. Результати нашого дослідження засвідчують, що лише 59% респондентів мають вдома комп'ютер через неможливість його придбати (і це при тому, що багатоквартирні будинки або приватні, де клієнти мешкають, майже повністю охоплені волоконно-оптичними та телефонними лініями зв'язку).

Тут слушно пригадати ініціативу Президента України В. Зеленського, оголошену на початку лютого 2022 року, стосовно діджиталізації людей літнього віку – отримання від держави смартфона та пільгового тарифу на Інтернет (Синицька, 2022). На жаль, ця ідея не була реалізована – через початок російсько-української війни, але сподіваємося, що до ідеї забезпечення цифровими гаджетами справа ще дійде. Наразі для сучасної соціальної роботи постає завдання щодо необхідності навчання людей похилого віку використовувати технічні можливості смартфона не тільки на отримання та здійснення дзвінка. Тим самим значно скоротився б вплив економічного чинника на ступінь цифрового розриву серед клієнтів третього віку.

Технічні чинники доступу до цифрових технологій можна вважати штучно створеними перешкодами, які ранжують користувачів мережі Інтернет за різними ознаками, і які потенційно можуть використовуватися для посилення цифрового розриву. На сьогодніш-

ній день найчастіше використовуваними технологіями є: збір відомостей про звички та поведінку користувачів в Інтернеті за допомогою використання файлів cookie, а також формування контенту у відповідь на запит користувача залежно від його географічного положення (геотаргетинг). Навички оперування названими технологіями, зокрема знаннями щодо мінімізації їх впливу, володіють лише 12% опитаних.

Соціальні чинники – такі як стать, вік, національність, сімейний стан – набувають більшого значення при вирішенні економічних та інфраструктурних проблем з отриманням доступу цифрових технологій. Так, у багатьох розвинутих країнах світу доступ до мережі Інтернет перестав бути проблемою: працюють інтернет-кафе, у бібліотеках є вільний доступ до мережі Інтернет, багато громадських закладів надають безкоштовний wi-fi доступ тощо. І тут на першому плані саме соціальні чинники. Важливу роль у набутті нових цифрових навичок відіграє соціальне оточення, статус людини. І оскільки більшість цифрових компетентностей люди літнього віку здобувають завдяки неформальному навчанню, то саме соціальні зв'язки (місце навчання, друзі тощо) визначають ті соціальні контексти, які сприяють оволодінню навичками використання комп'ютерів, мережі Інтернет та різноманітних e-сервісів.

За результатами нашого опитування, у громадському просторі (публічні бібліотеки, поштові відділення, державні і комунальні установи), де доступ, як правило, є безкоштовним і кількість користувачів не обмежується, доступом до Інтернету користується 21% респондентів, за місцем навчання в Університеті третього віку, доступом до Інтернету користуються 42% опитаних, у торгово-розважальних закладах, Інтернет-кафе, готелях, ресторанах, залах очікування вокзалів, аеропортах, де користування є платним, надаються доступом до Інтернету лише 7%, а надають перевагу мобільному Інтернету 67% респондентів. Жінки частіше використовують додатки, пов'язані з освітою (51%), охороною здоров'я (72%) та e-комерцією (79%); Чоловіки частіше цікавляться новинним (83%), діловим (57%) та спортивним контентом (64%). Електронною поштою жінки користуються частіше, ніж чоловіки (54% і 28% відповідно).

У інформаційному суспільстві як, мабуть, ніколи раніше особлива увага приділяється інте-

лектуальній складовій, зокрема знанням, умінням та навичкам у сфері цифрових технологій.

Аналізуючи цей чинник, слід звернути увагу на те, що територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг) вже понад 10 років надають геронтоосвітні послуги у межах соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку».

Наше дослідження показало, що літні люди, котрі відвідують заняття з цифрових технологій, рідко бувають мотивовані професіоналізацією, підвищенням кваліфікації або продовженням трудової діяльності. Однак цифрова інтеріоризація стає для них важливою і навіть модною споживчою практикою (49%), що підтверджує сучасність літньої людини, дає можливість належати до референтної групи.

Оцінюючи вплив цифрових розривів на літніх людей, слід взяти до уваги той факт, що соціальне виключення (соціальна ексклюзія) представників цієї демографічної групи зумовлено, зокрема, втратою соціальних контактів, чому сприяє і втрата соціальної та фізичної активності. Літня людина, виключена із системи соціальної діяльності, зазнає перешкод у потребі самореалізації.

Робота зі зменшення впливу цифрових розривів включає комплекс заходів, ініціатив, стратегій, що використовуються для подолання дії механізмів соціальної та цифрової ексклюзивності з метою забезпечення повноцінної участі індивідів літнього віку у житті мережевого суспільства.

Зменшення впливу цифрових розривів можливо завдяки використанню підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів (англ. – Strength-Based Perspective). Основною ідеєю у підході вважається ресурсорієнтованість клієнта: використання компетентностей та ресурсів клієнтів задля досягнення цілей (Semigina, 2019).

У нашому випадку це досить ефективна технологія, адже рівень e-тривожності (психологічний дискомфорт, страх перед незвичним, новим, незрозумілим), як засвідчило наше опитування, серед літніх людей сягає 67%.

Під час занять з набуття цифрових компетентностей соціальним працівникам-герогогам варто орієнтуватися на розуміння літніх клієнтів крізь призму їхніх унікальних сильних сторін та природної здатності особистості до розширення власних можливостей (Semigina, 2019).

При використанні під час опанування цифрових знань підходу, орієнтованого на сильні

сторони клієнтів літнього віку, ефективним видається фокусування на наступному:

1) надання позитивного контексту труднощам: сфокусування змісту труднощів на позитивний ракурс; позитивна ідентифікація своєї нової соціальної ролі у суспільстві; мінімізація та керування стресом; асиміляція поглядів на проблему, як таку, якою можна управляти; фасилітація під час процесу опанування новими компетентностями;

2) позитивне майбуття: навіювання позитивного сподівання; формування впевненості у власних ресурсах щодо подолання труднощів; зосередження на життєвому потенціалі та ресурсах особистості; наснаження соціальної активності та ініціативності; зміна ставлення до тих обставин, які людина похилого віку не може змінити.

Під час навчання цифровим компетентностям важливою вважають таку технологію соціальної роботи як кейс-менеджмент. Застосування цієї технології у процесі герогогічного супроводу клієнтів територіального центру обґрунтовано тим, що кейс-менеджмент одночасно спрямований і на вирішення психологічних, соціальних проблем клієнта та проблем з його здоров'ям, і на взаємодію з соціальним середовищем, у якому живе клієнт.

Також дієвою технологією цифрового наснаження під час набуття літніми людьми цифрових компетентностей виступають групи взаємодопомоги. Виступаючи фасилітатором, соціальний працівник-герогог допомагає об'єднатися клієнтам територіального центру, які опановують цифрові навички, для надання допомоги та емоційної підтримки один одному, обміну корисною інформацією, необхідною для розв'язання певних проблем та задоволення власних потреб. Члени груп взаємодопомоги зазвичай спираються на власний досвід у вирішенні конкретних проблем із використанням е-застосунків, програмного забезпечення тощо. Паралельно, члени таких навчальних груп літніх клієнтів соціального закладу надають практичну підтримку і побутову допомогу тим, хто відчуває труднощі.

Переваги територіального центру у застосуванні такого методу полягають в тому, що заняття зі здобуття знань з цифрових технологій проходять не у класичній формі аудиторного заняття, а поєднані, наприклад, з фіто- та ароматерапією, онлайн туризмом тощо. У навчальних групах взаємодопомоги немає ієрархічної структури, її членам (клієнтам територіального

центру) забезпечується максимальна участь у житті групи, яку вони залишають, коли хочуть.

Результати дослідження дають підстави виокремити кілька найбільш значних напрямів протидії цифровим розривам та цифрової інклюзії:

1. *Цифрові технології як чинник активізації соціальної взаємодії.* Інтернет надає можливості для взаємодії представників старшого покоління із родичами, знайомими, що особливо актуально у разі їхньої значної територіальної віддаленості. Налагоджуються емоційні трансферти. Даний фактор сприяє мінімізації почуття самотності, особливо в період, коли індивід змінює свій соціальний статус і гостро потребує формування нових каналів взаємодії замість втрачених.

2. *Можливість прояву активної життєвої позиції.* Використання цифрових технологій дозволяє людині похилого віку домогтися вирішення своїх життєвих проблем, відчуття власної значимості, знизити відчуття безсилля, безвиході у тій чи іншій ситуації. Освоєння хоча б елементарних навичок володіння цифровими технологіями дозволяє їм підвищити рівень самооцінки і, як наслідок, набути більшого психологічного комфорту.

3. *Підвищення якості життя.* Використання сучасних цифрових ресурсів дозволяє здійснювати он-лайн-платежі, отримувати послуги державних установ та громадських організацій у режимі он-лайн, брати участь у віртуальних спільнотах, мати оперативний доступ до різноманітної інформації. Усі ці можливості також є ресурсом для ресоціалізації літнього покоління в умовах інформаційного суспільства, що дозволяє активно використовувати можливості, що надаються новою реальністю.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження підтверджує, що в умовах інформаційного суспільства літні люди відчувають цифрову нерівність, мають потребу підвищувати свою цифрову грамотність і використовувати її як адаптаційний ресурс.

У спектрі технологій сучасної соціальної роботи з літніми людьми, спрямованих на скорочення величини цифрового розриву та недопущення його поглиблення, особливе місце належить підходу, орієнтованому на сильні сторони клієнтів, а також групам взаємодопомоги. Подальшого дослідження потребує адаптація цих технологій до українського контексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Денисюк О. М., Маденова, Ю. В. *Організація дозвілля людей похилого віку в громадських та державних установах. Молодий вчений.* 2019. № 11. С. 897–902.
2. Житинська М. О. Освітнє середовище для людей похилого віку: перспективи та можливості розвитку в Україні. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика.* 2014. № 3–4. С. 12–19.
3. Кухта М. П. Соціальний потенціал людей старшого віку в Україні : монографія. Київ : КНУКіМ, 2018. 304 с.
4. Опис Рамки цифрових компетентностей для громадян України / Міністерство цифрової трансформації України, 2021. URL: <https://bit.ly/3a7IXu9>
5. Сіленко А. Цифрова нерівність як глобальна соціально-політична проблема. *Політичний менеджмент.* 2006. № 3. С. 51–61.
6. Синицька Д. Зеленський пообіцяв безкоштовні смартфони вакцинованим українцям старшим за 60 років. *Полтавщина*, 2022. 8 лютого. <https://poltava.to/news/64649/>
7. Friemel T.N. The digital divide has grown old: Determinants of a digital divide among seniors. *New Media & Society.* 2016. Vol. 18(2). P. 313–331.
8. Giannoumis G. A. Regulating Web Content: the nexus of legislation and performance standards in the United Kingdom and Norway. *Behavioral Sciences & the Law.* 2014. Vol. 32(1). P. 52–75.
9. Helsper E. J. A corresponding fields model for the links between social and digital exclusion: a corresponding fields model for digital exclusion. *Communication Theory.* 2012. Vol. 22. P. 403–426.
10. Hilbert M. The end justifies the definition: The manifold outlooks on the digital divide and their practical usefulness for policy-making. *Telecommunications Policy.* 2011. Vol. 35(8). P. 715–736.
11. Kong S. C., Wang Y. Q., & Lai M. Development and validation of an instrument for measuring digital empowerment of primary school students. *CompEd 2019: Proceedings of the ACM conference on global computing education* Association for Computing Machinery, Inc. 2019. P. 172–177. URL: <https://doi.org/10.1145/3300115.3309523>
12. López Seguí F. et al. An Intergenerational Information and Communications Technology Learning Project to Improve Digital Skills: User Satisfaction Evaluation. *JMIR Aging.* 2019. Vol. 2(2). DOI: 10.2196/13939
13. Mathrani A., Sarvesh T. & Umer R. Digital divide framework: online learning in developing countries during the COVID-19 lockdown, *Globalisation, Societies and Education*, 2021. DOI: 10.1080/14767724.2021.1981253
14. Mori C. K. Digital inclusion: are we all talking about the same thing? ICTs and sustainable solutions for the digital divide: theory and perspectives. New York : Information Science Reference, 2011. P. 45–64.
15. Semigina T. Development the strengths-based approaches in modern social work. *Paradigms of the Modern Educational Process: Opportunities and Challenges for Society.* Dallas : Primedia eLaunch LLS, 2019. P. 96–105.
16. Sieck C. J. et al. Digital inclusion as a social determinant of health. *NPJ Digital Medicine.* 2021. Vol. 4(1). P. 52. doi:10.1038/s41746-021-00413-8
17. Tai K.-T., Porumbescu G., Shon, J. Can e-participation stimulate offline citizen participation: an empirical test with practical implications. *Public Management Review.* 2020. Vol. 2(2). P. 278–296.

REFERENCES:

1. Denysyuk, O. M. & Madenova, Y. V. (2019). Orhanizatsiya dozvillya lyudey pokhyloho viku v hromads'kykh ta derzhavnykh ustanovakh [Organization of leisure time of elderly people in public and state institutions. A young scientist]. *Molodyy vchenyy.* 11. 897–902 [in Ukrainian].
2. Zhytynska, M. O. (2014). Osvitnye seredovyshe dlya lyudey pokhyloho viku: perspektyvy ta mozhlyvosti rozvytku v Ukrayini. *Sotsial'na robota v Ukrayini: teoriya i praktyka.* 3–4. 12–19. [in Ukrainian].
3. Kukhta, M. P. (2018). *Sotsial'nyy potentsial lyudey starshoho viku v Ukrayini* [Social potential of older people in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2021). *Opys Ramky tsyfrovyykh kompetentnostey dlya hromadyan Ukrayiny* [Description of the Framework of Digital Competences for Citizens of Ukraine]. <https://bit.ly/3a7IXu9> (in Ukrainian).
5. Silenko, A. (2006). Tsyfrova nerivnist' yak hlobal'na sotsial'no-politychna problema [Digital inequality as a global socio-political problem]. *Political management.* 3. 51–61 [in Ukrainian].
6. Synytska, D. (2022). Zelens'ky poobitsyav bezkoshtovni smartfony vaksynovanym ukrayintsyam starshym za 60 rokiv. [Zelensky promised free smartphones to vaccinated Ukrainians over 60 years old]. *Poltavshchyna.* Retrieved from: <https://poltava.to/news/64649/> [in Ukrainian].
7. Friemel, T. N. (2016). The digital divide has grown old: Determinants of a digital divide among seniors. *New Media & Society.* 18(2). 313–331.
8. Giannoumis, G. A. (2014). Regulating Web Content: the nexus of legislation and performance standards in the United Kingdom and Norway. *Behavioral Sciences & the Law.* 32(1). 52–75.

9. Helsper, E.J. (2012). A corresponding fields model for the links between social and digital exclusion: a corresponding fields model for digital exclusion. *Communication Theory*, 22, 403–426.
10. Hilbert, M. (2011). The end justifies the definition: The manifold outlooks on the digital divide and their practical usefulness for policy-making. *Telecommunications Policy*. 35(8). 715–736.
11. Kong, S. C., Wang, Y. Q., & Lai, M. (2019). Development and validation of an instrument for measuring digital empowerment of primary school students. In *CompEd 2019: Proceedings of the ACM conference on global computing education* (pp. 172–177). Association for Computing Machinery, Inc. Retrieved from: <https://doi.org/10.1145/3300115.3309523>
12. López Seguí, F. et al. (2019). An Intergenerational Information and Communications Technology Learning Project to Improve Digital Skills: User Satisfaction Evaluation. *JMIR Aging*. 2(2). doi: 10.2196/13939
13. Mathrani, A., Sarvesh, T. & Umer, R. (2021). Digital divide framework: online learning in developing countries during the COVID-19 lockdown, *Globalisation, Societies and Education*. doi: 10.1080/14767724.2021.1981253
14. Mori, C. K. (2011). Digital inclusion: are we all talking about the same thing? ICTs and sustainable solutions for the digital divide: theory and perspectives (pp. 45–64). New York : Information Science Reference.
15. Semigina, T. (2019). Development the strengths-based approaches in modern social work. *Paradigms of the Modern Educational Process: Opportunities and Challenges for Society* (pp. 96–105). Dallas: Primedia eLaunch LLS.
16. Sieck, C. J. et al. (2021). Digital inclusion as a social determinant of health". *NPJ Digital Medicine*. 4(1). 52. doi: 10.1038/s41746-021-00413-8
17. Tai K.-T., Porumbescu G., Shon, J. (2020). Can e-participation stimulate offline citizen participation: an empirical test with practical implications. *Public Management Review*. 2(2). 278–296.

УДК 364-781.72:17.023.32

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.5>

Іванна КУЛИК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна, 76018

ORCID: 0000-0001-5947-5180

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.5>

Бібліографічний опис статті: Кулик, І. (2022). Особливості консультування сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 33–37, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.5>

ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМЕЙ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

У статті висвітлюються особливості консультування сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Автор розкриває теоретичні та практичні засади консультування сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Соціальну послугу консультування автор визначає як складову професійної діяльності у галузі соціальної роботи. Розкриває поняття консультування, яке визначає як стратегію, технологію та метод професійної допомоги. Аналізує поняття складні життєві обставини, визначає суть і зміст поняття сім'я, що перебуває у складних життєвих обставинах. Наводить типологію сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах. Виділяє причини виникнення складних життєвих обставин.

Відповідно до Державного стандарту консультування визначає види, методи та форми консультування. Види консультування: інформаційно-мотиваційне; орієнтоване на вирішення завдання; за принципом «рівний – рівному»; психологічне; кризове. Методи консультування: індивідуальне; групове; сімейне. Форми консультування: контактне (віч-на-віч); дистанційне (телефонне, он-лайн).

Розкриває етапи консультування: початковий (оцінка проблеми, складання плану консультування), основний (безпосередньо етап консультування та здійснення підтримки сім'ї, що перебуває у складних життєвих обставинах), завершальний (висновок про результат роботи, оцінка ефективності проведених заходів).

Особливий акцент автор робить на встановленні та підтримці контакту з сім'єю, що перебуває у складних життєвих обставинах. Наголошує на щирості, теплоті, емпатії, повазі, підтримці з боку консультанта і передачі настанов сім'ї, що перебуває у складних життєвих обставинах.

Ключові слова: консультування, соціальна послуга консультування, складні життєві обставини, сім'я, що перебуває у складних життєвих обставинах, консультування сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Іванна KULYK

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57 Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

ORCID: 0000-0001-5947-5180

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.5>

To cite this article: Kulyk, I. (2022). Osoblyvosti konsultuvannia simej, shcho perebuvaiut u skladnykh zhyttievnykh obstavynakh [The specific nature of consulting families in difficult life circumstances]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 33–37, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.5>

THE SPECIFIC NATURE OF CONSULTING FAMILIES IN DIFFICULT LIFE CIRCUMSTANCES

The article highlights the specific nature of consulting families in difficult life circumstances. The author reveals the theoretical and practical foundations of consulting families in difficult life circumstances.

The author defines a social consulting service as a component of professional activity in the field of social work. The author also reveals the concept of consulting, which defines both the strategy, the technology and the method of professional

assistance. The author analyses the concept of difficult life circumstances, determines the essence and content of the concept of family in difficult life circumstances. She provides a typology of families in difficult life circumstances. She highlights the causes of difficult life circumstances.

In accordance with the State Standard of Consulting, she defines the types, methods and forms of consulting. There are the following types of consulting: informational and motivational; problem-oriented; peer-to-peer; psychological; crisis. The methods of consulting include individual, group, and family consulting. There are the following forms of consulting: contact (face-to-face); remote (telephone, online).

The author reveals the following stages of consulting: initial (problem assessment, drawing up a consulting plan), main (the stage of consulting itself and providing support to a family in difficult life circumstances), final (conclusion on the result of work, assessment of the effectiveness of the activities carried out).

The author places special emphasis on establishing and maintaining contact with a family in difficult life circumstances. She emphasizes the sincerity, warmth, empathy, respect, support given by the consultant and the transfer of instructions to the family in the difficult life circumstances.

Key words: consulting, social services, difficult life circumstances, family in difficult life circumstances, consulting families in difficult life circumstances.

Актуальність проблеми. Ситуація, яку переживає Україна, виходить за межі звичайного нормального людського досвіду. Вона спричинила значне порушення життєдіяльності людей, шкоду їх здоров'ю, великі людські втрати, значні матеріальні збитки тощо. Все це вкрай негативно позначається на кожній родині, особливо спостерігається тенденція збільшення кількості сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Сім'я є основним інститутом соціалізації дитини. В сім'ї дитина розпочинає свій шлях становлення особистості, щоб у майбутньому стати гідним громадянином нашої держави, повноцінною частиною суспільства.

На жаль, зараз інститут сім'ї знаходиться в гострому кризовому стані. У суспільстві спостерігаються кризові явища, негативні тенденції зростання неблагополучних та неповних сімей, збільшення кількості розлучень, зменшення народжуваності, сімейне неблагополуччя, поширюється дитяча бездоглядність. Зовнішні та внутрішні фактори впливають за різке зростання сімей у складних життєвих обставинах. Соціальна робота із такими сім'ями стає все більш актуальною.

Таким чином, головним завданням соціальних інституцій є збереження сім'ї як повноцінної ланки суспільства. Фахівці соціальних служб повинні вчасно виявляти ознаки складних життєвих обставин, вміти володіти необхідними технологіями соціальної роботи з даною категорією клієнтів, здійснювати оперативну роботу з надання якісних соціальних послуг для цих сімей, щоб вони змогли якнайшвидше подолати труднощі. Дуже важливо, щоб сім'я змогла повноцінно функціонувати без сторонньої допомоги. В цьому плані надзвичайно важливу

роль відіграє соціальна послуга консультування сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження окремих теоретико-методологічних засад консультативної діяльності висвітлені у працях Б. Гершунського, А. Пригожина, М. Поташнік; питання психоконсультування розглянуто у дослідженнях Ю. Альшиної, О. Бодальова, Р. Кочюнас, Л. Петровської, В. Століна.

Особливості соціальної роботи з сім'ями, що перебувають у складних життєвих обставинах розкрито в працях О. Безпалько, І. Трубавіної, Т. Семигіної, М. Буянова. І. Зверевої, Г. Козубовської та ін.

Разом з тим теоретичні та практичні засади консультування сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах залишаються малодослідженими в нашій країні.

Мета статті полягає у розкритті особливостей консультування сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Виклад основного матеріалу. Консультування визначається як технологія та метод професійної соціальної допомоги. Зміст поняття «консультування» включає особливий вид відносин між соціальним працівником і клієнтом.

Консультування як соціальна послуга з'явилася у відповідь на потреби клієнтів у яких виникають певні труднощі вирішення особистісних проблем, розвитку дитини, сімейних конфліктів і т.ін. Не завжди людина самотужки може самостійно справитись з проблемами, не здатна усвідомити причини своїх проблем та віднайти оптимальні шляхи їх розв'язання. Найчастіше сім'я не здатна виконувати свої функції через складні життєві обставини.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (Закон України, 2021), складні життєві обставини – це такі обставини, які порушують нормальну життєдіяльність людини, наслідки яких вона не здатна подолати самостійно (проблеми зі здоров'ям, інвалідність, низьке матеріальне забезпечення, безпритульність, бездоглядність, сирітство, будь-які види насильства, сімейні конфлікти, соціальне неблагополуччя, різні види психологічних розладів, природні катаклізми та надзвичайні ситуації).

За визначенням, сім'я, що знаходиться у складних життєвих обставинах – це сім'я, яка не може здійснювати свої виховні функції через виникнення таких труднощів, що порушують нормальні життєві процеси одного або більше членів сім'ї, наслідки яких вони не можуть подолати без втручання сторонніх осіб (Закон України, 2021).

За даними наукових досліджень такі сім'ї можна поділити на:

- сім'ї, проблеми яких пов'язані з виникненням матеріальних труднощів, таких як безробіття, необхідність медичної допомоги, відсутність постійного місця проживання. Це стосується насамперед таких сімей: багатодітні, малозабезпечені, неповні (відсутність одного із батьків), сім'ї, де один з членів втратив працездатність внаслідок хвороби чи травми.

- сім'ї, у яких спостерігаються труднощі через юридичні проблеми (відсутність обізнаності про свої права та обов'язки, юридична неграмотність, нестача коштів на відновлення документів).

- сім'ї, труднощі яких пов'язані з виникненням психологічних проблем (розлучення батьків, складний перехідний вік дитини, сімейне насильство, бездоглядність, постійні сімейні конфлікти) (Мороз, 2008, с. 13).

Слід зазначити, що причини виникнення складних життєвих обставин можуть бути досить різноманітними. Серед них можна виділити наступні:

- сімейне насильство, експлуатація дитячої праці, втягнення дитини у жебракування та іншу незаконну діяльність, залучення дитини до вживання алкоголю та наркотиків;

- схильність одного або декілька членів сім'ї до девіантної поведінки (асоціальної, аморальної, деструктивної, кримінальної, суїцидальної);

- жорстоке поводження з дітьми (бездоглядність, недбале виконання батьківських

- обов'язків, насильство над дітьми, свідоме залишення дитини у небезпечних обставинах);

- несприятливі житлові умови сім'ї, житло знаходиться у незадовільному чи аварійному стані та не відповідає державним вимогам;

- знаходження дитини в екстремальній ситуації (в зоні бойових дій, воєнних конфліктів, надзвичайних природних катастроф, аварій тощо);

- дитина залишилась без батьківського піклування внаслідок проблем зі здоров'ям одного з батьків, їхнього ув'язнення чи зникнення безвісти (Кияниця, 2017, с. 22).

Варто зазначити, що у соціальній роботі із сім'ями, що перебувають у складних життєвих обставинах важливим етапом є вчасне виявлення таких сімей та надання кваліфікованої консультації щодо подолання складних життєвих обставин.

Державним стандартом консультування визначено вимоги до змісту, обсягу, якості, умов та порядку надання соціальної послуги консультування для суб'єктів різної форми власності та господарювання, що надають послуги.

Згідно із цим стандартом, соціальна послуга консультування – це комплекс заходів, що здійснюються протягом робочого дня суб'єкта, який надає соціальні послуги, і спрямовані на створення умов для розвитку соціальної компетентності осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, допомогу в їх подоланні проблем (Державний стандарт соціальної послуги консультування, 2015).

Державний стандарт соціальної послуги консультування визначає види, методи та форми консультування (Державний стандарт соціальної послуги консультування, 2015).

- види консультування: інформаційно-мотиваційне; орієнтоване на вирішення завдання; за принципом «рівний-рівному»; психологічне; кризове;

- методи консультування: індивідуальне; групове; сімейне;

- форми консультування: контактне (віч-на-віч); дистанційне (телефонне, он-лайн).

Відповідно до Закону різні види соціальних послуг мають право надавати центри соціальних служб, інтернатні заклади, центри реабілітації, місцеві центри соціального обслуговування населення, заклади тимчасового або постійного перебування, благодійні організації, релігійні установи, фізичні особи на підставі ліцензії (Тимошко, 2011, с. 18).

Однією з таких послуг є послуга консультування – допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складання плану виходу із складної життєвої ситуації; психологічне консультування; сприяння в отриманні правової допомоги (Закон України, 2021).

Консультування доцільно використовувати на початковому етапі зародження проблеми, для своєчасного її усунення та мінімізації негативних наслідків. Зокрема, ця послуга допомагає клієнту усвідомити та проаналізувати виникнення складних обставин, знайти шляхи подолання цих труднощів (Кияниця, 2017, с. 81).

Консультування буде ефективним лише тоді, коли соціальний працівник відповідально виконує свої обов'язки, враховує всі особливості ситуації та комплексно надає соціальні послуги, щоб якнайшвидше допомогти сім'ї впоратись з труднощами.

Розрізняють такі три етапи консультування: початковий (оцінка проблеми, складання плану консультування), основний (безпосередньо етап консультування та здійснення підтримки сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах), завершальний (висновок про результат роботи, оцінка ефективності проведених заходів).

Під час консультативної бесіди сім'я, яка перебуває у складних життєвих обставинах розповідає про ситуацію, яка трапилась з нею, про свої почуття та переживання. Ситуація починає бути зрозумілою, коли людина за допомогою консультанта починає усвідомлювати свою проблему і шукати спільні шляхи для її вирішення.

Головним завданням соціального працівника надаючи соціальну послугу консультування є створення комфортних умов для розкриття клієнтом своєї проблеми. Позитивним результатом буде визначення ситуації, розуміння себе, своєї сім'ї, своїх помилок та прагнення до позитивних змін у житті.

Консультативна робота з сім'ями, які перебувають у складних життєвих ситуаціях має свою специфіку та особливості. Консультування сім'ї, що перебуває у складних життєвих розпочинається з встановлення та підтримання контакту з нею. Контакт – це дотик, поєднання. Це зв'язок між людьми, який забезпечує мож-

ливість взаєморозуміння і взаємовпливу. Це один з основних етапів консультування, який забезпечує довіру та відвертість людини, яка перебуває у складних життєвих ситуаціях.

Консультативний контакт складає сутність процесу консультування. Особливо наголошується щирість, теплота, емпатія, повага, підтримка з боку консультанта і «передача» настанов клієнтам. Засвоєні під час консультативного контакту навички клієнт переносить на інші стосунки.

Щирість – один із найважливіших елементів створення психологічного клімату. Щирості не можна навчитися, однак консультант повинен уміти поводитися з клієнтами так, щоб вони сприйняли входження у свій внутрішній світ як підтримку, а не як погрозу.

У випадку, коли така сім'я не іде на контакт, соціальний працівник повинен запитати її чим він зможе допомогти. Іноді в такому випадку може бути корисною просто мовчазна присутність соціального працівника поруч і інформування про те, як буває. Це і є спосіб встановлення контакту і перший етап надання допомоги.

Гарантія такого контакту – професійне володіння не лише вербальними засобами, але й невербальними параметрами, такими як тон, контакт очей, паузи і т. д. Дуже важливо, щоб консультант відмічав невербальні посилення людини, реагував на них та одночасно усвідомлював вплив своєї невербальної поведінки на клієнта.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що соціальний працівник надаючи сім'ї, що перебуває у складних життєвих обставинах соціальну послугу консультування повинен об'єктивно та раціонально оцінювати ситуацію; спостерігати за поведінкою сім'ї, налагоджувати комунікацію, вміти уважно вислухати; мати щире бажання допомогти сім'ї подолати складні життєві обставини; спонукати її до самостійного вирішення труднощів, активізувати їхні зусилля.

Для ефективної консультативної допомоги потрібне також бажання та внутрішня мотивація кожного з членів сім'ї щодо якнайшвидшої стабілізації сімейного середовища, відновлення повноцінного самостійного функціонування цієї структури суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дацаківська О. Ю., Стельмах С. С., Максименко К. М. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Ч. 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія : посіб. Київ : ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ», 2021. 72 с.

2. Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/minsotspolitiki-ukrajin/nakaz-vid-31032016-318-pro-zatverdjenyia-310472.html>
3. Державний стандарт соціальної послуги консультування затверджений Міністерством соціальної політики України 02.07.2015 № 678. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text>
4. Зверева І. Д. та ін. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: метод. посіб. Київ : Держсоцслужба, 2006. 104 с.
5. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч. Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 258 с.
6. Мороз О. М., Постолок Г. І., Семігіна Т. В., Шипіленко О. С. Зберегти сім'ю. Соціальна робота із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах : практич. посіб. Київ : ЕКМО, 2008. 160 с.
7. Постанова КМУ (2018) про порядок взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів та установ під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018-%D0%BF?lang=en>
8. Про соціальні послуги : Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
9. Семігіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
10. Тимошко Г. М. Організація діяльності державних і спеціалізованих служб : навч. посіб. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. 248 с.

REFERENCES:

1. Dashhaktivska, O. Y., Stelmax, S. S., Maksymenko, K. M. (2021) Spilno do novyx poslug. Kerivnyctvo iz vprovadzhennya socialnyx poslug dlya simej z ditmy v gromadax. Chast. 2. Vedennya vypadku ta mizhvidomcha vzayemodiya: posib. K. : TOV «OBNOVA KOMPANI». 72 s. [in Ukrainian].
2. Derzhavnyj standart socialnogo suprovodu simej (osib), yaki perebuvayut u skladnyx zhyttyevykh obstavynax (2016). URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/minsotspolitiki-ukrajin/nakaz-vid-31032016-318-pro-zatverdjenyia-310472.html> [in Ukrainian].
3. Derzhavnyj standart socialnoyi poslugy konsultuvannya zatverdzhenyj Ministerstvom socialnoyi polityky Ukrayiny (2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text> [in Ukrainian].
4. Zvereva, I. D. ta in. (2006) Socialnyj suprovid simej, yaki opynylsya v skladnyx zhyttyevykh obstavynax : metod. posib. K. : Derzhsoctsluzhba. 104 s. [in Ukrainian].
5. Kyuanysya, Z. P., Petrochko, Zh. V. 9 (2017) Socialna robota z vrazlyvymy simyamy ta ditmy: posib. u 2-x ch.; Ch. I. Suchasni oriyentyry ta klyuchovi tehnologiyi. K. : OBNOVA KOMPANI. 258 s. [in Ukrainian].
6. Moroz, O. M., Postolyuk, G. I., Semygina, T. V., Shypilenko, O. S. (2008) Zberegyt simyu. Socialna robota iz simyamy, yaki opynyls u skladnyx zhyttyevykh obstavynax : prakt. posib. K. : EKMO, 160 s. [in Ukrainian].
7. Postanova KМУ (2018) pro «Poriadok vzaiemodii orhaniv derzhavnoi vlady, orhaniv mistsevoho samovriaduvannya, zakladiv ta ustanov pid chas zabezpechennia sotsialnoho zakhystu ditei, yaki perebuvaiut u skladnykh zhyttyevykh obstavynakh, u tomu chysli takykh, shcho mozhut zahrozhuvaty yikh zhyttiu ta zdoroviu» [Resolution of the Cabinet of Ministers (2018) on "The order of interaction of public authorities, local governments, institutions and agencies in providing social protection for children in difficult life circumstances, including those that may threaten their lives and health"]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018-%D0%BF?lang=en> [in Ukrainian].
8. Pro socialni poslugy (2021) : Zakon Ukrayiny URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].
9. Semygina, T. V. (2020) Suchasna socialna robota. K. : Akademiya praci, socialnyx vidnosyn i turyzmu. 275 s. [in Ukrainian].
10. Tymoshko, G. M. (2011) Organizaciya diyalnosti derzhavnyx i specializovanyx sluzhb : navch. posib. Nizhyn : Vydavec PP Lysenko M. M. 248 s. [in Ukrainian].

УДК [342.7:371.231.14]:316.662.5-058.862
DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.6>

Ірина ЛЕВЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціально роботи, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Пластова 31а, Рівне, Україна, 33028

ORCID: 0000-0001-6015-3795

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.6>

Бібліографічний опис статті: Левчук, І. (2022). Імплементация зарубіжного досвіду із забезпечення прав та свобод дітей-сиріт. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 38–45, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.6>

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ДІТЕЙ-СИРИТ

Процес удосконалення системи соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків, можливий за умови створення відповідної нормативно-правової бази, так як основи змін та нові підходи в діяльності різних державних структур, що працюють в інтересах дітей, повинні перебувати в рамках правового поля України. Зокрема, потребує перегляду законодавство щодо бездоглядних дітей, які все ще залишаються поза увагою держави. Незважаючи на те, що дитяча бездоглядність є джерелом соціального сирітства, проблеми бездоглядних не інтегровані у політику соціального захисту посиротілих дітей. Відсутність законодавчо визначеного поняття “бездоглядні діти”, порядку їх виявлення та обліку, не дозволяє сфокусовано аналізувати становище цієї соціальної групи, обмежує доступ до соціальних послуг та суттєво ускладнює їх соціальний захист.

Тому метою нашого дослідження є обґрунтування сутності та особливостей позитивного зарубіжного досвіду з забезпечення прав та свобод дітей-сиріт та напрямків імплементації вище зазначеного у соціальну політику України.

Проаналізувавши зарубіжний досвід нами встановлено, що на даний час в країнах Європи та США активно функціонують три моделі соціального захисту дитинства, які заслуговують на увагу і елементи яких варто розглянути в перспективі впровадження їх елементів в український соціальний досвід:

– європейська модель – переважає в розвинутих західноєвропейських країнах (Великобританія, Франція, Ірландія, Нідерланди, Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія, Австрія, Бельгія, Німеччина, Італія та ін.) і відрізняється домінуючою участю держави (або її контролем) в системі соціального захисту дітей. Сучасна європейська модель базується на теорії держави загального добробуту, згідно з якою на державному рівні проводиться активна соціальна політика, орієнтована на створення гідного рівня життя, наростання соціальної рівності, справедливості.

– американська модель – характерна для США та країн Латинської Америки (Аргентина, Венесуела, Бразилія, Перу, Чилі та ін.) відрізняється тим, що заходи соціального захисту дітей сконцентровані переважно в руках приватного сектору. Характерною рисою цієї моделі є децентралізація, що визначається відсутністю централізованого координованої дитячої та молодіжної політики. Проблеми дитинства знаходяться в компетенції низки міністерств і відомств на різних рівнях, які чітко не взаємопов'язані між собою;

– перехідна модель – знайшла практичне втілення в державах колишнього соціалістичного табору (країни Центральної Європи, СНД), що обумовлено процесами реформування з кінця ХХ століття усіх соціальних сфер, зокрема й інституту соціального захисту дитинства. Характерною рисою цієї моделі є зміщення вектору соціального захисту дітей з повного державного регулювання (радянська модель) на поєднання державного і приватного секторів (змішана модель). Соціальний захист дитинства розглядається як один із пріоритетних напрямків державної соціальної політики, орієнтованої на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток дитини, і закріплений в конституціях держав.

Ключові слова: імплементація, діти-сироти, соціальний захист дітей, моделі соціального захисту дітей-сиріт, фостерна опіка.

Ірина LEVCHUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogy, Educational Management and Social Work, Rivne State Humanitarian University, 31a Plastova str., Rivne, Ukraine, 33028

ORCID: 0000-0001-6015-3795

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.6>

To cite this article: Levchuk, I. (2022). Implementatsiia zarubizhnoho dosvidu iz zabezpechennia prav ta svobod ditei-syrit [Implementation of foreign experience in ensuring the rights and freedoms of orphans]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 38–45, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.6>

IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE IN ENSURING THE RIGHTS AND FREEDOMS OF ORPHANS

The process of improving the system of social protection of children left without parental care is possible on the condition of the appropriate regulatory and legal framework creation, since the basis of changes and new approaches in the activities of various state structures working for the interests of children must exist within the framework of the legal field of Ukraine. In particular, the legislation on neglected children, who still remain outside the attention of the state, needs to be revised. Despite the fact that child neglect is a source of social orphanhood, the problems of the neglected are not integrated into the policy of social protection of orphaned children. The absence of a legally defined concept of "neglected children", the procedure of their identification and accounting, does not allow a focused analysis of the situation of this social group, limits the access to social services and significantly complicates their social protection.

Therefore, the purpose of our research is to substantiate the essence and features of positive foreign experience in ensuring the rights and freedoms of orphans and the directions of implementation of the above-mentioned into the social policy of Ukraine.

Having analyzed the foreign experience, we have established that three models of social protection of childhood are actively functioning in the countries of Europe and the USA, which deserve attention and the elements of which should be considered in the perspective of introducing their elements into the Ukrainian social experience:

– the European model prevails in developed Western European countries (Great Britain, France, Ireland, the Netherlands, Sweden, Denmark, Norway, Finland, Austria, Belgium, Germany, Italy, etc.) and is characterized by the dominant participation of the state (or its control) in the system of social protection of children. The modern European model is based on the theory of the general welfare state, according to which an active social policy is carried out at the state level, aimed at creating a decent standard of living, increasing social equality, and justice.

– the American model – is specific for the USA and Latin American countries (Argentina, Venezuela, Brazil, Peru, Chile, etc.) differs from the above mentioned in that, that the social protection measures for children are concentrated mainly in the hands of the private sector. A characteristic feature of this model is decentralization, which is determined by the absence of a centrally coordinated children's and youth policy. Childhood issues are the responsibility of a number of ministries and agencies at different levels, which are not clearly interconnected;

– transitional model has found a practical embodiment in the states of the former socialist camp (Central European countries, the CIS), which is due to the processes of reforming all social spheres from the end of the 20th century, including the institution of social protection of childhood. A characteristic feature of this model is the shift of the vector of social protection of children from full state regulation (Soviet model) to the combination of public and private sectors (mixed model). Social protection of childhood is considered as one of priority directions of the state social policy, aimed at creating conditions that ensure the dignified life and free development of a child, and is enshrined in the constitutions of the states.

Key words: *implementation, orphans, social protection of children, models of social protection of orphans, foster care.*

Актуальність проблеми. Сучасний розвиток українського суспільства відбувається в умовах політичної та соціально-економічної, воєнної криз, що впливає на добробут сімей та особливо дітей, як майбутнього потенціалу нашої держави. Кризи та глобалізаційні процеси зумовили розпад багатьох сімей та втратою дітьми своїх батьків. На підставі вищезазначеного в Україні спостерігається тенденція поширення такого явища, як сирітство та соціальне сирітство, що обумовлене загибеллю, ухиленням або відстороненням батьків від виконання своїх обов'язків щодо неповнолітньої дитини. Серед основних його причин, крім традиційних (асоціальна поведінка батьків, поширення алкоголізму та наркоманії, безробіття, економічна нестабільність, зростання злочинності, бідність), з'явилися і нові, характерні для воєнного часу.

Існуюча в Україні система державної опіки над дітьми-сиротами і дітьми, які залишилися без піклування батьків, існує вже понад 80 років

і включає в себе забезпечення дітей-сиріт державним доглядом через систему інтернатних закладів, які, як форма виховання та проживання дітей, себе вичерпали і більше приносять шкоди дітям ніж позитиву.

Україна після проголошення незалежності оголосила себе соціально-демократичною державою, яка, ратифікувавши Міжнародну Конвенцію з прав дитини та ряд інших міжнародних нормативно-правових актів, зобов'язана запроваджувати ті стандарти життя дітям, які забезпечують інші держави. В умовах складної політичної ситуації, зниження рівня життя населення, погіршення демографічної ситуації особливої актуальності набуває проблема соціального захисту дітей, найбільш уразливою групою серед яких є діти, які залишилися без піклування батьків. Обов'язок з утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, конституційно закріплений за державою. Потребує вирішення питання вдосконалення системи соціального

захисту дітей, які залишилися без піклування батьків, що відповідає сучасним вимогам, забезпечення їх фізичного, розумового й духовного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши міжнародні та вітчизняні наукові джерела можемо констатувати, що дослідженням різних аспектів проблематики соціального захисту дітей-сиріт займалися науковці: Т. Кондратюк (розгляд соціального інституту захисту прав дитини як складової державної сімейної політики) (Кондратюк, 2013), В. Кузьмінський (проблема реформування інтернатної системи) (Кузьмінський, 2010), Ж. Мюльгейр, К. Брауні (реформування соціальних послуг для дітей) (Мюльгейр, Брауні, 2014). Аналізу зарубіжного досвіду здійснення соціальної політики дітям-сиротам присвячені наукові розвідки: С. Архипової (Архипова, 2011), О. Бартош (Бартош, 2008), Т. Зальцмана (Зальцман, 2016), І. Ковчиної (Ковчина, 2011), Х. Салмона (Салмон, 2013).

Попри велику кількість досліджень, системно та послідовно проблеми та наслідки дитячого сирітства в умовах сучасного українського суспільства комплексно не досліджуються, швидше вони носять фрагментарний характер і як побічний результат інших наукових тем. Тому **метою дослідження** є обґрунтування сутності та особливостей позитивного зарубіжного досвіду з забезпечення прав та свобод дітей-сиріт та напрямків імплементації вище зазначеного у соціальну політику України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи сучасну систему соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, ми звернулись до зарубіжного досвіду, де ефективність функціонування цієї системи в рази вища за українську модель. Системи соціального захисту дітей у зарубіжних країнах значною мірою визначаються рівнем їх економічного розвитку, історичними, політичними умовами та культурними характеристиками. Незважаючи на подібність вирішуваних завдань, вони мають відмінності у підходах, методах і організаційному оформленні. Визначальним моментом при цьому виступає роль держави у вирішенні проблем соціального захисту населення. За цією ознакою науковці розрізняють американську систему (з переважанням недержавних форм допомоги

й підтримки населення) і європейську систему (з переважанням державних форм допомоги і підтримки населення). (Кондратюк, 2013, с. 74). Окрім цього, в деяких дослідженнях виокремлюється перехідна система або модель.

Активно функціонують три моделі соціального захисту дитинства:

1) *європейська модель* – переважає в розвинутих західноєвропейських країнах (Великобританія, Франція, Ірландія, Нідерланди, Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія, Австрія, Бельгія, Німеччина, Італія та ін.) і відрізняється домінуючою участю держави (або її контролем) в системі соціального захисту дітей. Сучасна європейська модель базується на теорії держави загального добробуту, згідно з якою на державному рівні проводиться активна соціальна політика, орієнтована на створення гідного рівня життя, наростання соціальної рівності, справедливості. Основу державної політики захисту дитинства країн з європейською моделлю становить розвинута законодавча база, спрямована на забезпечення дітям повноцінного життя в суспільстві, чітка організаційна структура, представлена, як правило, трьома рівнями (державним, регіональним і місцевим), розгалужена мережа установ соціальної інфраструктури для дітей, що функціонує переважно за рахунок бюджетних асигнувань, а також високий рівень розвитку соціальної роботи з дітьми. У межах соціального захисту дитинства вживаються наступні заходи: підвищення добробуту сімей з дітьми за рахунок універсальних сімейних допомог на дітей, податкових пільг, позик під низькі відсотки (або субсидії) для придбання або оренди житла тощо; розвинена система соціальної допомоги; загальнодоступність і безкоштовність систем освіти і охорони здоров'я; правовий захист дітей; соціальна робота з дітьми. Більшість соціальних працівників наймають муніципалітети, а також громадські організації; приватна практика соціальних працівників розвинена слабо. Різномпланова та всеохоплююча державна турбота про дітей і сім'ї з дітьми сприяли досягненню країнами з європейською моделлю найвищого рівня соціального захисту дитинства; (Бартош, 2008, с. 27).

2) *американська модель* – характерна для США та країн Латинської Америки (Аргентина,

Венесуела, Бразилія, Перу, Чилі та ін.), відрізняється тим, що заходи соціального захисту дітей сконцентровані переважно в руках приватного сектору. Характерною рисою цієї моделі є децентралізація, що визначається відсутністю централізовано координованої дитячої та молодіжної політики. Проблеми дитинства знаходяться в компетенції низки міністерств і відомств на різних рівнях, які чітко не взаємопов'язані між собою. Тому існують значні відмінності у змісті соціального захисту дитинства в територіальних межах однієї і тієї ж країни. У державних заходах щодо соціального захисту дитинства переважає програмно-цільовий підхід – реалізація різних національних програм допомоги виключно нужденним категоріям дітей та сім'ям з дітьми. Мережа соціальної інфраструктури для дітей широко розвинена на платній основі. Однак існують і державні (безкоштовні) установи, наприклад, школи й медичні заклади. Сфера соціальної роботи з дітьми має давні традиції, значно розвинена й охоплює всі установи для дітей. Соціальних працівників наймають переважно громадські організації, широко розповсюджена приватна практика соціальної роботи; (Брауні, 2014).

3) *перехідна модель* – знайшла практичне втілення в державах колишнього соціалістичного табору (країни Центральної Європи, СНД), що обумовлено процесами реформування з кінця ХХ століття усіх соціальних сфер, зокрема й інституту соціального захисту дитинства. Характерною рисою цієї моделі є зміщення вектору соціального захисту дітей з повного державного регулювання (радянська модель) на поєднання державного і приватного секторів (змішана модель). Соціальний захист дитинства розглядається як один із пріоритетних напрямків державної соціальної політики, орієнтованої на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток дитини, і закріплений в конституціях держав. Система соціального захисту дитинства характеризується наступними основними компонентами: широким спектром законодавчого регламентування, орієнтованого на КПД; реформованою організаційною структурою, що включає органи державної влади та місцевого самоврядування, а також недержавний сектор; розвитком мережі соціальної інфраструктури, що надає послуги дітям, її часткова (повна)

комерціалізація; інноваційним кадрово-технологічним компонентом (введення інституту соціальних педагогів та соціальних працівників, розробка і реалізація інноваційних педагогічних технологій). Соціальна допомога сім'ям з дітьми здійснюється адресно, на основі перевірки доходів за рахунок бюджетних коштів та коштів приватних осіб, а також добровільних пожертвувань громадян. На сучасному етапі у країнах з перехідною моделлю остаточно не сформувалася чітко налагоджена система допомоги й підтримки дитячого населення – національні системи соціального захисту дитинства знаходяться в стадії становлення і базуються на запозиченні міжнародного досвіду з елементами як американської, так і європейської моделей. (Кондратюк, 2013, с. 55).

У сучасній Україні під впливом інтеграційних процесів система соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, також зазнає трансформаційних змін. Зокрема, стратегічними пріоритетами державної політики у сфері охорони дитинства визнано забезпечення реалізації кожною дитиною права на виховання в сім'ї, вдосконалення надання соціальних послуг дітям і сім'ям з дітьми, деінституалізація утримання й виховання сиріт, створення умов проживання осиротілих дітей, що максимально наближені до сімейних. (Кондратюк, 2013, с.185). У зв'язку з цим набуває важливого значення досвід зарубіжних країн, які відмовилися або значно скоротили державне інтернатне утримання дітей та надають перевагу системі підтримки біологічних батьків, розвитку соціальних послуг та розгалуженій інфраструктурі служб соціального спрямування.

Цікавим у цьому плані є досвід США, де ще в 1909 р. зазнали критики великі інтернатні заклади, що були поширені у країні наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть завдяки міграції. Противники такої форми виховання вказували на їх велику вартість порівняно з ПС (приймна сім'я), які уже існували на той час. Того ж року на державному рівні було схвалене рішення відмовитися від системи інтернатних закладів. Натомість першочерговими заходами було визначено дії з підтримки рідних сімей вразливих дітей. Така політика підтримки біологічної сім'ї призвела до того, що кількість дітей, які в 1996-му році перебували в інтернатних

закладах, становила тільки 4% від загальної кількості дітей (500 тис.), які виховувалися за межами сім'ї. Для порівняння, в Україні цей показник у 1996 році сягав 41,4%. Стрімке зменшення кількості дітей в інтернатних закладах США розпочалося в кінці 1930-х. Цьому сприяло прийняття у 1937 році Закону про соціальний захист (Social Security Act), який забезпечив надання фінансової підтримки сім'ям із дітьми, які потрапили у складні життєві обставини. Завдяки цьому законі наступні 60 років кількість дітей в інтернатах поступово зменшувалася десь на 1-2% щороку. (Кузьмінський, 2010, с. 6).

У Великій Британії, де процеси деінституалізації розпочалися відразу після закінчення Другої світової війни, сучасні пріоритети державної політики у сфері соціального захисту посиротілих дітей підтверджуються наступними статистичними даними: в Англії інституційна форма опіки у 2005 році становила 11%, Шотландії та Північній Ірландії – 13%, Уельсі – 6% (Архипова, 2011, с. 190). В Україні цей показник у 2005 році сягав 32% від загальної кількості сиріт (97 590) і до сьогодні він залишається незмінним.

При цьому варто відмітити, що у Великобританії, а також Норвегії, Ісландії новонароджених дітей і дітей молодшого віку взагалі не розміщують у дошкільних закладах на відміну від практики, яка існує в Україні. У Данії показник влаштування дітей до 3 років в інституції складає 7 на 10 000 дітей та вважається досить високим, але стаціонарний догляд у цій країні є надзвичайно якісним: 1 працівник працює лише з 2 дітьми і на 1 дитину тут витрачається 7 000 євро на тиждень. (Бартош, 2008, с.27).

Міжнародні експерти у сфері захисту дитинства відмічають, що процеси деінституалізації, які сьогодні тривають як в Україні, так і в інших країнах СНД та Східної Європи – це синонім докорінної перебудови старої системи соціального захисту вразливих сімей і дітей (Мюльгейр, Брауні, 2014).

Однією з європейських країн, де успішно розвиваються альтернативні інституційному утриманню форми сімейної опіки, є Великобританія. Найбільш поширеними формами сімейного влаштування дітей є “fostering” і “mainstay”. Крім цього існує ще один вид догляду за дітьми із неблагополучних сімей – “emergency care”, що

становить для нас особливий інтерес (Ковчина, 2011, с. 27). “Fostering” визначається як перебування дитини у ПС (якій частково делегуються батьківські права) протягом тривалого періоду часу, як правило, до повноліття. Проте контакти дитини зі справжніми батьками зберігаються, і як тільки умови в сім'ї стають більш сприятливими для виховання дитини, наприклад, економічні, вона знову повертається до своїх батьків. “Mainstay” передбачає догляд за дітьми віком від 11 до 17 років на короткий період, найчастіше це кілька місяців, у зв'язку з тимчасовими труднощами в сім'ї дитини. Якщо труднощі зникають, дитина повертається в сім'ю, якщо ж сім'я продовжує переживати важкий період, то оформляється “fostering”. “Emergency care” – догляд у надзвичайних ситуаціях, коли виникає необхідність негайно ізолювати дитину від негативного впливу в сім'ї. Наприклад, коли трапилася яка-небудь надзвичайна подія, яка може викликати психічну травму у дитини (вбивство, арешт, аварія і т.д.). У таких випадках дитина передається для догляду в іншу сім'ю на кілька днів чи тижнів до остаточного вирішення питання про її подальшу. (Ковчина, 2011, с. 49).

Цікавим є те, що у Великобританії існує 2 види фостерінга. Перший вид покладає усі функції з організації устрою дітей-сиріт на місцеві органи влади. Структури місцевої влади забезпечують проживання та засоби для існування дитині, що знаходиться під опікою. Задля забезпечення достатньої кількості фостерних вихователів на рівні держави створена мережа фостерних агентств, які реалізують дві головні функції: пошук і підготовка потенційних вихователів; створення комплексу безкоштовних послуг для дітей-сиріт та вихователів. Другий вид фостерінга означає приватну домовленість між батьками та фостерними вихователями про опіку дитини, здійснюваної в будинку опікуна, без залучення органів місцевої влади. При цьому опікунами не можуть виступати родичі. (Архипова, 2011, с. 190–191).

Важливим з огляду на наше дослідження є те, що дитина у Великобританії не повинна в обов'язковому порядку мати сирітський статус для влаштування у сімейні форми виховання, а кінцевою метою її перебування під опікою є повернення в біологічну сім'ю. З цією метою забезпечуються постійні контакти дитини, яка

перебуває у ПС, зі справжніми батьками, вживаються заходи до виправлення поведінки батьків: сімейна терапія, освітня і консультативна робота з батьками тощо. Існують у Великобританії і спеціальні центри, які покликані вирішити питання запобігання дитячому бродяжництву. У сучасній Великобританії дві третини усіх дітей, які побували під прийомною опікою, повертаються у власні родини протягом 6 місяців. Важливим елементом державної політики соціального захисту дітей, які тимчасово або постійно залишилися без піклування батьків, у Великобританії стало впровадження та розвиток різноманітних форм сімейної опіки. (Салмон, 2013, с. 12–13).

Досвід Франції у питанні соціального захисту дітей-сиріт свідчить також на користь фостерного виховання порівняно з інституційним. Основною структурою захисту дитини визнається біологічна сім'я. Тому увага держави у сфері профілактики дитячого сирітства зосереджена на підтримці сімей: виховна та фінансова підтримка. (Зальцман, 2016).

Важливе значення у профілактиці дитячого сирітства відіграють соціальні служби. Відмінною рисою французької системи соціального захисту населення є значна кількість професій, включених в спектр соціальної роботи. Найчисельнішою групою є «мами-вихователі домашнього дитячого саду», які можуть одночасно працювати не більш як з 3 дітьми. Поширена в країні професія «спеціаліста (помічника) соціальної служби». Він залучає в соціальні програми всі категорії населення та забезпечує права і захист різних категорій сімей. Роль ««спеціалізованих педагогів» полягає в проведенні профілактичної та інформаційно-пропагандистської роботи з сім'єю і дітьми девіантної поведінки. Досить поширена спеціальність – «сімейні консультанти з економічних питань», які спеціалізуються на врегулюванні економічних проблем в сім'ях. (Зальцман, 2016).

На збереження родини та профілактики дитячого сирітства спрямована також соціальна корекційна робота, яка проводиться на основі звернення батьків, рекомендації соціальних служб або за рішенням суду. У Німеччині (аналогічно Великобританії та США) широко практикуються батьківські тренінги, основне завдання яких – сформулювати або вдосконалити навички виховання дитини (Ковчина, 2011, с. 146–147).

Американський досвід сімейного влаштування дітей за межами біологічної родини передбачає існування короткотермінової та довготермінової сімейної опіки. Основні види фостерної опіки в замісних сім'ях США: 1) «родинне влаштування» – родичі дитини мають намір взяти її у свою сім'ю, проте відчувають фінансові труднощі. За допомогою виплат для прийомних батьків дитина має змогу виховуватися в сім'ї рідних людей; 2) «термінове влаштування» – застосовується у випадку надзвичайних обставин або при безпосередній загрозі життю та здоров'ю дитини. Соціальні служби вилучають дитину із сім'ї і оформляють тимчасову опіку, влаштовуючи її у ПС (приймна сім'я) до нормалізації обстановки в біологічній родині; 3) «короткострокове влаштування» – передбачає догляд за дітьми, батьки яких потребують термінової допомоги, наприклад, медичної, але не мають можливості залишити дитину на піклування родичам. Влаштування триває від 1 тижня до кількох місяців. Соціальні працівники забезпечують постійні зустрічі дітей з біологічними батьками; 4) «професійні ПС» – це сім'ї, які пройшли навчання та надають допомогу дітям, що потрапили у важку життєву ситуацію через неблагополуччя у власній родині, але коли є підстави вважати, що поведінка батьків може змінитися і сім'я буде воз'єднана. У той час як дитина перебуває в ПС, батьки проходять курс терапії або навчання, а їх поведінка і прогрес перебувають під наглядом соціальних служб. Біологічні батьки і дитина регулярно зустрічаються; 5) «спеціалізовані ПС» – сім'ї, які пройшли спеціальне навчання і допомагають дітям, які потребують особливого догляду (з ослабленим здоров'ям, зазнали сексуального насильства, правопорушники, приймають наркотики тощо). Приймні батьки – дуже досвідчені люди, які опікуються дітьми тривалий термін з метою забезпечення лікування та безпечної обстановки, що може бути доповненням до професійної медичної допомоги. Вони проходять спеціальне навчання і вивчають техніки по роботі з такими дітьми. Піклування про дітей стає їх основною роботою (24 години на добу), яка відповідним чином оплачується. Завдання по воз'єднанню дітей із біологічною родиною в таких випадках не ставиться; 6) «ПС – перепочинок для

батьків» – дає можливість біологічним, прийомним батьками або усиновителями влаштувати дітей на короткий термін у таку сім'ю: від кількох годин до 2 тижнів. Деякі з тих, що доглядають за такими дітьми, проходять спеціальну підготовку, необхідну для турботи про дітей з обмеженими можливостями або проблемних дітей. Батьки в цей час мають змогу відпочити; 7) «колицьова опіка» – влаштування немовлят, які можуть бути усиновлені, але для них ще не знайдена сім'я; або ще не припинені батьківські права біологічних батьків чи вони приймають остаточне рішення про передачу дитини на усиовлення. Влаштування дитини може бути проведене відразу після народження і безпосередньо з лікарні. (Кондратюк, 2013, с. 237–238).

Окрім фостерних сімей у кожному окрузі існують сім'ї, які виконують функцію фостерного притулку, терміном до 30 днів. У фостерний притулок влаштовуються діти, які щойно вилучені із біологічних сімей, до вирішення їх подальшої долі: влаштування у звичайну фостерну сім'ю, повернення до батьків, усиовлення (Кондратюк, 2013, с. 241).

Висновки та перспективи дослідження. Дослідивши напрями вдосконалення управління зі соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, нами зроблено висновок, що імплементація позитивного зарубіжного досвіду із забезпечення прав та свобод дітей-сиріт може допомогти вийти Україні з того колапсу, в якому вона опинилась у зв'язку з політичною та соціально-еконо-

мічною кризою. Міжнародні експерти у сфері захисту дитинства виокремлюють, що складні політичні процеси, які сьогодні тривають як в Україні, – це причина докорінної перебудови старої системи соціального захисту вразливих сімей і дітей. Процес удосконалення системи соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків, можливий за умови створення відповідної нормативно-правової бази, так як основи змін та нові підходи в діяльності різних державних структур, що працюють в інтересах дітей, повинні перебувати в рамках правового поля України. Зокрема, потребує перегляду законодавство щодо бездоглядних дітей, які все ще залишаються поза увагою держави. Незважаючи на те, що дитяча бездоглядність є джерелом соціального сирітства, проблеми бездоглядних не інтегровані у політику соціального захисту посиротілих дітей. Відсутність законодавчо визначеного поняття «бездоглядні діти», порядку їх виявлення та обліку, не дозволяє сфокусовано аналізувати становище цієї соціальної групи, обмежує доступ до соціальних послуг та суттєво ускладнює їх соціальний захист.

Доцільно створити в Україні новий інститут опіки над соціальними виплатами та допомогоюми, що унеможливить нецільове використання коштів батьками не на потреби дитини. Тому важливо розвивати та удосконалювати альтернативні форми сімейного виховання: усиовлення, опіка, піклування тощо та посилити контроль за функціонуванням системи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архипова С. П., Мартовицька Н. В. Аналіз досвіду влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у Великій Британії. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології* : зб. наук. праць. Херсон : ХНТУ. 2011. № 1(4). С. 189–195.
2. Бартош О. П., Шпенник С. З. Деякі особливості опіки і соціального захисту неповнолітніх у Великій Британії. *Вісник / Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького*. Черкаси, 2008. Вип. 121. С. 26–29.
3. Деінституалізація та трансформація послуг для дітей. Посібник з найкращих практик / під ред. Ж. Мюльгейр, К. Брауні. 143 с. URL: http://camz.org/biblioteka_14/socialnij_zaxis_49/deinstitualizac_53.html
4. Зальцман Т. Соціальні працівники во Франції. URL: <http://www.rus-demografia.ru/world-experience/16>
5. Ковчина І. М., Романовська О. О. Соціально-правові передумови успішного функціонування фостерінгу у Великобританії та Німеччині : навчальний посібник. Київ : Логос, 2011. 297 с.
6. Кондратюк Т. В. Механізми реалізації державної сімейної політики в Україні : монографія. Київ : ДСК «Центр», 2013. 338 с.
7. Кузьмінський В. Навіщо реформувати інтернатну систему: чого нас вчить історія. *Права дітей*. 2010. № 1(9). С. 4–6.
8. Салмон Х. Короткий огляд розвитку прийомних сімей у Великобританії. *Вісник представництва Everychild в Україні*. 2003. № 1. С. 12–14.

REFERENCES:

1. Arkhypova S. P., Martovytska N. V. (2011) Analiz dosvidu vlashtuvannia ditei-syrit i ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, u Velykii Brytanii [Analysis of experience of arranging of children-orphan and children, deprived paternal anxiety, in Large Britain]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, pedahohiky ta psykholohii : zb. nauk. prats / KhNTU. Kherson : KhNTU. № 1(4). S. 189–195. [in Ukrainian].
2. Bartosh O. P., Shpenyk S. Z. (2008). Deiaki osoblyvosti opiky i sotsialnoho zakhystu nepovnolitnykh u Velykii Brytanii [Some features of guardianship and social defence of minor are in Large Britain]. *Visnyk / Cherkaskyi nats. Un-t im. B. Khmelnytskoho. Cherkasy. Vyp. 121. S. 26–29.* [in Ukrainian].
3. Miulheir Zh., Brauni K. Deinstytualizatsiia ta transformatsiia posluh dlia ditei. Posibnyk z naikrashchykh praktyk [Deinstitutionalization and transformation of services for children. A manual is on the best practices / pid red. Zh. Miulheir, K. Brauni. 143 s. URL: http://camz.org/biblioteka_14/socialnij_zaxis_49/deinstitutionalizac_53.html [in Ukrainian].
4. Zaltsman T. Sotsialnue rabotnyky vo Frantsyy [Social'nye of rabotniki vo of Francii]. URL: <http://www.rus-demografia.ru/world-experience/16> [in Russian].
5. Kovchyna I. M., Romanovska O. O. (2011) Sotsialno-pravovi peredumovy uspishnoho funktsionuvannia fosterinhu u Velykobrytanii ta Nimechchyni [Sociallegal pre-conditions of the successful functioning of fostering are in Great Britain and Germany] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Lohos, 297 s. [in Ukrainian].
6. Kondratiuk T. V. (2013) Mekhanizmy realizatsii derzhavnoi simeinoi polityky v Ukraini : monohrafiia. [Mechanisms of realization of public domestic policy are in Ukraine : [monograph]]. Kyiv : DSK "Tsentr", 338 s. [in Ukrainian].
7. Kuzminskyi V. (2010) Navishcho reformuvaty internatnu systemu: choho nas vchyt istoriia [Why to reform the internatnu system: what we are taught by history]. № 1(9). S. 4–6. [in Ukrainian].
8. Calmon Kh. (2003) Korotkyi ohliad rozvytku pryiomnykh simei u Velykobrytanii [A short review of development of receiving monogynopaediums is in Great Britain]. *Visnyk predstavnytstva Everychild v Ukraini. № 1. S. 12–14.* [in Ukrainian].

УДК 364-781:614.212-053.2(437.3)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.7>

Тетяна ЛЯХ

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Олена ДЕНИСЮК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0001-5108-8370

Марина ЛЕХОЛЕТОВА

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0003-4055-991X

Аліна ДУЛЯ

викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар Ігоря Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02000

ORCID: 0000-0002-9067-4820

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.7>

Бібліографічний опис статті: Лях, Т., Денисюк, О., Лехолетова, М., Дуля, А. (2022). Соціальна робота в дитячих лікарнях Чеської Республіки. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 46–53, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.7>

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ДИТЯЧИХ ЛІКАРНЯХ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті розкрито особливості організації соціальної роботи в дитячих лікарнях Чеської Республіки, визначені її авторами під час академічної мобільності до Остравського університету в межах програми Erasmus+ KA1 в 2022 році.

Соціальні працівники Чеської Республіки є частиною процесу забезпечення якості медичного обслуговування в закладах охорони здоров'я. На сучасному етапі простежується відсутність налагодженої соціальної роботи в закладах охорони здоров'я Чеської Республіки, яка необхідна для успішного досягнення її цілей. Соціальні працівники почуваються ізольованими від колег, які працюють як в інших закладах охорони здоров'я, так і в соціальній сфері в цілому. У практиці соціальних працівників в організаціях довгострокової охорони здоров'я спостерігається нестача методології, яка могла б слугувати інструментом моніторингу та оцінки якості наданої соціальним працівником послуги.

Автори статті визначили основні напрями та зміст роботи фахівців із соціальної роботи Центру супроводу відділення педіатрії Університетської лікарні міста Острави (Чеська Республіка) з батьками дітей-пацієнтів, сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах у зв'язку з хворобою дитини. Також вони звертають увагу на міждисциплінарну взаємодію фахівців лікарні у веденні випадку дитини-пацієнта та її батьків. Авторами використано контент-аналіз документів Центру супроводу відділення педіатрії Університетської лікарні міста Острави, інтерв'ю з експертами, спостереження за діяльністю фахівців закладу.

Спеціалісти Центру супроводу відділення педіатрії Університетської лікарні міста Острави супроводжують пацієнтів на таких етапах: в період очікування діагнозу; при повідомленні діагнозу; незабаром після встановлення діагнозу; коли стан здоров'я дитини змінюється; під час госпіталізації хворого; під час операбельних процедур пацієнта у педіатричному відділенні; під час індивідуальних обстежень (нейро, кардіо, генетика, гастро та ін.); при спілкуванні з педіатром; при спілкуванні з фахівцями; у наданні допомоги, оплачуваної медичною страховою компанією або державною сферою; у забезпеченні підтримки від фондів та ендаумент-фондів; при

ознайомленні з пацієнтською організацією; при налагодженні співпраці з доглядовими службами (ранній догляд, паліативна підтримка).

У статті зроблено наголос на важливості соціальної роботи в як у закладах охорони здоров'я в цілому, так і зокрема – у дитячих лікарнях, як запобіжнику зростання вразливості, недопущення кризовості сім'ї та допомоги у подоланні складних життєвих обставин.

Ключові слова: соціальна робота, діти, батьки, підтримка, дитячі лікарні, Центр супроводу в Чеській Республіці.

Tetiana LIAKH

PhD in Education, Associate Professor, Head of Social Pedagogy and Social Work Department, Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Olena DENYSIUK

PhD in Education, Associate Professor, Associate Professor at Social Pedagogy and Social Work Department, Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0001-5108-8370

Maryna LEKHOLETOVA

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer at Social Pedagogy and Social Work Department of Institute of Human Sciences, Borys Grinchenko Kyiv University, I. Shamo Boulevard, 18/2, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0003-4055-991X

Alina DULIA

Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Institute of human Borys Grinchenko, I. Shamo Boulevard, 18/2, Kyiv, Ukraine, 02000

ORCID: 0000-0002-9067-4820

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.7>

To cite this article: Liakh, T., Denysiuk, O., Lekholetova, M., Dulia, A. (2022). Sotsialna robota v dytyachykh likarniakh Cheskoj Respubliky [Social work in children's hospitals in the Czech Republic]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 46–53, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.7>

SOCIAL WORK IN CHILDREN'S HOSPITALS IN THE CZECH REPUBLIC

The article reveals the peculiarities of the organization of social work in children's hospitals of the Czech Republic, determined by its authors during academic mobility within the ERASMUS+ KA107 program in 2022.

Social workers of the Czech Republic are part of the process of ensuring the quality of medical care in health care institutions. At the current stage, there is a lack of established social work in health care institutions of the Czech Republic, which is necessary for the successful achievement of its goals. Social workers feel isolated from colleagues who work in other health care institutions and the social sector in general. In the practice of social workers in long-term health care organizations, there is a lack of methodology that could serve as a tool for monitoring and evaluating the quality of the service provided by a social worker.

The authors of the article identified the main directions and content of the work of social work specialists of the Center for Support of the Department of Pediatrics of the University Hospital of the city of Ostrava (Czech Republic) with parents of child patients, families who found themselves in difficult life circumstances due to the child's illness. They also pay attention to the interdisciplinary interaction of hospital specialists in the case of a child patient and his parents. The authors used a content analysis of the documents of the Support Center of the Department of Pediatrics of the University Hospital of the City of Ostrava, interviews with experts, and observation of the activities of the institution's specialists.

Specialists of the Support Center of the Department of Pediatrics of the University Hospital of Ostrava accompany patients at the following stages: while waiting for a diagnosis; when reporting the diagnosis; soon after diagnosis; when the child's health changes; during hospitalization of the patient; during operative procedures of the patient in the pediatric department; during individual examinations (neuro, cardio, genetics, gastro, etc.); when communicating with a pediatrician; when communicating with specialists; in the provision of assistance paid by a health insurance

company or the state sector; in providing support from foundations and endowment funds; when getting acquainted with the patient organization; when establishing cooperation with care services (early care, palliative support).

The article emphasizes the importance of social work both in health care institutions in general and in children's hospitals in particular, as a safeguard against increasing vulnerability, preventing family crises and helping to overcome difficult life circumstances.

Key words: *social work, children, parents, support, children's hospitals, Escort Center in the Czech Republic.*

Постановка проблеми. Соціальна робота в Чеській Республіці як самостійна практична діяльність та суспільствознавча дисципліна сформувалась наприкінці XIX на початку XX століття, відповідаючи на проблеми розвитку суспільства. В першій половині XX століття діяльність соціальних працівників була зосереджена на реалізації соціальних реформ, відтак в другій половині минулого століття велика увага приділялась розробці стандартів професійної етики, ключових принципів роботи з клієнтом. У цей період соціальна робота стає предметом вивчення та дослідження в університетах країни, професійною діяльністю, спрямованою на надання допомоги особі, окремим групам осіб та громадам, покращення та відновлення їхньої життєдіяльності, створення сприятливого середовища для реалізації цієї мети (Matoušek, 2001; Dočkal, 2008; Cichá, Goldmann, Kutnohorská, 2012).

Окрім соціальних служб різного типу послуги соціальної допомоги та соціального супроводу надають соціальні працівники у закладах охорони здоров'я, зокрема – дитячих лікарнях. У фокусі зору таких працівників є не тільки пацієнт, але й його найближче оточення. Окрім функції раннього виявлення, такі фахівці тісно співпрацюють з медичними працівниками для полегшення перебування пацієнта у лікарні, працюючи як з ним, так і з його родичами. У випадку, коли мова йде про дітей-пацієнтів лікарень, то у фокусі уваги соціальних працівників опиняються їхні батьки та родичі.

В Україні майже відсутня подібна практика, хоча суспільна потреба в соціальній роботі в закладах охорони здоров'я надзвичайно висока. І у подальшому ця потреба лише зростатиме, що обумовлено воєнним та повоєнним часом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку соціальної роботи в Чеській Республіці та зміни в соціальних службах і соціальній роботі досліджував Oldřich Chytil (Chytil, 2011). Автор виділяє такі етапи становлення соціальної роботи та освіти в галузі соціальної роботи: період 1918–1938 рр.;

період 1945–1989 рр.; період після 1989 року. Вже наприкінці першого етапу (після 1935 р.) сформувалось два основних напрями розвитку соціальної роботи. Перший напрямок представлено соціологами та педагогами, які прагнули створити самостійну професію соціального працівника та перетворити соціальну роботу на цілісну наукову дисципліну. Представником цього напрямку була Dr. Marie Krakešová, яка запропонувала концепцію так званих соціальних клінік, метою яких є забезпечення комплексної практичної професійної підготовки випускників у сфері соціальної роботи (Krakešová, Kodymová, Vrnula, 2019). На її думку завдання індивідуальної соціальної роботи полягає в тому, щоб повернути клієнта до самостійного життя за допомогою мобілізації ресурсів у самому клієнті або в його оточенні.

Інша тенденція була представлена лікарями, які наголошували на необхідності мати добре освічених соціальних працівників у охороні здоров'я, головним чином для допомоги лікарям у галузі соціальної медицини (Novotná, Schimmerlingová, Šalková 1995: 3–6).

На початку другого етапі відбувалось створення університетської освіти в галузі соціальної роботи. Так, у 1945 р. у Празі було засновано Університет політичних та соціальних наук, до складу якого також входив факультет соціальних наук, а у 1947 р. – Університет соціальних наук у Брно. Важливу частину в структурі університетів склали спеціальні дослідницькі установи, так звані «соціальні клініки», на базі яких студенти мали можливість проводити наукові дослідження та навчання. Внаслідок комуністичного перевороту 1948 року університетську освіту з соціальної роботи було скасовано. Існувало припущення, що за соціалізму не буде соціальних проблем і, отже, соціальні працівники не знадобляться (Chytil, Popelková, 2002).

У 1950-х і на початку 1960-х років соціальні працівники могли працювати лише у сфері соціальної допомоги дітям та молоді та в установах для людей похилого віку та осіб з інвалідністю. Чеські науковці характеризують цей проміжок

часу як період практичної ліквідації соціальної роботи (Chytil, Popelková, 2002).

Найважливіший імпульс розвитку соціальної роботи в Чехословаччині припав на 1968 р. Одним із підсумків Празької весни 1968 р. було визнання того факту, що навіть за соціалізму існували соціальні проблеми, що призвело до формування нової концепції соціальної роботи. Було відтворено Міністерство праці та соціальних справ, і на основі досвіду західноєвропейських країн було намічено та розроблено програми соціальної роботи з дітьми та сім'ями, людьми похилого віку, особами з інвалідністю, звільненими ув'язненими, бездомними. Соціальна робота була розвинена у промисловості, школах, секторі охорони здоров'я, пенітенціарній системі та в установах соціального захисту (Chytil, Popelková, 2002).

Істотних змін у практиці соціальної роботи у період до 1989 року не відбулося. Соціальні працівники переважно є працівниками муніципалітетів та державними службовцями. Соціальні працівники працюють у сфері охорони здоров'я (лікарні, інтернати для немовлят, будинки для душевнохворих), у школах (консультаційні установи, дитячі будинки, виправні установи для дітей-правопорушників), у пенітенціарній системі та в установах соціального захисту (будинки для людей похилого віку, соціальні будинки для інвалідів). Після 1989 року почали створюватись неурядові організації, які надають соціальні послуги, водночас забезпечуючи зайнятість соціальних працівників, кількість яких неухильно починає зростати.

Слід відмітити вплив економічної трансформації суспільства, які відбувалися після 1989 року, на появу нових соціальних проблем, реакції суспільства на такі виклики. З 1990 року освіта в галузі соціальної роботи відноситься до областей, що найбільш швидко розвиваються в Чеській Республіці (Chytil, 2006).

Мета статті. Охарактеризувати особливості соціальної роботи в дитячих лікарнях Чеської Республіки, визначити основні напрями та зміст роботи фахівців з соціальної роботи з батьками дітей-пацієнтів, які перебувають на лікуванні.

Методи дослідження: контент-аналіз документів Центру супроводу відділення педіатрії Університетської лікарні міста Острави (Чеська Республіка), інтерв'ю з експертами, спостереження за діяльністю фахівців закладу.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи сучасні наукові дослідження, законодавчу базу Чеської Республіки слід відмітити пріоритетність сімейної політики. Велика увага приділяється забезпеченню реальної свободи сімей у прийнятті рішення щодо поєднання сімейних, особистих і професійних форм життя. Головною метою регіональної сімейної політики є забезпечення сприятливих умов для створення та функціонування сімей за допомогою комплексу взаємопов'язаних заходів, що полягають не лише в матеріальному забезпеченні сім'ї, а й наданні комплексу послуг, спрямованих на підтримку сім'ї, організації соціально-культурних заходів, підвищення обізнаності батьків в різних сферах виховання, забезпечення доступного житла тощо.

Важлива увага приділяється підтримці сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах. Допомога може надаватись через соціальні служби, недержавні неприбуткові організації та фізичні особи на догляд за власною особою, харчування, проживання, допомога в забезпеченні функціонування домашнього господарства, допомога з освітою, наданням інформації, допомога у відстоюванні прав та інтересів, налагодженні контакту з соціальним середовищем, психо- та соціотерапія, створення належних умов для розвитку сімей, зокрема шляхом виявлення реальних потреб людей і ресурсів на їхнє задоволення. Пропонують широкий спектр послуг, серед яких соціальне консультування, соціальні та медичні послуги для осіб, які не потребують гострої медичної допомоги, особиста допомога для людей з інвалідністю та людей похилого віку, становище яких потребує допомоги іншої особи, служба догляду, послуги раннього догляду, притулки з тимчасового проживання осіб, які перебувають у несприятливому соціальному становищі, пов'язаному з втратою житла, будинки на півдорозі (надання послуги житла на тимчасовій основі для осіб від 18 до 26 років, які перебували в інтернатних закладах або в інших закладах захисного виховання), кризова допомога, низькопорогові заклади для дітей та молоді, послуги соціальної активації для сімей з дітьми, польові програми тощо (Informace o systému rodiny v České republice, 2009).

Важливого значення набуває соціальна робота в сфері охорони здоров'я та міждисциплінарна

співпраця між медичними та немедичними професіями у сфері охорони здоров'я та соціальної допомоги. Серед факторів, що підтримують міждисциплінарну співпрацю дослідники визначають: визнання досвіду колег, визнання ролей, позитивний рівень спілкування та взаємоповаги. Фактори, що обмежують міждисциплінарні процеси включали наступне: різні професійні точки зору, теоретичні відмінності, брак знань і погане спілкування (Gabrielová, Velemínsky, 2014).

На думку чеських науковців, там, де надається медична допомога, необхідно надавати і соціальну допомогу. Kuzníková I. наголошує на необхідності надавати соціальну підтримку пацієнту – отримувачу послуг, його сім'ї та найближчому оточенню з метою мінімізації або усунення негативних наслідків захворювання з огляду на цілісний підхід до роботи з клієнтом. Такий підхід сприятиме кращій адаптації особи, подолання труднощів, пов'язаних з хворобою та її наслідками, мотивації до лікування та співпраці з лікарями та іншим персоналом, покращенню якості життя (Kuzníková, 2011).

Складність медичної допомоги сьогодні вимагає професійної взаємодії всього колективу, до якого належить і соціальний працівник. Саме він є експертом з питань соціальної допомоги, отримання соціальних виплат, забезпечує безперервність невідкладної та подальшої довготривалої допомоги в стаціонарі або за його межами, сприяє інтеграції у суспільство, виступає посередником між компанією та клієнтом, координатором послуг та медіатором, співпрацюючи з родиною клієнта, іншими установами та експертами. Як правило, у професійній діяльності соціального працівника ці ролі взаємопов'язані між собою.

Відносини між клієнтом і соціальним працівником медичного закладу можуть виникати в такий спосіб: 1) пацієнт самостійно звертається за допомогою до соціального працівника, або через медичний персонал або через звернення їх родичів; 2) з соціальним працівником може зв'язатися лікар або медсестра, якщо пацієнт виявляється тим, хто потребує допомоги соціального працівника; 3) скринінг, активний пошук клієнтів соціальним працівником (Kuzníková, 2011).

Надзвичайно важливим для спільної співпраці є перший контакт між соціальним працівником і клієнтом, впливає на якість спілкування

і всієї бесіди, що зазвичай є основним прийомом в роботі соціального працівника.

Під час цієї бесіди з'ясовуються уявлення клієнта про допомогу, його очікування та можливі способи вирішення, окреслюються компетенції самого працівника. Соціальний працівник у лікарні зустрічається щодня з клієнтами, госпіталізованими в індивідуальні палати з різними захворюваннями, працює з клієнтами з різними рисами особистості та з кожним зі своєю хворобою чи інвалідністю, кожен клієнт переживає по-різному почуття страху, тривоги, гніву, смутку, відчуття фізичного болю і неприємні суб'єктивні відчуття. Автор також наголошує на потребі реалізації особистісного підходу до кожного пацієнта, прийняття особистості клієнта та повага до його психічного і фізичного стану (Kuzníková, 2011).

Соціальні працівники є частиною процесу забезпечення якості медичного обслуговування в закладах охорони здоров'я, сприяють подолання або мінімізації негативного стану, спричиненого хворобою. На сучасному етапі спостерігається відсутність налагодженої соціальної роботи в закладах охорони здоров'я, яка необхідна для успішного досягнення цілей. Соціальні працівники почуваються ізольованими від колег, які працюють як в інших закладах охорони здоров'я, так і в соціальній сфері в цілому. У практиці соціальних працівників в організаціях довгострокової охорони здоров'я спостерігається нестача методології, яка могла б слугувати інструментом контролю якості наданої соціальним працівником послуги (Kuzníková, 2017).

Особливого значення набуває задоволення потреб дитини, яка перебуває в лікарні. Усі діти – здорові чи хворі – мають більшість спільних потреб, які повинні бути забезпечені повною мірою, так, щоб дитина мала можливість максимально реалізувати свій потенціал (Sikorová, 2011). Під час хвороби дитина не перестає мати ті самі потреби, що й у момент повного здоров'я, однак їхня актуальність та важливість їхнього задоволення може змінюватися (Šamánková, 2011).

Нами було проаналізовано досвід діяльності Центру супроводу відділення педіатрії Університетської лікарні міста Острави (Чеська Республіка).

Метою Центру супроводу є підтримка сім'ї від моменту, коли вона дізнається про неспри-

ятливий діагноз, через перший етап подолання нової реальності, до передачі сім'ї під опіку послуг, які надаються за місцем проживання.

Підтримати сім'ю дитини-пацієнта на ранніх стадіях означає стабілізацію сімейної системи, допомогу в орієнтації в новій інформації та, не в останню чергу, кризову співпрацю. Тоді батькам легше реагувати на ситуацію, в якій вони опинилися, ефективно співпрацювати з лікарями і, таким чином, забезпечувати дитині найкращий догляд.

Центр супроводу завжди починає надавати свої послуги за рекомендацією лікаря та за згодою родини дитини. Супровід відбувається в медичному закладі, найчастіше в стаціонарі.

Супровід відбувається відповідно до поточних потреб сім'ї та медичного персоналу. Зазвичай це триває 1–6 місяців, при важких діагнозах із сумнозвісним (несприятливим) прогнозом ще довше.

Цільовими групами Центру супроводу при лікарнях для дітей у Чеській Республіці є сім'ї дітей з важким діагнозом з дня його оголошення. Це діти з рідкісним захворюванням, з важкою інвалідністю, народжені передчасно, народжені з низькою або надзвичайно низькою вагою тіла при народженні, з порушенням життєдіяльності, з онкологічними захворюваннями або дітям, які перебувають на багатопротільному моніторингу.

Спеціалісти центру супроводжують пацієнтів в такі періоди: в період очікування діагнозу; при повідомленні діагнозу; незабаром після встановлення діагнозу; коли стан здоров'я дитини змінюється; під час госпіталізації хворого; під час операбельних процедур пацієнта у педіатричному відділенні; під час індивідуальних обстежень (нейро, кардіо, генетика, гастро та ін.); при спілкуванні з педіатром; при спілкуванні з фахівцями; у наданні допомоги, оплачуваної медичною страховою компанією або державною сферою; у забезпеченні підтримки від фондів та ендавмент-фондів; при ознайомленні з пацієнтською організацією; при налагодженні співпраці з доглядовими службами (ранній догляд, паліативна підтримка).

Хвороба дитини – це стресова ситуація для самих батьків. Медичні та соціальні працівники допомагають сім'ям короткочасно безпосередньо під час госпіталізації або тривалий час навіть після виписки, коли дитина перебуває на амбулаторному лікуванні.

Діти та сім'ї потрапляють в Центр в різний спосіб:

1. За рекомендаціями лікаря. Лікар, який працює з дитиною та добре знає її та сім'ю, спостерігаючи за нею та виявляючи необхідність залучення медичних соціальних працівників направляє пацієнтів до спеціалістів Центру.

2. Медичні соціальні працівники Центру безпосередньо здійснюють візити до лікарень і відбирають конкретні випадки. Перший контакт зазвичай відбувається прямо у відділенні лікарні біля ліжка пацієнта. Перш ніж розпочати бесіду з запитань особистого характеру і визначати сімейний стан, дуже важливо щоб була налагоджена довіра зі сторони сім'ї до спеціалістів.

З метою налагодження довіри між спеціалістами Центру та батьками, зниження рівня тривоги, хвилювань, налаштування їх на ефективну взаємодію для вирішення своїх проблем в Центрі облаштовано комфортне приміщення для спілкування з родиною, яке не схоже на лікарню. Діти та батьки почувають себе там спокійно, в безпеці, ніби вони прийшли в гості до когось додому. Це приміщення також призначене як простір для відпочинку батьків під час госпіталізації дитини.

Соціальний працівник може зустрітися під час бесіди з усією родиною або з кимось одним з сім'ї (мати – дитина).

Первинним у роботі з сім'ями є допомога в кризових ситуаціях, допомога в управлінні кризовими ситуаціями. Вторинним – соціальні консультації.

Ґрунтовне знання особливостей розвитку дитини на кожному етапі, сензитивних періодів, її потреб є важливою передумовою успішного спілкування та взаємодії з дитиною. Науковці доводять, що батьки є для дитини незмінним джерелом безпеки, вони найкраще знають власну дитину та можуть ефективно реагувати на її мінливі потреби, відтак є бажаними партнерами персоналу лікарні.

Перш ніж розпочати безпосередню роботу з сім'ями, спеціалістами Центру здійснюється оцінка потреб сім'ї, а саме вивчають стан сім'ї, проводиться аналіз місця проживання та умови проживання, вивчаються можливості та ресурси сім'ї щодо самостійного догляду за хворою дитиною.

Спеціалісти центру надають такі соціальні послуги, як первинний догляд, медико-соціальні

(інформування про соціальні виплати, пільги, які є можливості фінансування із благодійних фондів) та соціально-юридичні консультації. Співпрацюють з установами, які надають послугу мобільної хоспісної допомоги дітям у надскладному стані.

Коли дитину виписують з лікарні додому, то додому здійснюється візит соціальних працівників, які навчають батьків, як доглядати за дитиною, які іграшки вибирати для дитини, як налагодити комунікацію між дитиною та сім'єю. Це відбувається за принципом добровільності та за бажанням самих батьків. Залучення батьків до догляду за своїми хворими дітьми, набуття відповідних навичок збільшує можливості перебування та відновлення дитини в умовах рідного оточення.

З сім'ями, з яким працюють довго, обговорюється питання внутрішніх відносин в сім'ї – тому спеціалісти тісно співпрацюють з клінічними психологами лікарні.

Результати будь якої консультації записуються в медичну книжку пацієнта і з нею може ознайомитись лікар.

Спеціалісти Центру супроводу при роботі з сім'ями та дітьми, які мають соціальні проблеми, налагоджують партнерську співпрацю з соціальними працівниками, які надають соціальні послуги за місцем проживання, працівниками поліції, органами правосуддя.

Дуже важливою в роботі Центру є налагоджена взаємодія з різними соціальними інституціями, експертами, які надають різноманітні соціальні послуги. Сім'я може скористатися ними після виписки дитини з лікарні. Отримання відповідних послуг допоможе батькам зміцнити власну стійкість, адаптуватись до змінених умов життя, задовольнити потреби хворої дитини та інших членів сім'ї.

Соціальні працівники медичної сфери також виконують функцію посередництва між сім'ями і благодійними фондами, щоб забезпечити можливість надання фінансової підтримки сімей. Такі ж умови допомоги діють не лише для чеських дітей, але й для українських дітей, завдяки сприянню благодійного фонду «Добрий ангел» (наприклад, надана допомога українському хлопцю, який знаходиться на лікуванні в онкологічному відділенні). Благодійний фонд «Золота рибка», з яким співпрацює Центр, допомагає дітям від п'яти років, виконати останнє бажання.

Супровід розпочинається тим, що лікар ставить діагноз і дає основну інформацію, дуже часто ці діагнози генетично обумовленні і тоді викликають лікаря-генетика, який пояснює цей діагноз. Соціальний працівник закладу здійснює посередництво у спілкуванні між батьками та лікарями, надає батькам додаткові пояснення щодо діагнозу, встановленого лікарем.

В Чехії існують організації взаємодопомоги пацієнтів, батьків пацієнтів, якщо це досить часте захворювання, то спеціалісти виступають посередниками між сім'єю і цієї організацією взаємодопомоги.

Незважаючи на очевидні зусилля медичних працівників країни, ще недостатньо відпрацьовано період підготовки, спілкування та подальшого догляду за дитиною після повідомлення про серйозний і несприятливий медичний діагноз. Водночас, низка досліджень підтверджує, що це абсолютно відповідальний момент у житті дитини та людей, які за нею доглядають. Тому забезпечення належної підтримки протягом цього періоду є важливим завданням для фахівців охорони здоров'я, в тому числі і соціальних працівників, які мають відповідну професійну компетентність – здатність надавати психосоціальну підтримку та соціальний супровід.

Висновки. Роль соціального працівника у лікарнях неможливо переоцінити. Наявність такого фахівця є одним із чинників, що впливають на ефективність надання медичних послуг, попередження соціальних проблем пацієнта.

Соціальні працівники, зазвичай, універсальні у виконанні своїх функцій, проте соціальний працівник у закладі охорони здоров'я має низку певних специфічних ролей, які стосуються психосоціальної роботи (галузь психології, яка фокусується на людському розумі та його зв'язку із соціальною діяльністю). Отже спеціалізація соціальних працівників у закладах охорони здоров'я – надання психосоціальної підтримки та здійснення соціального супроводу пацієнтів та їх найближчого оточення.

Досвід розвитку соціальної роботи в медичних установах Чеської Республіки може бути покладено в розбудову подібного напрямку в Україні, що є конче важливим в умовах воєнних та повоєнних дій, особливо у контексті допомоги дітям-пацієнтам лікарень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Chytil, O. (2006). Czech Republic: Is Social Work a Science or Is It Just a Profession?. *Social Work & Society*. 4(2). 330–340. [Česko].
2. Chytil, O. (2011). Proměny sociálních služeb a sociální práce. *ACCENDO, Centru, pro vědu a výzkum, ops.* <http://accendo.cz/wp-content/uploads/chytil.pdf> [Česko].
3. Chytil, O., Popelková, R. (2002). Sociální politika a sociální práce v České republice. *Súčasný stav sociálnej práce na Slovensku a perspektívy jej rozvoja. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského.* 46–76. [Česko].
4. Cichá, M., Goldmann, R., Kutnohorská, J. (2012). Etika pro zdravotně sociální pracovníky. 1.vyd. Praha : Grada, 189 s. ISBN 978-80-247-3843-7 [Česko].
5. Co je Centrum provázení? *Centrum provázení.* URL: <https://centrumprovazeni.cz/centrum-provazeni/> (datum aplikace: 21.06.2022).
6. Dočkal, J. (2008). Člověk v současném světě. Vyd. 1. Vimperk : Akcent. 158 s. ISBN 978-80-86057-53-8 [Česko].
7. Gabrielová, J., Velemínský, M. (2014). Interdisciplinary collaboration between medical and non-medical professions in health and social care. *Neuro Endocrinol Lett.* 35 (Suppl 1). 59–66. <http://nel.altamira.sk/userfiles/articlesnew/NEL350914A09.pdf> [Česko].
8. Informace o systému podpory rodiny v České republice. Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. 2009. 25. https://www.mpsv.cz/documents/20142/955203/informace_podpora_rodiny.pdf/8d9e07bb-87ce-2a7a-1fad-52afa17aa033 [Česko].
9. Krakešová, M., Kodymová, P., Brnula, P. (2019). Sociální kliniky: Z dějin sociální práce a sociálního školství. Charles University in Prague, Karolinum Press, 212. [Česko].
10. Kuzníková, I. (2017). The Practice of Social Work in Health Care in the Czech Republic: How to Identify Understanding the Practice of Social Work in Health Care through Research? *Czech & Slovak Social Work/Sociální Práce/Sociálna Práca.* 17(1). <https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2020/11/2017-1.pdf#page=6> [Česko].
11. Kuzníková, I. a kol. (2011). Sociální práce ve zdravotnictví. 1. vyd. Praha: Grada, 209. ISBN 978-80-247-3676-1 [Česko].
12. Matoušek O. a kol. (2001). Základy sociální práce. Vyd. 1. Praha : Portál, 312 s. ISBN 80-7178-473-7 [Česko].
13. Novotná, V., Schimmerlingová, V., & Šálková, H. (1995). Vývoj profese sociálního pracovníka, forem, sdružování a vzdělávání. *Informace Společnosti sociálních pracovníků ČR.* 17. 3–6. [Česko].
14. Šamánková, M. a kol. (2011). Lidské potřeby ve zdraví a nemoci aplikovatelné v ošetrovatelském procesu. 1. vyd. Praha : Grada. 134. ISBN 978-80-247-3223-7 [Česko].
15. Sikorová, L. (2011). Potřeby dítěte v ošetrovatelském procesu. 1. vyd. Praha : Grada. 208. ISBN 978-80-247-3593-1 [Česko].

УДК 364-43:364-48

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.8>

Тетяна ЛЯХ

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Валерій ПЕТРОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

Артем СПІРІН

бакалавр спеціальності «Соціальна робота», Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-7049-1103

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.8>

Бібліографічний опис статті: Лях, Т., Петрович, В., Спірін, А. (2022). Інструменти соціальної адвокатури прав та інтересів вразливих груп населення. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 54–60, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.8>

ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОЇ АДВОКАЦІЇ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Соціальна адвокатура є важливою складовою професійної соціальної роботи, це дієвий інструмент, який допомагає соціальним працівникам, фахівцям соціальної сфери у своїй практичній діяльності захищати, відстоювати права й інтереси вразливих груп населення. Адвокатська кампанія, орієнтована на людей, не лише призводить до необхідних змін, а й генерує нові ідеї, стратегії, перспективи, формує групи активних, ініціативних, небайдужих представників громадянськості чи громадських об'єднань, задля продовження дії отриманих результатів та запровадження нових змін й ініціатив. Вдала адвокатська кампанія може вплинути на політику і громадську думку. Адвокатура у громадській діяльності має надзвичайно важливе значення і навички стратегічного планування адвокатських кампаній є вирішальними для досягнення успіху та вирішення проблемних питань вразливих груп населення. Наголошено, що можливість реалізації адвокатських кампаній пов'язана із повноваженнями виконавчих органів місцевих рад. Автори наголошують на двох типах адвокатури: зовнішній та внутрішній і рекомендують застосовувати зовнішню адвокатуру, з огляду на її ефективність, мобілізаційні якості та як таку, що передбачає об'єднання й посилення ініціатив від громади, небайдужої до проблем. Від масштабу кампанії буде залежати підбір інструментів, ресурсів, планування, тривалість кампанії. Адвокатська діяльність може тривати від кількох годин до кількох років. Все залежить від глибини проблеми, політичної волі тих, хто приймає рішення та обраних стратегій й інструментів адвокатури.

У статті обґрунтовано застосування соціальної адвокатури у важливих сферах суспільного життя й наводиться перелік інструментів, які можна застосовувати у адвокатських кампаніях щодо вирішення соціальних питань. Автори зосередили свою увагу на аналізі таких інструментів соціальної адвокатури, як електронна петиція, громадська експертиза, місцева ініціатива, громадські слухання, загальні збори громадян за місцем проживання.

Ключові слова: соціальна адвокатура, адвокатська кампанія, інструменти, громадська експертиза, громадські слухання, загальні збори громадян за місцем проживання, електронна петиція, місцева ініціатива, соціальний працівник.

Tetiana LIACH

PhD in Education, Associate Professor, Head of Social Pedagogy and Social Work Department, Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Valeriy PETROVYCH

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

Artem SPIRIN

Bachelor Specialty «Social work», Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-7049-1103

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.8>

To cite this article: Liakh, T., Petrovych, V., Spirin, A. (2022). Instrumenty sotsial'noyi advokatsiyi prav ta interesiv vrazlyvykh hrup naselennya [Tools of social advocacy of rights and interests of vulnerable population groups]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 54–60, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.8>

TOOLS OF SOCIAL ADVOCACY OF RIGHTS AND INTERESTS OF VULNERABLE POPULATION GROUPS

Advocacy is an important component of professional social work, it is an effective tool that helps social workers, social professionals in their practice to protect, defend the rights and interests of vulnerable groups. A people-centered advocacy campaign not only leads to the necessary changes, but also generates new ideas, strategies, perspectives, forms groups of active, proactive, caring members of the public or public associations, to continue the results and introduce new changes and initiatives. A successful advocacy campaign can influence politics and public opinion. Advocacy in public activities is extremely important and the skills of strategic planning of advocacy campaigns are crucial for success and solving problems of vulnerable groups. It was emphasized that the possibility of implementing advocacy campaigns is related to the powers of the executive bodies of local councils. The authors emphasize two types of advocacy: external and internal, and recommend the use of external advocacy, given its effectiveness, mobilization qualities, and as one that brings together and strengthens initiatives from a community that is not indifferent to problems.

Advocacy in community activities is extremely important, and the skills of strategic planning of advocacy campaigns are crucial for the success and problem-solving of vulnerable groups. It was emphasized that the possibility of conducting advocacy campaigns is related to the powers of the executive bodies of local councils. The authors distinguish between two types of advocacy: external and internal, and recommend the use of external advocacy, given its effectiveness, mobilization qualities and as one that unites and strengthens the initiatives of a community that is not indifferent to problems. The article substantiates the use of advocacy in important areas of public life and lists the tools that can be used in advocacy campaigns to address social issues. The authors focused on the analysis of such advocacy tools as e-petition; public examination; local initiative; public hearings; general meeting of citizens at the place of residence.

Key words: *advocacy campaign, tools, public expertise, public hearings, general meeting of citizens at the place of residence, electronic petition, local initiative, social worker.*

Постановка проблеми. Соціальна адвокація в українському суспільстві повинна стати невід'ємною частиною професійної діяльності соціального працівника: на етапі аналізу та забезпечення потреб, вирішення проблем і надання відповідних соціальних послуг вразливим групам населення.

Ріту Р. Шарма визначив адвокацію, як дію, що спрямована на зміну політики, позиції чи програми будь-якого типу установи, організації (Sharma, 1997).

Наразі, у період розвитку технологій та медіа, соціальну адвокацію можна розглядати не лише як спосіб впливу на політику, а також як вплив на громадську думку в державі, інструмент вирішення або профілактики соціальних проблем.

Успішному розвитку країни, ефективному вирішенню економічних, соціальних, культурних питань, а також своєчасному попередженню різноманітних викликів, сприяє налагоджена взаємодія державних та місцевих інституцій із громадянами (Спіріна, Лунь, 2021). Співпраця органів державної влади з громадськістю сприятиме виявленню існуючих проблем, аналізу їх причин, а також напрацюванню механізмів підвищення результативності такої співпраці.

Основна місія соціальної роботи полягає в тому, щоб підвищити добробут людини та допомогти задовольнити основні людські потреби всіх людей, приділяючи особливу увагу потребам і розширенням можливостей людей, які є вразливими, пригнобленими

та живуть у бідності. Оскільки це передбачає зосередженість як на особистості, так і на суспільстві в цілому, соціальні працівники відіграють складну роль у здійсненні соціальних змін. Працюючи в тісному контакті з клієнтами або від їх імені, соціальні працівники використовують певні стратегії та тактики для ефективної адвокатської діяльності (The Intersection of Social Work and Advocacy – Brescia University, 2019).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реалізації успішних місцевих адвокаційних ініціатив відображено у працях А. Бойко, І. Бриноша, О. Лукша, О. Станкевич-Волосянчук; визначення ключових елементів найбільш поширених моделей адвокатури, передових практик, а також обмежень, які застосовуються до адвокаційних моделей вивчали Д. Макінтаєр та Е. Стюарт; формуванню системи відстоювання інтересів в органічному виробництві приділяли свою увагу такі вчені, як: Р. Безус, С. Буртак. Також варто відзначити наукові пошуки І. Давидової, Н. Іванової, І. Коваленко, В. Пашкової, М. Соловйової щодо діяльності адвокаційних кампаній у сфері права. Підготовку майбутніх соціальних працівників до адвокаційної діяльності досліджують М. Лехолетова, Т. Лях, Т. Спіріна.

Мета статті. Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо різних аспектів соціальної адвокатури, водночас, мало дослідженими залишаються інструменти адвокаційних кампаній в практиці соціальної роботи, що і склало мету цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Адвокація є відносно новим терміном, хоча сама ідея захисту, представництва інтересів вразливих груп населення на різних етапах життя не є новою в професійній діяльності соціального працівника. Метою соціальної адвокатури є отримання доступу до благ вразливих груп населення, на які вони мають

право, але не можуть його реалізувати, оскільки не мають безпосереднього доступу до прийняття рішень. Лише через взаємодію отримувачів послуг з юридичними та фізичними особами, активістами, ініціативними групами, впливом на громадську думку, рішеннями в політичній, економічній й соціальній сферах можливо досягти мети (Адвокація, 2014)

Соціальна адвокатура є складовою професійної соціальної роботи, це дієвий інструмент, який допомагає соціальним працівникам, фахівцям соціальної сфери формувати в Україні нові правила гри та змінювати наявні.

Соціальні працівники в роботі з різними категоріями отримувачів послуг виступають посередниками, організаторами дій, спрямованих на вплив на певних осіб або організації, що приймають рішення, контролюють дотримання чинного законодавства, прав та свобод (Лехолетова, Лях, 2020).

Соціальний працівник у своїй практичній діяльності займається адвокатською суспільно важливих тем та звертає увагу на потреби, проблеми, захищає, відстоює права й інтереси вразливих груп населення: захист прав внутрішньо переміщених осіб, підтримка населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією РФ проти України, особи, які постраждали від торгівлі людьми, особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі тощо (Лехолетова, Лях, Спіріна, 2022). Саме тому, можемо говорити, що соціальна адвокатура – це соціальний процес, оскільки дозволяє впроваджувати зміни на рівні держави.

Американський експерт Бен Брадзель визначає два типи адвокатури: зовнішню та внутрішню (Безверха, Андерсон, 2010). (Табл. 1.).

Незалежно від того, який тип адвокатури обирає фахівець із соціальної роботи, вирішуючи проблеми отримувачів соціальних послуг,

Таблиця 1

Характеристика типів адвокатури за Б. Брадзелем

Зовнішня адвокатура	Внутрішня адвокатура
<ul style="list-style-type: none"> - об'єднання й посилення ініціатив, що виходять від ініціативних груп, небайдужих до проблеми, або тих, хто безпосередньо потерпає від порушення їхніх прав; - мобілізація зусиль значної кількості людей в громаді і шляхом публічних заходів ентузіасти досягають поставленої мети, результатів, необхідних змін у системі; - залучення всіх небайдужих, зацікавлених у досягненні успіху (написати листа, взяти участь у опитуванні, вуличній акції, поширити певну інформацію в соцмережах). 	<ul style="list-style-type: none"> - досягнення змін у наявній нормативній та законодавчій базі зсередини системи, залучаючи осіб, які здійснюють, організовують тиск на законодавців з метою прийняття або відхилення тих чи інших законодавчих актів в інтересах певних осіб або їх груп; - надання владних повноважень ініціативній групі, яка пов'язана із прийняттям рішень або має доступ до основних ресурсів; - реалізується невеликою групою осіб, чий права порушено.

важливо постійно залишатися на зв'язку й бути відповідальним перед тими, чий інтерес він захищатиме. Отже, адвокаційна кампанія, орієнтована на людей, не лише призводить до необхідних соціальних змін, а й генерує нові ідеї, стратегії, перспективи, формує групи небайдужих, активних представників громадськості чи громадських об'єднань, задля продовження дії отриманих результатів, а також запровадження нових змін та ініціатив.

Адвокаційні кампанії можуть бути:

- локальними і зачіпати інтереси невеликої кількості людей (проблема з незаконним будівництвом в конкретному місці);

- орієнтованими на впровадження системних змін у суспільстві (зміни до нормативно-правових, законодавчих актів).

Отже, від масштабу адвокаційної кампанії буде залежати підбір фахівцем із соціальної роботи інструментів, ресурсів, планування, її тривалість. Для підсилення адвокаційної кампанії і досягнення необхідного результату фахівцю із соціальної роботи важливо оцінити можливості й проаналізувати інструменти адвокатури, які будуть використовуватися, та обрати декілька інструментів впливу: особисті прийоми, звернення, прес конференції, круглі столи, електронні петиції, бюджет участі, місцеві ініціативи, громадські ради тощо.

Адвокаційна діяльність має свої характерні інструменти і їх вибір залежатиме від аудиторії, яку опитують; інформації, яку важливо отримати й поширити; взаємодії, яку потрібно налагодити; наявних ресурсів тощо (Баєв, Бринош, Денисенко, Дяченко, 2016).

Умовно інструменти соціальної адвокатури можна об'єднати у три групи: юридичні інструменти, інструменти громадської дипломатії та акції прямої дії (Адвокація, 2021)

Отже, *юридичні інструменти* мають одну спільну особливість: їх використання окреслено певними офіційними документами (документ, який можна використати як доказову базу; рішення, що є обов'язковим до виконання). До юридичних інструментів належать: запити на надання інформації; звернення; використання електронних сервісів органів влади та їхніх відкритих баз даних; петиції; подання позовів до суду; депутатські запити.

Інструменти громадської дипломатії базуються на ініціативі громадян й передбачають

взаємодію з представниками влади, наприклад: експертні ради; консультативно-дорадчі органи; робочі групи, створені при органах влади для виконання певних завдань; громадські обговорення і слухання; круглі столи; особисті зустрічі з посадовцями; членство в наглядових радах тощо.

Здійснення емоційного, суспільного тиску на обрану мішень або цільову групу характеризує *акції прямої дії*. Переважно це протестні форми соціальної адвокатури, що потребують ретельної підготовки і до їх застосування потрібно підходити з обережністю, розуміючи можливі наслідки. Інструментами акції прямої дії можуть бути: марші й демонстрації; мітинги; пікети; флешмоби; вірусний постинг; концерти, виставки, перформанси, вуличні акції.

На нашу думку, на перших етапах варто віддавати перевагу неконфронтаційним інструментам впливу, домовлятися та шукати консенсус, висвітлювати вигоди від вирішення проблеми вразливих груп населення для посадовця, органу влади, країни в цілому.

Розглянемо деякі з інструментів соціальної адвокатури у практиці соціальної роботи в громаді.

Електронна петиція – особлива форма звернення громадян до органів державної влади та органу місцевого самоврядування з вимогою розглянути важливе питання чи вирішити проблему.

Розгляд електронної петиції може бути ініційований громадянами шляхом збору підписів на офіційному веб-сайті органу влади або на веб-сайті громадського об'єднання. Електронна петиція розглядається у випадку, якщо було зібрано встановлену кількість підписів.

Значною перевагою електронної петиції є зручність, оскільки зникає потреба фізично збирати підписи на її підтримку. Достатньо зареєструватись, викласти своє звернення на сайті та спостерігати за кількістю голосів, поданих на підтримку петиції. З моменту оприлюднення електронної петиції, її може прочитати та підтримати кожен громадянин. Також мають можливість ознайомитись із петицією представники ЗМІ, депутати та чиновники ще до набрання такою необхідної кількості голосів. Право громадянина на подання електронної петиції визначено Законом України «Про звернення громадян» (Про звернення громадян, 1996).

Громадська експертиза дає можливість: виявити порушення в організації роботи органів місцевого самоврядування, документуванні; оцінити ефективність та якість прийнятих рішень органами влади, а також їх виконання; надати пропозиції щодо вирішення витань громади; впливати та контролювати діяльність місцевої влади. Але для його використання необхідні ґрунтовні юридичні, бухгалтерські знання, а також знання аудиту. Громадська експертиза вимагає ґрунтовних знань чинного законодавства та фінансової грамотності громадськості, тому є достатньо складною й затяжною у часі (Мізік, Кисла, 2016). Якісно здійснена громадська експертиза є дієвим аргументом у діалозі з органами влади, а результати громадської експертизи можуть стати важливим інформаційним приводом для засобів масової інформації.

Порядок проведення громадської експертизи окреслено у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» (Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, 2008).

Місцева ініціатива дає можливість членам територіальної громади ініціювати розгляд будь-якого проблемного питання, яке належить до компетенції місцевої ради та самостійно підготувати проєкт рішення, який обов'язково розглядається на сесії місцевої ради за участю членів ініціативної групи з питань місцевої ініціативи. Місцева ініціатива подається до місцевої ради шляхом збору підписів членів територіальної громади. Вимоги до підготовки проєкту рішення визначено регламентом місцевої ради. Право громадянина вносити на розгляд місцевої ради будь-яке питання, яке належить до компетенції місцевої ради передбачено у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (Про місцеве самоврядування в Україні, 2022)

Громадські слухання – колективні зустрічі громадян з представниками місцевої влади, на яких обговорюються та ухвалюються пропозиції щодо вирішення актуальних проблем територіальної громади. За результатами громадських слухань формується до місцевої влади колективна резолюція з пропозиціями щодо вирішення проблеми, котра підлягає обов'язковому розгляду.

Право громадян проводити громадські слухання визначено Законом України «Про міс-

цеве самоврядування в Україні». Місцева рада визначає детальний порядок проведення громадських слухань у статуті територіальної громади (Станкевич-Волосянчук, 2013).

Загальні збори громадян за місцем проживання є формою безпосередньої участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення. За результатами загальних зборів громадян приймається колективне рішення з пропозиціями щодо вирішення проблеми, яке обов'язково враховують органи місцевого самоврядування у своїй діяльності. Порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання обумовлено законом та статутом територіальної громади.

Право громадян на проведення загальних зборів закріплено у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (Казмеркевич, Коваленко, Гвоздік, Тітаренко, 2019).

Висновки. Отже, соціальна двокація є важливим напрямом в діяльності соціального працівника. Соціальні працівники несуть етичну та професійну відповідальність за те, щоб соціальна політика не дискримінувала чи не ставила членів суспільства в невідгідне становище.

Використання у професійній діяльності соціальним працівником інструментів впливу на владу передбачає чіткий продуманий план адвокаційної кампанії, знання чинного законодавства, медіакомунікацію, орієнтацію у строках та процедурах прийняття відповідальних рішень, розуміння системи побудови влади та розподілу повноважень, кількість учасників адвокаційних кампаній, поєднання кількох адвокатів інструментів впливу на владу одночасно (електронна петиція, громадська експертиза, місцева ініціатива, громадські слухання, загальні збори громадян за місцем проживання), що сприятиме успішному результату адвокаційної кампанії.

Вдала адвокаційна кампанія може вплинути на соціальну політику і громадську думку. Аби побудувати ефективну адвокаційну кампанію доречно формулювати проблему якомога простіше. Соціальна адвокація має бути сфокусована на конкретних проблемах. Адвокація – це сприяння змінам та боротьба з несправедливістю як на індивідуальному, так і на системному рівнях. Соціальні працівники повинні бути рефлексивними, якщо хочуть бути ефективними адвокатами в соціальній роботі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Lekholetova M., Liakh T., Spirina T. Algorithm for organizing and conducting a successful interest representation advocacy campaign. *Social Work and Education*. 2022. Vol. 9. No. 1. P. 67–78. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.5>
2. Sharma R. An introduction to advocacy. 1997. URL: <http://www.fhi360.orgpublications/upload/PNABZ919.pdf> (last accessed: 12.06.2022).
3. The Intersection of Social Work and Advocacy – Brescia University. Brescia University. URL: <https://www.brescia.edu/2019/04/social-work-and-advocacy/> (date of access: 20.06.2022).
4. Адвокація в профілактичній освіті : посібник для активістів неурядових організацій. Київ : Здоров'я через освіту, 2014. 64 с.
5. Адвокація для молодіжних рад : посібник. Київ, 2021. 40 с.
6. Адвокація для провайдерів правової допомоги : посібник / В. Баєв, І. Бринош, Л. Денисенко, Н. Дяченко та ін. ; ред.: В. Баєв, Л. Денисенко. Київ : Українська фундація правової допомоги, 2016. 52 с.
7. Аналітичний звіт за результатами дослідження на тему: «Ефективні інструменти впливу громадськості на процес прийняття рішень органами влади» / автор. кол. : О. М. Мізік, К. М. Кисла. 2016. 66 с.
8. Безверха А., Андерсон В. Проведення адвокаційних медіа-кампаній: Стратегія активних дій / ред. Екейша Шілдр. 2010. 104 с.
9. Громадська участь: підготовка аналітики, адвокація та втілення змін / П. Казмеркевич, О. Коваленко, О. Гвоздік, І. Тітаренко. Київ : Ямчинський О. В., 2019. 64 с.
10. Лехолетова М., Лях Т. Підготовка майбутніх соціальних працівників до адвокаційної діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 2(96). С. 135–144. DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.02/135-144>
11. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : постанова КМУ № 976 від 5.11.2008. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.06.2022).
12. Про звернення громадян : Закон України, док. № 393/96-ВР, чинний, ред. від 01.01.2022. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.06.2022).
13. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України, док. № 280/97-ВР, ред. від 17.06.2022. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.06.2022).
14. Спіріна, Т. П., Лунь, К. О. Надання інтегрованих соціальних послуг в Україні: міждисциплінарний підхід. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. 2021. Вип. 40. С. 215–218. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/40.45>
15. Станкевич-Волосянчук О. І. Адвокація як метод впливу : практичний посібник. Ужгород, 2013. 80 с.

REFERENCES:

1. Lekholetova, M. M., Liakh, T. L., Spirina, T. P. (2022). Algorithm for organizing and conducting a successful interest representation advocacy campaign. *Social Work and Education*. 9(1). 67–78. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.5> [in English].
2. Sharma, R. (1997). An introduction to advocacy. Retrieved from <http://www.fhi360.orgpublications/upload/PNABZ919.pdf> [in English].
3. The Intersection of Social Work and Advocacy – Brescia University. *Brescia University*. Retrieved from <https://www.brescia.edu/2019/04/social-work-and-advocacy/> [in English].
4. *dvokatsiia v profilaktychnii osviti [Advocacy in Preventive Education]*. (2014). Kyiv : Health through education [in Ukrainian].
5. *Advokatsiia dlia molodizhnykh rad [Advocacy for youth councils]*. (2021). Kyiv [in Ukrainian].
6. Baev, V., Brynosh, I., Denisenko, L., & Dyachenko, N. (2016). *Advokatsiia dlia provaideryv pravovoi dopomohy [Advocacy for legal aid providers: a manual]*. Kyiv : Ukrainian Legal Aid Foundation [in Ukrainian].
7. Mizik, M., & Kisla, K. M. (2016). Analytichniy zvit za rezultatamy doslidzhennia na temu: «Efektyvni instrumenty vplyvu hromadskosti na protses pryiniattia rishen orhanamy vlady» [Analytical report on the results of the study on the topic: «Effective tools for public influence on the decision-making process of government»]. Retrieved from <https://www.hubs.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/efektyvni-instrumenty-vplyvu-hromadskosti.pdf> [in Ukrainian].
8. Bezverkha, A., & Anderson, V. (2010). *Provedennia advokatsiinykh media-kampanii: Stratehiia aktyvnykh dii [Conducting advocacy media campaigns: Strategy of active actions]*. Kyiv: Open Society Foundations [in Ukrainian].

9. Kazmerkevich, P., Kovalenko, O., Gvozdk, O., & Titarenko, I. (2019). Hromadska uchast: pidhotovka analityky, advokatsiia ta vtilennia zmin [Public participation: preparation of analytics, advocacy and implementation of changes]. Kyiv : Yamchynsky O. V. [in Ukrainian].
10. Lekholetova, M., & Lyakh, T. (2020). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do advokatsiinoi diialnosti [Preparation of future social workers for advocacy]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. 2(96). 135–144. DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.02/135-144> [in Ukrainian].
11. Pro zatverdzhenia Poriadku spriannia provedenniu hromadskoi ekspertyzy diialnosti orhaniv vykonavchoi vlady: postanova KМУ 5.11.2008 , № 976 [About the statement of the Order of assistance to carrying out public examination of activity of executive bodies: the resolution of KМУ 5.11.2008, № 976]. (2019, March 19). *Database «Legislation of Ukraine»*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
12. Pro zvernennia hromadian : Zakon Ukrainy 02.10.1996, № 393/96-VR [About citizens appeals : Law of Ukraine 02.10.1996, № 393/96-BP]. (2022, January 12). *Database «Legislation of Ukraine»*. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#top> [in Ukrainian].
13. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini : Zakon Ukrainy red. vid 17.06.2022, № 280/97-VR [On local self-government in Ukraine : Law of Ukraine of 17.06.2022, № 280/97-BP]. (2022, June 17). *Database «Legislation of Ukraine»*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
14. Spirina, T. P., & Lun, K. O. (2021). Nadannia intehrovanykh sotsialnykh posluh v Ukraini: mizhdystyplinarnyi pidkhid [Provision of integrated social services in Ukraine: interdisciplinary approach]. *Scientific journal «Innovative pedagogy»*. 40. 215–218. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/40.45> [in Ukrainian].
15. Stankevich-Volosyanchuk, O. I. (2013). Advokatsiia yak metod vplyvu [Advocacy as a method of influence]. Uzhhorod [in Ukrainian].

УДК 364.4

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.9>

Світлана МИКОЛЮК

кандидат економічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет, вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна, 46009

ORCID: 0000-0001-8447-6409

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.9>

Бібліографічний опис статті: Миколюк, С. (2022). Сирітство в Україні в умовах війни: соціальна робота та соціальна допомога. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 61–68, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.9>

СИРІТСТВО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА

Стаття присвячена дослідженню проблемних питань сирітства в Україні в умовах війни. Нагальною проблемою сьогодення є організація соціальної роботи по влаштуванні дітей в сімейні форми виховання. Це обумовлено залишенням дітей без належного батьківського піклування через економічні та соціальні причини, що виникли через військовий стан в Україні.

Виділено та охарактеризовано кроки соціальної роботи при влаштуванні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сімейні форми виховання. Окремо розглянуто та проаналізовано кожен форму виховання: усиновлення, опіка (піклування), прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу.

Досліджено усиновлення як форму влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка найбільш сприяє виконанню завдань сімейного законодавства щодо забезпечення кожної дитини сімейним вихованням. Встановлено, що другою по пріоритетності формою влаштування дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування є опіка. З'ясовано, що зазвичай опікуном чи піклувальником призначається людина, яка перебуває в родинних відносинах з дитиною, що позбавлена батьківського піклування. Третьою формою сімейного влаштування дітей сиріт є прийомна сім'я. Наголошено, що суть цієї форми опіки заключається в тому, що особа чи сім'я, за певну плату бере до себе на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт або дітей позбавлених батьківського піклування. Наступною формою влаштування дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківських прав розглянуто дитячий будинок сімейного типу. З'ясовано, що ця форма дуже схожа на прийомну сім'ю, різниця тільки у тому, що окрема сім'я бере під свою опіку не менше ніж 5 та не більше ніж 10 дітей.

Розглянуто та проаналізовано різні види державної допомоги, спрямовані на захист прав дітей в умовах війни. З'ясовано, що не дивлячись на те, що Україна перебуває у стані війни, виконуються усі заплановані соціальні гарантії. Соціальні допомоги сім'ям із дітьми виплачуються в повному обсязі, включаючи отримувачів соціальних допомог з найбільш постраждалих у війні регіонів України.

Ключові слова: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, сирітство, війна, соціальна робота, соціальна допомога.

Svitlana MYKOLIUK

PhD in Economic Sciences, Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work, West Ukrainian National University, 11 Lvivska str., Ternopil, Ukraine, 46009

ORCID: 0000-0001-8447-6409

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.9>

To cite this article: Mykoliuk, S., (2022). Syritstvo v Ukraini v umovakh viiny: sotsialna robota ta sotsialna dopomoha [Orphanage in Ukraine during the war: social work and social assistance]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 61–68, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.9>

ORPHANAGE IN UKRAINE DURING THE WAR: SOCIAL WORK AND SOCIAL ASSISTANCE

The article is devoted to the study of problematic issues of orphanhood in Ukraine during the war. An urgent problem today is the organization of social work to place children in family forms of education. This is due to children being left without proper parental care due to economic and social reasons arising from the state of war in Ukraine.

The steps of social work in the placement of orphans and children deprived of parental care in family forms of education are highlighted and characterized. Each form of upbringing was considered and analyzed separately: adoption, guardianship (care), foster family, family-type orphanage.

Adoption is studied as a form of placement of orphans and children deprived of parental care, which most contributes to the fulfillment of the tasks of family legislation to provide each child with family upbringing. It was established that the second priority form of placement of orphans and children deprived of parental care is guardianship. It was found that usually a person who is in a family relationship with a child who is deprived of parental care is appointed as a guardian or custodian. The third form of family arrangement for orphans is a foster family. It is emphasized that the essence of this form of guardianship is that a person or family, for a certain fee, takes one to four orphans or children deprived of parental care to raise and live together. The next form of placement for orphans and children deprived of parental rights is family-type orphanage. It was found that this form is very similar to a foster family, the only difference is that a separate family takes under its care no less than 5 and no more than 10 children.

Various types of state aid aimed at protecting children's rights in wartime conditions have been considered and analyzed. It was found that despite the fact that Ukraine is in a state of war, all planned social guarantees are being implemented. Social benefits to families with children are paid in full, including recipients of social benefits from the most war-affected regions of Ukraine.

Key words: orphans, children deprived of parental care, orphanhood, war, social work, social assistance.

Актуальність проблеми. Сім'я для кожної дитини виступає гарантом безпеки, стабільності та надійності. Розуміння особливостей функціонування сім'ї є беззаперечно важливим моментом, адже саме там відбувається становлення та формування особистості дитини. Сім'я створює для дитини систему цінностей, норм та традицій з якими вона в подальшому соціалізується у суспільстві. Саме тому сімейні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є пріоритетними для України, адже вони виступають соціальною моделлю, що демонструє особливості устрою, соціальних норм та цінностей суспільства у кожній державі.

Сім'ї у сучасних українських реаліях страждають від військового стану у державі, потерпають від результатів бойових дій на території України, що призводить до сплеску такого явища як сирітство. Саме тому актуальність обумовлена потребою розгляду такої складної, багаторівневої проблеми як сирітство в Україні в умовах війни через призму роботи соціальних працівників та виплат соціальних допомог сім'ям, котрі взяли на виховання та проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Дана проблема пов'язана із сучасним військовим станом в Україні, станом соціального самоусвідомлення суспільства щодо доцільності та необхідності захисту прав та законних інтересів дітей на рівні світових стандартів з тим, щоб дитина, як повноцінний громадянин українського суспільства, європейської спільноти, формувалася як рівноправна, вільна, високоосвічена і високоморальна особистість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сирітство – це соціальний феномен, який характеризується втратою дитини одного або двох батьків в результаті їх смерті, або позбавлення у них батьківських прав. Хоча у ХХІ ст. українці досягнули певних вершин, які розв'язали багато проблем і покращили рівень життя, проте, на жаль, через війну в Україні масштаб цієї проблеми збільшується. Тому проблеми сирітства в Україні в умовах війни, соціальна робота по влаштуванню дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, нарахування та виплати соціальних допомог – є одним із основним завданням сьогодення соціальної сфери в Україні.

Безумовно проблема сирітства існує у всіх країнах нашої планети, але форми та зміст її подолання у межах кожної з них відрізняються. Зазвичай це залежить від політичної системи, економічної ситуації та соціального середовища у країні. На сьогоднішній день, головним завданням яке стосується цієї проблеми є забезпечення дітям-сиротам та дітям позбавлених батьківського піклування, найкращих умов сімейного проживання для зростання та розвитку. Важливим є соціальний захист дітей, котрі цього потребують, інтегруючи їх у сім'ї, а не ізолюючи їх у державні заклади. Адже благополучне виховання дитини, котра в подальшому становиться особистістю та свідомим громадянином, найкращим чином відбувається у сімейному оточенні (1).

Сім'я – це найважливіший інститут у будь-якій країні, адже саме у цьому середовищі народжується не лише біологічна істота, а й соціальна. Для дитини яка росте, сім'я явля-

ється першоджерелом демонстрації соціальних норм і правил. Саме в рамках сімейних зв'язків молода людина перетворюється на особистість. До війни в Україні уже спостерігалися такі негативні демографічні тенденції як:

- скоротилась середньостатистична тривалість шлюбу;
- зменшилась кількості народжених дітей у родинях;
- зросла кількість розлучень, відповідно і число неповних сімей;
- збільшилась кількість дітей, що народились поза шлюбом;
- все більше пар почали жити в громадянському шлюбі, не реєструючи його;
- кількість повторних шлюбів знизилась.

Тобто, уже перед війною в Україні усе частіше піднімалося питання про формування прошарку серед дітей «соціальне сирітство» (10).

Сирота – дитина, яка перебуває поза сім'єю, тимчасово або постійно, внаслідок смерті батьків або після втрати ними батьківських прав на власних дітей. Це дитина, яка з різних причин не може перебувати у сімейному середовищі та потребує допомоги та забезпечення безпеки від держави. Виходячи з цього, сирітство це соціальне явище, яке характеризується станом дитини, яка з тих чи інших причин не може перебувати у сімейному середовищі.

Сирітство поділяють на два види: біологічне та соціальне. Біологічне – це коли дитина втрачає внаслідок смерті двох батьків. Соціальне – коли дитина набуває статусу сироти при живих батьках. В деяких дослідженнях зазначається, що соціальне сирітство – це стан коли дитина, що знаходиться в сім'ї, не отримує гідного виховання, освіти та емоційної підтримки та опіки від рідних батьків. Або, що це група дітей при живих батьках, які в силу економічних, морально-психологічних чи соціальних причин були покинуті рідними батьками.

Українські дослідники, такі як С. Аксьонова, Я. Брич, Л. Волинець, Т. Желюк, А. Зінченко, І. Пеша, І. Пінчук, О. Міхеєва, А. Капська та ряд інших, вважають, що – «соціальне сирітство» є соціальним явищем, зумовленим ухилянням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків що до їх дитини, тобто відбувається деформація батьківської поведінки. При цьому, відповідальність за це явище несе суспільство, яке не забезпечило правильних

соціально-матеріальних умов, які б дозволили гідно виконувати батькам їх ролі. Сирітство представляє з себе аномальне явище, причиною якого є дефіцит державних інститутів або неналежне їх функціонування, адже саме вони забезпечують реалізацію основних прав та свобод дитини. Причиною кризи сім'ї вважається негативний вплив соціуму на формування особистості в моральному, фізичному, соціальному та інтелектуальному планах.

Проте більшість науковців, що досліджували цю тему, вважають, що соціальне сирітство – це такий специфічний стан дитинства, спричинений його місцем в системі соціальних відносин та місцем в середовищі певної соціальної структури, яка розглядає всіх неповнолітніх, що залишилися без належного виховання та піклування зі сторони батьків не залежно від їх соціального статусу. У соціокультурному плані це явище характеризується ослабленням соціальних інститутів сім'ї та освіти, звуженням доступу до ресурсів для розвитку особистості та порушенням міжособистісних стосунків.

Отже, можемо дійти до висновку, що інститут сім'ї і його належне функціонування є дуже важливим для суспільства, адже саме в рамках цього інституту проводиться первинна соціалізація дитини. Соціалізація – процес набуття людиною соціальних якостей (соціальні норми, права, обов'язки, ролі і т.д), які необхідні їй для нормальної взаємодії в суспільстві.

Мета дослідження. Сирітство – це соціальний феномен, який характеризується втратою дитини одного або двох батьків в результаті їх смерті, або позбавлення у них батьківських прав. Хоча у ХХІ ст. українці досягнули певних вершин, які розв'язали багато проблем і покращили рівень життя сімей із дітьми, проте, на жаль, через війну в Україні масштаб цієї проблеми збільшується. Тому проблематика сирітства в Україні в умовах війни, проблеми та перспективи соціальної роботи із сім'ями, котрі взяли на виховання та проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; влаштування дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, у сім'ї громадян під час воєнного стану; організація та виплати соціальних допомог родинам, котрі взяли на виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування – є одним із основним завданням сьогодення соціальної сфери в Україні.

Віддаючи належне працям науковців слід зазначити, що питання сирітства в умовах сучасної війни в Україні, вектори соціальної роботи та соціальної допомоги сім'ям, котрі взяли на виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не знайшло належного наукового викладу, а тому становить науковий і практичний інтерес.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Життя дитини яка позбавлена піклування зі сторони своїх батьків, є дуже складним в усіх аспектах, адже всі ми розуміємо який вплив на формування особистості дає сім'я. А проживання у спеціальних державних установах не можуть дати неповнолітній особі цілковитого дитячого щастя, а інколи навпаки травмує дитячу психіку та не дає можливість повністю проявити свій внутрішній потенціал. Саме тому в Україні та в інших країнах існують сімейні форми влаштування дітей позбавлених батьківського піклування, а саме: усиновлення, опіка, піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу (4).

Усиновлення – є пріоритетною формою сімейного влаштування, за якою дитина, яку беруть під опіку, на правовому аспекті повністю прирівнюється до рідної дитини. Але лише при усиновленні дитина втрачає статус дитини-сироти та дитини позбавленої батьківського піклування. Відповідно при цьому процесі взаємозв'язки між дитиною та батьками, які її взяли до себе, на правовому рівні регулюються Сімейним кодексом України (8). Усиновити дитину можна з опіки, прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу або інтернатного закладу, за умов, що дитина підлягає усиновленню. Після того як потенційними усиновителями усі документи на усиновлення зібрані, подається заява соціальним службам.

Дія всіх документів після їх подачі становить один рік, хоча існують винятки передбачені законодавством. Далі, впродовж 10 робочих днів, після того, як надійшла заява та усі документи, соціальний працівник перевіряє їх. Якщо усі документи відповідають вимогам чинного законодавства, проводиться наступний етап – співбесіда з членом сім'ї, яка хоче усиновити дитину. Наступним кроком є складання акту обстеження житлових умов та розглядання питання щодо того, чи може заявник бути усиновителем. Останній етап – готування виснов-

ків, у разі успішного проходження всіх етапів, потенційного усиновителя, який подав заяву ставлять на облік по усиновленню. Важливим є те, що усиновлювачем має бути працездатна особа не менше 21 року, при цьому різниця між дитиною та усиновлювачем має становити від 15 років.

Людині, яка подала заяву, надається можливість пройти курс з виховання дітей-сиріт та дітей-позбавлених батьківського піклування. Якщо в результаті позитивних висновків подружжя або особу було внесено в реєстр усиновлювачів, то цей статус являється дійсним лише рік з дати видачі. Разом із висновками, кандидатам усиновлення віддаються їх документи. Далі соціальний працівник ознайомлює усиновлювачів з інформацією стосовно дітей та видає направлення для знайомлення з ними. Після знайомства з дитиною та налагодження з нею контакту, кандидати на усиновлення мають звернутись до соціальної служби за місцем проживання дитини, яку бажають прийняти в свою сім'ю, із заявою про бажання її усиновити. В подальші 10 робочих днів служба з'ясовує чи згідна дитина бути усиновленою в цій сім'ї та готує висновки про необхідність влаштування дитини в сім'ю.

Вище згадані висновки видаються кандидатам усиновлення, щоб в подальшому подати їх до суду для усиновлення дитини. Вважатиметься, що кандидат відмовився від усиновлення, якщо він без поважних причин не забере висновки в період місяця після подачі заяви на всиновлення або якщо кандидат після отримання висновків протягом місяця не звернеться до суду із заявою про усиновлення дитини. На підставі суду проводиться рішення щодо усиновлення дитини (7).

Другою по пріоритетності формою влаштування дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування є опіка. Зазвичай опікуном чи піклувальником призначається людина, яка перебуває в родинних відносинах з дитиною, що позбавлена батьківського піклування. При цьому враховується побажання та особисті взаємозв'язки підопічного та піклувальника і можливості самого родича взяти під опіку дитину. Над дитиною до 14 років встановлюється опіка, якщо ж від 15 до 18 – піклування.

Що стосується курсів, які мають пройти усиновлювачі при процесі прийняття в свою

сім'ю дитину-сироту за направленням соціальної служби, то піклувальники-родичі дитини, які хочуть взяти її під опіку, ці курси навчання по вихованню дитини можуть не проходити. Родич, який має намір взяти під опікунство дитину, що позбавлена батьківського піклування, повинен подати у соціальну службу документи для встановлення опіки/піклування. Усі документи мають строк дії у терміні 1 рік з моменту їх видачі. Наступним кроком є те, що соціальний працівник складає акт обстеження житлових і комунальних умов та готує висновок про можливість опіки. Ця процедура триває протягом 10 робочих днів. Опіка чи піклування над дитиною встановлюється рішенням суду або органом опіки та піклування (4).

Третьою формою сімейного влаштування дітей сиріт є прийомна сім'я. Суть цієї форми опіки заключається в тому, що особа чи сім'я, за певну плату бере до себе на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт або дітей позбавлених батьківського піклування. Така форма влаштування дитини має на меті створення гідних умов для проживання та виховання в сімейному оточенні. У прийомних сім'ях діти перебувають до настання повноліття або до 23 років за умов, що дитина навчається у професійних чи вищих навчальних закладах. При влаштуванні дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, у прийомну сім'ю, за нею зберігається статус та усі передбачені пільги і державні гарантії.

Особливістю влаштування дитини у прийомну сім'ю є те, що враховується вік прийомних батьків і дитини. Важливо, щоб при досягненні пенсійного віку батьків прийомні діти були повнолітні та могли вибути з сім'ї. Проте, час перебування дітей може продовжитись за віком молодшого з батьків, якщо пенсійний вік настав лише в одного з прийомних батьків. Інколи час перебування дитини в сім'ї може продовжуватись протягом 5 років після настання пенсійного віку прийомних батька/матері, але така ситуація буває лише в окремих випадках. Створена прийомна сім'я перебуває на постійному супроводі соціального працівника (6).

Наступною формою влаштування дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківських прав є дитячий будинок сімейного типу. В своєму змісті ця форма дуже схожа на прийомну сім'ю,

різниця тільки у тому, що окрема сім'я бере під свою опіку не менше ніж 5 та не більше ніж 10 дітей (враховуючи рідних дітей). Кандидати, що хочуть стати батьками = вихователями, мусять пройти навчання по особливостях виховання дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування у соціальній службі. Дитячі будинки сімейного типу створюються для того, аби забезпечити комфортні умови для виховання та проживання дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей-сиріт у сімейному оточенні. Вік перебування у такому будинку аналогічний як і в прийомній сім'ї. Після виповнення 18 років або після закінчення вищого чи спеціалізованого навчального закладу дитина повинна вибути з будинку сімейного типу.

Усі пільги та передбачені державою гарантії зберігаються за дітьми після того як вони перейшли на проживання у будинок сімейного типу. Для того, щоб створити будинок сімейного типу, необхідно подати до соціальних служб такі ж документи як і при утворенні прийомної сім'ї. Процедура затвердження будинку сімейного типу аналогічна як і в попередніх формах влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Проводиться обстеження житлових та побутових умов проживання та видається висновок про можливість надання сім'ї статусу будинку сімейного типу. Важливим залишається те, щоб середньомісячний дохід на кожного члена сім'ї за останні пів року перед подачею заяви був не менший за прожитковий мінімум затверджений законодавством країни. У цій формі влаштування дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування також враховується вік обох потенційних батьків –вихователів. За таким же принципом як і в прийомній сім'ї важливо, щоб пенсійний вік батьків наступив після виходу дітей із будинку сімейного типу, тобто після їх повноліття. Якщо висновки соціальними службами були складені позитивно, а усі документи відповідають вимогам чинного законодавства України то між батьками та органом опіки та піклування укладається угода про створення дитячого будинку сімейного типу. Саме орган опіки та піклування проводить контроль за комплектуванням дітей, який проводиться протягом року з моменту створення будинку (5).

До війни в Україні було майже 69 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського

підкування. З них понад 63,5 тисяч дітей зросли у сімейних формах виховання, близько 4 тисяч – проживали в інтернатах, а ще понад тисячу – навчалися у професійно-технічних навчальних закладах. Таким чином, майже 93% дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, були влаштовані до сімейних форм виховання: прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, під опіку, піклування.

З початку введення воєнного стану в Україні більше 10,7 тисяч дітей з вразливих категорій були евакуйовані. З них більше 7,4 тисяч – за кордон, 3,3 тисячі – всередині країни. 4,3 тисячі дітей з числа евакуйованих – з сімейних форм виховання, 6,4 тисячі – з числа зарахованих до закладів на цілодобове перебування. Міністерство соціальної політики України разом із Координаційним штабом з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану посилює контроль під час війни за дотриманням прав дітей з вразливих категорій, евакуйованих в межах України або за її межі, забезпечує організацію повернення таких дітей за місцем проживання (2).

Майже два мільйони родин з дітьми охоплені різними видами державної допомоги, спрямованими на захист прав дітей.

Зокрема, це:

- державна допомога при народженні або усиновленні дитини,
- допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування,
- допомога на дітей самотнім матерям,
- допомога на дітей, які мають тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, на дитину, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органа, паліативної допомоги, яким не встановлено інвалідність,
- державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям,
- державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю,
- допомога на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях, та інші.

Варто звернути увагу, що у 2022 році розміри наступних видів державної соціальної допомоги становили:

- допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування збільшилась до 5 250 грн (на дітей до 6 років), до 6545 грн (на дітей від 6 до 18 років), до 7350 грн (на дітей з інвалідністю до 6 років), до 9163 грн (на дітей з інвалідністю від 6 до 18 років);
 - допомога на дітей, які мають тяжкі захворювання, збільшилась із 1 934 грн до 4 200 грн (на дітей до 6 років) та до 5 236 грн (на дітей від 6 до 18 років);
 - надбавка на догляд за дитиною з інвалідністю підгрупи А збільшилась до 4 200 грн (на дітей до 6 років) та до 5 236 грн (на дітей від 6 до 18 років);
 - рівень забезпечення прожиткового мінімуму при призначенні допомоги малозабезпеченим сім'ям для працездатних осіб збільшився з 868,35 грн до 1 116,45 грн;
 - максимальний розмір тимчасової допомоги для дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце їх проживання не відоме зріс для дітей віком до 6 років до 2 100 грн, для дітей віком від 6 до 18 років – до 2 618 грн;
 - розмір допомоги на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях, зріс з 1 700 до 2 100 грн (3).
- З початком введення воєнного стану стало складно, а подекуди неможливо зібрати необхідні документи для призначення допомог, а також звернутися до органів соціального захисту населення за їх призначенням. Тому Уряд автоматично продовжив їх нарахування (9).
- Висновки перспективи подальших досліджень.** Не дивлячись на те, що Україна перебуває у стані війни, держава виконує заплановані соціальні гарантії. Соціальна робота та державні соціальні гарантії щодо сирітства виконуються в повному обсязі. Не дивлячись на військові дії, в Україні соціальними працівниками продовжується влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у сім'ї громадян України на тимчасове влаштування. Також, від 1 липня 2022 року відбувається планове підвищення певних соціальних виплат, яке було визначено ще в законі про державний бюджет на поточний 2022 рік. Так прожитковий мінімум в середньому зростає на 100 грн. Зростання прожиткового мінімуму диференційоване і проходить в залежності від

соціально-демографічних груп населення. Для усіх них обраховані різні величини прожиткових мінімумів. Саме підвищення прожиткового мінімуму позначиться на різного роду соціальних виплатах, таких як допомога саодиноким матерям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, дітям з інвалідністю тощо.

Щоб забезпечити безперервні виплати соціальної допомоги сім'ям із дітьми на тимчасово

окупованих територіях та на територіях, де відбуваються активні бойові дії, запроваджено централізоване нарахування соціальних допомог. Такий державний підхід забезпечує гарантовані соціальні виплати усім сім'ям із дітьми, котрі цього потребують, майже на усій території України, включаючи отримувачів соціальних допомог з найбільш постраждалих у війні регіонів України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Майже 93% дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, влаштовані до сімейних форм виховання. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/20608.html>
3. Майже два мільйони родин з дітьми охоплені соціальною допомогою, спрямованою на захист прав дітей. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21881.html>
4. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>
5. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 564. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text>
6. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text>
7. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#Text>
8. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
9. Уряд посилив контроль під час вогнного стану за дотриманням прав дітей з вразливих категорій, евакуйованих всередині України або за її межі. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21816.html>
10. 30 років Незалежності: як змінювалася демографічна ситуація в Україні. URL: <https://www.slovovidilo.ua/2021/08/24/infografika/suspilstvo/30-rokiv-nezalezhnosti-ukrayiny-yak-zminyuvalasya-demohrafichna-sytuacziya-ukrayini>

REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku [The Constitution of Ukraine dated June 28, 1996]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Maizhe 93% ditei-syrit i ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, vlashtovani do simeinykh form vykhovannia [Almost 93% of orphans and children deprived of parental care are placed in family forms of education]. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/news/20608.html> [in Ukrainian].
3. Maizhe dva miliony rodyn z ditny okhopeni sotsialnoiu dopomohoiu, spriamovanoiu na zakhyst prav ditei [Almost two million families with children are covered by social assistance aimed at protecting children's rights]. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/news/21881.html> [in Ukrainian].
4. Pytannia diialnosti orhaniv opiky ta pikluvannia, poviazanoi iz zakhystom prav dytyny. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 veresnia 2008 r. № 866 [Issues of activities of guardianship and guardianship related to the protection of children's rights. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 24, 2008 No. 866]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dytiachyi budynok simeinoho typu. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 kvitnia 2002 r. № 564 [On the approval of the Regulation on a family-type orphanage. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 26, 2002 No. 564]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro pryiomnu simiu. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 kvitnia 2002 r. № 565 [On the approval of the Regulation on the foster family. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 26, 2002 No. 565]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Poriadku provadzhennia diialnosti z usynovlennia ta zdiisnennia nahliadu za dotrymanniam prav usynovlenykh ditei. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 zhovtnia 2008 roku № 905 [On the approval of the

Procedure for conducting adoption activities and supervising the observance of the rights of adopted children. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 8, 2008 No. 905]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

8. Simeinyi kodeks Ukrainy vid 10 sichnia 2002 roku № 2947-III [Family Code of Ukraine dated January 10, 2002 No. 2947-III]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> [in Ukrainian].

9. Uriad posylyv kontrol pid chas voznnoho stanu za dotrymanniam prav ditei z vrazlyvykh katehorii, evakuiovanykh vseredyni Ukrainy abo za yii mezhi [The government has strengthened control during the state of emergency over the observance of the rights of children from vulnerable categories evacuated inside Ukraine or abroad]. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/news/21816.html> [in Ukrainian].

10. 30 rokiv Nezalezhnosti: yak zminiuvalasja demohrafichna sytuatsiia v Ukraini [30 years of Independence: how the demographic situation in Ukraine changed]. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/24/infografika/suspilstvo/30-rokiv-nezalezhnosti-ukrayiny-yak-zminyuvalasya-demohrafichna-sytuacziya-ukrayini> [in Ukrainian].

УДК 37.046/304:364-7

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.10>

Жанна ПЕТРОЧКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, Київ, Україна, 02000

ORCID: 0000-0002-4413-1243

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.10>

Бібліографічний опис статті: Петрочко, Ж. (2022). Організація і здійснення регіональними центрами соціальних служб навчальної діяльності. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 69–77, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.10>

ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗДІЙСНЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ЦЕНТРАМИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснено спробу розкрити проблему підвищення професійної компетентності фахівців у сфері захисту дитини, підтримки сім'ї з дітьми на регіональному рівні. Мета статті: описати місце та роль регіонального центру соціальних служб у системі надання навчальних послуг, організації та здійснення навчально-методичної діяльності. Для досягнення мети використано: компетентнісний підхід до дослідження, а також теоретичні методи (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення), вивчення нормативних документів, аналізу документації регіональних центрів соціальних служб: метод професійної рефлексії, вивчення експертної думки. Використано матеріали, напрацьовані у рамках проєктів на замовлення Міністерства соціальної політики України. Представлено особливості навчальної діяльності регіонального центру соціальних служб щодо узгодження цілей навчання, підбору партнерів, здійснення моніторингу та оцінки навчальної діяльності. Названо три основні групи отримувачів навчально-методичних послуг регіонального центру (організатори соціальної роботи та надавачі соціальних послуг; кандидати в сімейні форми виховання, усиновлювачі, патронат над дитиною; надавачі адміністративних послуг соціального характеру). Визначено головні ролі регіонального центру соціальних служб у навчальній діяльності (роль організатора; роль виконавця (тренера/викладача) навчальних занять). Представлено алгоритм організації навчально-методичної діяльності регіонального центру соціальних служб (формування пропозиції щодо навчальної діяльності; визначення потреб територіальних громад у навчальних послугах; планування навчальної діяльності; підготовка та проведення навчальних занять; моніторинг та оцінка навчальної діяльності). Узагальнено схарактеризовано кожний етап алгоритму. Запропоновано теми для навчання, актуальні в сучасних умовах воєнного стану в Україні.

Ключові слова: професійна компетентність, регіональний центр соціальних служб, організація навчання, навчально-методична діяльність, алгоритм.

Zhanna PETROCHKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Human Institute of the Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02000

ORCID: 0000-0002-4413-1243

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.10>

To cite this article: Petrochko, Zh. (2022). Orhanizatsiia i zdiisnennia rehionalnymy tsentramy sotsialnykh sluzhnb navchalnoi diialnosti [Organization and implementation of educational centers by regional centers of social services]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 69–77, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.10>

ORGANIZATIONS AND IMPLEMENTATION BY REGIONAL CENTERS OF SOCIAL SERVICES OF EDUCATIONAL ACTIVITY

The article attempts to reveal the problem of increasing the professional competence of specialists in the field of child protection, support for families with children at the regional level. The purpose of the article: to describe the place and role of the regional center of social services in the system of providing educational services, organization and implementation of educational and methodological activities. To achieve the goal of the article used: competency approach to research, as well as theoretical methods (analysis, synthesis, systematization, comparison, generalization), study of regulations, analysis of documentation of regional centers of social services: method of professional reflection,

study of expert opinion. Materials developed within the framework of projects commissioned by the Ministry of Social Policy of Ukraine were used. The peculiarities of the educational activity of the regional center of social services in terms of coordination of learning objectives, selection of partners, monitoring and evaluation of educational activities are presented. Three main groups of recipients of educational and methodological services of the regional center are named (organizers of social work and providers of social services; candidates for family education, adoptive parents, child care; providers of administrative services of a social nature). The main roles of the regional center of social services in educational activities are defined (the role of the organizer; the role of the executor (trainer / teacher) of educational classes). The algorithm of organization of educational and methodical activity of the regional center of social services (formation of the offer on educational activity; definition of needs of territorial communities in educational services; planning of educational activity; preparation and carrying out of educational employment; monitoring and estimation of educational activity) is presented. Each stage of the algorithm is generalized. Topics for study that are relevant in the current state of martial law in Ukraine are proposed.

Ключові слова: professional competence, regional center of social services, organization of training, educational and methodical activity, algorithm.

Постановка проблеми. Якість соціальної роботи, надання соціальних послуг різним категоріям населення значною мірою залежить від рівня професійної компетентності соціальних працівників, фахівців із соціальної роботи, інших спеціалістів. Така компетентність виражається у професійній майстерності, мобільності та креативності, професійній відповідальності й готовності до виконання сучасних завдань, у т. ч. в кризових чи екстремальних умовах.

Питання щодо організації і забезпечення підвищення професійної компетентності / кваліфікації працівників, які надають соціальні послуги, окреслено чинним законодавством України. Так, в Законі України «Про соціальні послуги» (2019) визначено повноваження щодо зазначеної діяльності на трьох рівнях, а саме: державному, регіональному, місцевому. Зокрема, до повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій належать питання *організації та забезпечення* підвищення професійної компетентності / кваліфікації працівників, які надають соціальні послуги (регіональний рівень), а до повноважень районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих органів міських рад міст обласного значення, рад територіальних громад – *забезпечення* підвищення професійної компетентності / кваліфікації працівників утворених ними закладів / установ з надання соціальних послуг (місцевий рівень). Такий нормативний базис чітко окреслює коло зобов'язань різних суб'єктів навчальної діяльності.

Аналіз досліджень. Проблема навчання, підвищення професійної компетентності знаходиться у полі наукового інтересу ряду дослід-

ників, що створює вагомe теоретичне підґрунтя для її розв'язання. Протягом останніх років опубліковано низку наукових статей з питань навчання фахівців соціальної сфери за різними формами освіти, складових їх професійної компетентності, кращого міжнародного досвіду такої діяльності тощо. Зокрема, розкрито сутність поняття «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника» (Сидорчук, 2019); висвітлено проблему формування професійної компетентності соціальних працівників у розрізі зарубіжного досвіду і досвіду України (Кузьміна, 2022), Л. Ребуха (Ребуха, 2017); охарактеризовано досвід реалізації, ознаки та характерні особливості неформальної освіти дорослих у сфері соціальної роботи (Анголенко та ін., 2021).

Важливо виокремити, що М. Кузьміна презентує теоретичну модель формування професійної компетентності соціального працівника, що складається з наступних компонентів: цільового, мотиваційного, функціонального, змістовного, діяльнісного та результативно-корекційного (Кузьміна, 2022). У свою чергу М. Лапіна доводить доцільність акцентування дослідницької уваги саме на формуванні рефлексивних компонентів професійної компетентності соціальних працівників, зокрема створення інструментарія рефлексивної практики, який можливо використовувати в процесі професійної освіти протягом життя (Лапіна, 2022).

Особливу увагу навчання персоналу приділяють у своїй праці А. Колот й С. Цимбалюк. З позиції менеджменту автори визначають навчання як основний засіб мотивації персоналу до змін, а участь у навчальних заходах – базовий показник готовності до змін (Колот, Цимбалюк, 2011). Безперечно, значення навчання заgo-строється під час здійснення різних реформ

у соціальній сфері, оскільки професійна готовність фахівців стає запорукою успішності змін у найкращих інтересах дітей. Так, важливість проблеми навчання та підвищення професійної компетентності спеціалістів у процесі деінституціалізації розкривається у наукових статтях А. Декал (Декал, 2016, с. 102) та Е. Острович (Острович, 2018, с. 38). Особливості формування готовності соціальних працівників до надання якісної соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт в умовах прийомної сім'ї аналізують А. Лякішева і В. Марчук (Лякішева та ін., 2021). Автори розглядають питання методології професійної готовності, акцентують увагу на організації навчання соціальних працівників.

Вплив сучасних тенденцій розвитку соціальної роботи на підготовку соціальних працівників вивчає Н. Горішна. Авторка підкреслює, що основними тенденціями модернізації підготовки соціальних працівників є уніфікація змісту їх підготовки, впровадження технологій дистанційної освіти, посилення міждисциплінарної взаємодії, інтернаціоналізація освіти (Горішна, 2017). Новий підхід до організації соціальної роботи з маргіналізованими групами населення, що передбачає виокремлення такого важливого напрямку організаційної роботи, як формування запиту, описаний І. Криницькою (Криницька, 2019, с. 254). Такий підхід доцільно враховувати у процесі організації навчання фахівців галузі «Соціальна робота».

Суттєвим поштовхом до удосконалення підвищення кваліфікації / компетентності фахівців соціальної роботи, спеціалістів служб у справах дітей, інших фахівців стало прийняття Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 року № 1057-р.) У цьому документі, зокрема, було поставлено завдання утворення і забезпечення функціонування системи навчання / підвищення кваліфікації різних суб'єктів соціальної роботи та захисту дітей. Водночас недостатньо зрозумілими і вивченими залишилися питання щодо компонентів такої системи, ролей та завдань ключових суб'єктів навчальної діяльності.

Мета статті: описати місце та роль регіонального центру соціальних служб у системі навчання / підвищення кваліфікації чи профе-

сійної компетентності різних суб'єктів соціальної роботи та захисту дітей.

Методи дослідження. Для досягнення мети статті застосовано компетентнісний підхід до дослідження, а також теоретичні методи (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення), вивчення нормативних документів, аналізу документації регіональних центрів соціальних служб. Висновки зроблено також за допомогою методу професійної рефлексії, вивчення експертної думки.

У статті використано матеріали, напрацьовані у рамках проектної діяльності на замовлення Міністерства соціальної політики України: проект Світового банку «Реформування закладів інституційного догляду та виховання дітей в Тернопільській області», 2019–2021 рр. (автор статті – ключовий експерт Проекту з навчальної діяльності); проект ЮНІСЕФ «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни», що реалізується Партнерством «Кожній дитині», 2022 р. (автор статті – консультант Проекту з навчально-методичної діяльності в умовах воєнного стану).

Виклад основного матеріалу. Сучасна система навчання чи підвищення кваліфікації / професійної компетентності різних суб'єктів соціальної роботи, захисту дітей розглядається нами у площині державно-приватного партнерства університетів (державних та приватних), регіональних центрів соціальних служб, неурядових організацій, міжнародних фондів та інших суб'єктів навчальної діяльності. Об'єктами, на які спрямовуються зусилля зазначених суб'єктів, є надавачі соціальних послуг, які виступають у ролі отримувачів навчальних послуг.

Ключовим у цій системі є зв'язок, синергія, симбіоз компонентів. Йдеться про ефективне і взаємовигідне партнерство, що передбачає охоплення більшої кількості учасників; максимальне врахування потреб і запитів учасників навчальних занять; зростання іміджу організацій, які здійснюють навчання фахівців соціальної сфери і швидко реагують на нові виклики; зміцнення і збагачення міжсекторного та міжвідомчого партнерства; фінансову підтримку.

Безперечно, вагомий внесок у підвищення професійної компетентності соціальних працівників вносять проекти донорських організацій, які здійснюють навчальні заходи в рамках

пілотних громад або для певної групи спеціалістів (Фінальний звіт, 2020). Проте, іноді спостерігається дублювання тем навчальних заходів, що організують у рамках проєктів різні організації, фонди; у центрах соціальних служб не ведеться облік участі та отримання фахівцями сертифікатів в системі неформальної та інформальної освіти тощо.

На шляху до створення системи навчання / підвищення кваліфікації чи професійної компетентності різних суб'єктів соціальної роботи, захисту дітей важливо врахувати наступне:

У найближчі роки після війни у територіальних громадах зростатиме потреба у фахівцях із соціальної роботи. Такі фахівці працюватимуть з різними цільовими групами отримувачів соціальних послуг. Отже, для них насамперед будуть потрібні загальні й водночас ґрунтовні знання щодо найкращих інтересів дитини, її прав і потреб, технології ведення випадку, базових соціальних послуг тощо.

Базові знання може дати лише професійна підготовка в університеті. Відтак, потрібно ставити вимоги щодо влаштування на роботу фахівців соціальної роботи з відповідною вищою освітою.

Підвищення професійної компетентності соціальних працівників, фахівців із соціальної роботи, спеціалістів у сфері захисту дитини має здійснюватися на регіональному рівні.

Неурядові організації, міжнародні фонди найкраще зможуть забезпечити донавчання спеціалістів з питань інновацій соціальної роботи у форматі тренінгів, очних та онлайн курсів.

На місцевому рівні, у територіальних громадах, є необхідність здійснення повної і комплексної оцінки кадрового потенціалу галузі, рівня професійної компетентності фахівців соціальної роботи, соціальних працівників, соціальних робітників, інших спеціалістів.

Відповідно до мети статті розглянемо більш детально досліджувану проблему саме на регіональному рівні й охарактеризуємо діяльність регіонального центру соціальних служб як ключового суб'єкта навчальної діяльності.

На виконання Закону «Про соціальні послуги» постанова Кабінету Міністрів України № 479 від 01 червня 2020 року «Деякі питання діяльності центрів соціальних служб» затвердила Типове положення про республіканський Автономної Республіки Крим, облас-

ний, Київський та Севастопольський міський центр соціальних служб (далі – Типове положення). Зокрема, типовим положенням визначено, що метою діяльності регіонального центру соціальних служб (далі – регіональний центр) є «методичне забезпечення проведення у територіальних громадах соціальної роботи, надання соціальних послуг, соціальної допомоги, соціальної підтримки особам/ сім'ям, які належать до вразливих груп населення та/ або перебувають у складних життєвих обставинах, організація навчальних заходів з питань соціальної роботи, надання соціальних послуг» (Типове положення, 2020).

Відповідно до Типового положення основними завданнями регіонального центру наступні:

1. Методична допомога громадам у проведенні соціальної роботи, наданні соціальних послуг;
2. Організація навчання із соціальної роботи, надання соціальних послуг;
3. Проведення навчальних заходів для надавачів соціальних послуг, спеціалістів виконавчих органів місцевого самоврядування, які здійснюють управління системою надання соціальних послуг сім'ям та дітям.

Тобто трьома основними групами отримувачів навчально-методичних послуг регіонального центру є: організатори соціальної роботи та надавачі соціальних послуг; кандидати в СФВ, усиновлювачі, патронат над дитиною; надавачі адміністративних послуг соціального характеру (спеціалісти виконавчих органів місцевого самоврядування, які здійснюють управління системою надання соціальних послуг сім'ям та дітям, та спеціалісти служб у справах дітей.

У роботі із зазначеними отримувачами навчально-методичних послуг регіональний центр виконує дві ролі: 1) організації навчання – роль організатора; 2) безпосереднього проведення навчання – роль виконавця (тренера/викладача) навчальних занять. Причому власне проведення навчання має складати основу діяльності регіонального центру.

Для організації навчання регіональному центру необхідно:

- узгодити цілі навчання;
- визначити параметри (терміни, інтенсивність) і витрати на навчання;
- створити команду, яка буде вміти і хотіти навчати;
- напрацювати коло надійних партнерів;

– створити сприятливі умови для здійснення навчання;

– вивчити сильні і слабкі сторони конкурентів (інших суб'єктів навчальної діяльності), продумати методи зацікавлення і заохочення учасників;

– активно популяризувати й презентувати свою діяльність.

Насамперед, ефективний організатор намагається синхронізувати цілі навчання. Зокрема, з позиції організації, яка навчає, такими цілями є: оволодіння слухачами умінням визначати, розуміти і вирішувати проблеми; створення групи кваліфікованих фахівців; інтеграція фахівців у міждисциплінарні команди; адаптація нових працівників; упровадження нововведень.

З позиції того, хто навчається, цілями навчання є: підвищення власної професійної компетентності / кваліфікації; оволодіння новими методами, шляхами вирішення професійних завдань; розвиток здібностей щодо організації (наприклад, планування) власної професійної діяльності; нові перспективи у власній кар'єрі; нові можливості удосконалення роботи свого закладу, організації, галузі. Організовуючи навчання, потрібно брати до уваги усі аспекти цілей навчання обох сторін.

Вибір місця проведення навчання залежить від наявності та стану навчальної бази, можливостей, виду та форми навчання. Найкраще здійснювати підвищення професійної компетентності безпосередньо на робочому місці за індивідуальною чи груповою формою. Зокрема, організація такого навчання передбачає наступні кроки: розробка та затвердження в установленому порядку робочих навчальних планів та програм; складання графіка навчального процесу; добір викладацьких кадрів, тренерів під конкретну групу; підготовка розкладу занять, графіка консультацій; вибір форм та методів навчання для кожної групи; комплектування навчальних груп (для курсового навчання); здійснення контролю за навчальним процесом.

За наявності програм, затверджених Мінсоцполітики, навчання відбувається згідно з ними. Потрібно підкреслити, що на сьогодні державні програми з підготовки та підвищення професійної компетенції існують лише для надавачів соціальних послуг з догляду та виховання влаштованих, усиновлених дітей (для патронатних вихователів, прийомних батьків, опікунів,

піклувальників, усиновителів). У разі відсутності відповідних навчальних планів та програм, регіональний центр може розробляти їх самостійно (Добре, щоб такі плани / програми затверджувалися відповідним підрозділом Національної соціальної сервісної служби України). Усі навчальні документи слід періодично переглядати, оновлювати, доповнювати відомостями про нові технології, зміни у законодавстві тощо.

Навчання персоналу проводять як штатні тренери, так і запрошені (При цьому досить поширений варіант навчання із запрошеними тренерами). Як правило, це: працівники регіонального центру, які мають вищу освіти та стаж роботи за спеціальністю не менше трьох років; педагогічні та науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти; фахівці інших організацій, установ, підприємств, які навчають дорослих; сертифіковані тренери. За таких обставин особливого значення набуває добір кадрів для здійснення навчання. У зв'язку з цим важливо ретельно відбирати тренерів (збирати відгуки, запитувати й аналізувати документацію, що підтверджує рівень їх професіоналізму).

Важливий моментом організації навчальної діяльності – контроль та моніторинг. Основними питаннями, що мають контролюватись під час навчання, є: ведення документації щодо планування та обліку навчального процесу; виконання навчальних планів та програм у повному обсязі; дотримання термінів навчання; якість навчання; відвідування занять слухачами/охоплення слухачів. Для цього можуть застосовуватись такі методи контролю, як: відвідування занять з метою визначення рівня знань слухачів, надання методичної та іншої допомоги викладачам; перевірка наявності документації щодо планування та обліку навчального процесу; бесіди з викладачами, слухачами.

Враховуючи зазначене, можна визначити такі ключові частини чи блоки процесу організації навчання:

– Підготовчий блок (Вивчення запиту щодо навчальної діяльності, узгодження цілей навчання. Планування навчальної діяльності: стратегічне й оперативне).

– Основний блок (Підготовка та проведення навчальних занять).

– Завершальний блок (Контроль за навчальним процесом. Моніторинг і оцінка навчальної діяльності).

Увесь навчальний процес пронизує організаційно-методична робота, що передбачає розроблення конспектів чи / та сценарних планів занять, методичних рекомендацій, опитувальників, інших діагностичних чи навчальних ресурсів.

Зазначені вище блоки організації навчальної діяльності лягли в основу Алгоритму організації навчально-методичної діяльності регіонального центру соціальних служб, що був розроблений і апробований експертами проекту «Реформування закладів інституційного догляду та виховання дітей в Тернопільській області». Такий алгоритм упорядковує взаємодію регіонального центру соціальних служб з надавачами соціальних послуг територіальних громадам щодо планування та проведення заходів з підвищення професійної компетентності / кваліфікації працівників галузі як рівноправних партнерів.

Етапами алгоритму визначено:

- 1) формування пропозиції щодо навчальної діяльності;
- 2) визначення потреб територіальних громад у навчальних послугах;
- 3) планування навчальної діяльності;
- 4) підготовка та проведення навчальних занять;
- 5) моніторинг та оцінка навчальної діяльності.

На першому етапі важливим є обґрунтування і створення переліку тем, рекомендованих для навчання. Наприклад, такі теми можуть бути об'єднані у підрозділи: 1. Захист дитини. 2. Організація соціальної роботи у територіальній громаді. 3. Психологічний супровід надавачів та отримувачів соціальних послуг. 4. Соціальне обслуговування громадян похилого віку, осіб з інвалідністю. 5. Управління, адміністрування й бюджетування.

Підрозділи визначено відповідно до професійних інтересів, функцій і повноважень спеціалістів, стосовно яких здійснює навчальну діяльність регіональний центр. Водночас для повного переліку доцільних для опанування / навчання тем важливим є вивчення і розуміння нагальних проблем і викликів, парадигм та стратегій захисту дитини, розвитку сучасної соціальної роботи, територіальних громад, актуальних проблем у галузі, інновацій соціальної роботи, вимог нормативно-правових документів; врахування особливостей отримувачів навчальних послуг.

Перелік тем може змінюватися, поновлюватися залежно від запитів отримувачів навчальних послуг, загострення тих чи інших суспільних проблем, впровадження інновацій соціальної роботи тощо. Наприклад, зараз, в умовах воєнного стану, актуальними темами навчання є: «Виявлення дітей, які залишилися без батьківського піклування», «Влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування», «Розгляд типових складних випадків підтримки дітей та сімей в умовах війни», «Організація груп взаємодопомоги у надзвичайних ситуаціях», «Особливості функціонування СФВ в умовах воєнного стану», «Поведінка травмованих у наслідок війни дітей різного віку», «Пошук і використання ресурсів для саморегуляції», «Взаємодія і пошук ресурсів у територіальній громаді для підтримки сімей з дітьми», «Підтримка дітей, які були переміщені в умовах війни цілими групами», «Особливості надання послуги патронату над дитиною в умовах воєнного стану», «Надання першої психологічної допомоги».

На першому етапі реалізації Алгоритму в екстремальних умовах може також уточнюватися коло отримувачів навчальних послуг. Наприклад, нині в Україні під час війни тренери регіональних центрів активно долучилися до навчання сімей, які виявили бажання прихистити дитину, яка залишилася без батьківського піклування, й зареєструвалися у чат-боті «Дитина не сама» (раніше спеціалісти центрів соціальних служб не здійснювали навчання таких категорій населення). Згадане вище експрес навчання відбується за програмою розробленою і апробованою Партнерством «Кожній дитині» у рамках проекту ЮНІСЕФ. Актуальними темами для навчання стали: Як підготувати сім'ю до прийому дитини. Влаштування та адаптація дитини у новій сім'ї. Особливості догляду та виховання тимчасово влаштованої дитини. Станом на 15 червня 2022 р. участь у навчанні у різних областях України вже взяла 1 091 сім'я.

Відповідно до алгоритму у підсумку першого етапу процесу організації навчально-методичної діяльності розробляється тематичний план навчальних заходів, анкета для визначення потреб у навчальних послугах, визначається коло потенційних партнерів навчальної діяльності.

Результатом другого етапу Алгоритму стає оформлене місцевими центрами соціальних

служб замовлення на навчання та відправлене до регіонального центру, третього – сформований графік проведення навчальних заходів, визначені ресурси та джерела фінансування, необхідні для здійснення навчання.

У підсумку четвертого етапу процесу організації навчально-методичної діяльності буде проведено навчальні заходи відповідно до плану та внесено інформацію про учасників до інформаційної системи.

Результатом п'ятого етапу є вивчення процесу організації та проведення навчання, в т. ч. з метою удосконалення взаємодії регіонального центру з територіальними громадами.

Результати теоретичних узагальнень на напрацювань технологічних інструментів організації навчальної діяльності за представленим алгоритмом були оцінені експертами-практиками. Зокрема, на думку опитаних директорів регіональних центрів соціальних служб: *«Навчально-методична діяльність як основна функція для регіональних центрів є новою. Вона потребує ретельного планування та моніторингу, тісної взаємодії з громадами, професійного зростання, підвищення кваліфікації штатних працівників регіональних центрів (формальними, неформальними та інформальними методами), пошуку нових кваліфікованих спеціалістів та залучення неурядових організацій, закладів вищої освіти тощо»*. *«У період становлення новостворених територіальних громад особливу увагу потрібно звернути на підготовку спеціалістів соціальної сфери та захисту прав дітей, які працюють у територіальних громадах. Це має бути головним завданням регіональних центрів соціальних*

служб. Напрацювання Проекту дозволять підвищити функціональну спроможність регіональних центрів й мають стати підґрунтям для відповідних законодавчих і нормативних змін». *«Алгоритм систематизує діяльність центрів, усі його інструменти актуальні, доповнюють один другого»*.

Висновки. Представлений аналіз проблеми організації і здійснення навчальної діяльності – це спроба надати відповіді на питання, яку роботу мають виконувати регіональні центри соціальних служб відповідно до нових завдань, визначених нормативно-правовими документами.

Якість професійної соціальної роботи та якість надання соціальних послуг вразливим групам населення напряму залежить від створеної і функціональної системи навчання / підвищення кваліфікації чи професійної компетентності працівників галузі. Ключовим суб'єктом у такій системі є регіональний центр соціальних служб. Алгоритм організації навчально-методичної діяльності регіонального центру соціальних служб у своїй цілісності дозволяє упорядкувати дії регіонального центру з організації навчально-методичної діяльності, що забезпечує ефективність процесу підвищення професійної компетентності надавачів соціальних послуг територіальних громад, інших фахівців. У сучасних умовах особливої ваги набуває перегляд тем та змісту навчання з урахуванням викликів воєнного стану.

Подальшими напрямками вивчення є: розкриття механізмів навчальної діяльності під час війни та після її закінчення; опис кращих практик підвищення професійної компетентності фахівців в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анголенко В., Герасименко В., Печериця Н. Досвід реалізації неформальної освіти дорослих у сфері соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*. 2021. № 3. С. 3–9. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.3.1>
2. Горішна Н. Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи та підготовки соціальних працівників. *Social Work and Education*. 2017. Т. 4. № 2. С. 8–22.
3. Декал А. Реформування системи інституційного догляду та виховання дітей у контексті захисту їх прав. *Державне управління: теорія і практика*. 2016. 2. С. 97–105.
4. Колот А. М., Цимбалюк С. М. Мотивація персоналу. Київ : КНЕУ, 2011. 397 с.
5. Криницька І. Планування і організація соціальної роботи з маргіналізованими групами. *Social Work and Education*. Т. 6. № 3. С. 249–258. doi: [10.25128/2520-6230.19.3](https://doi.org/10.25128/2520-6230.19.3)
6. Кузьміна М. Проблеми формування професійної компетентності соціальних працівників: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 1. С. 50–60. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.8>
7. Лапіна М. Формування рефлексивних компонентів професійної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 1. С. 61–66. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.9>

8. Лякішева А., Марчук В. Формування готовності соціальних працівників до надання якісної соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт в умовах прийомної сім'ї. *Ввічливість. Humanitas*, 2021. № 4. С. 38–43. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.4.6>

9. Острович, Е. С. Загальна характеристика процесу деінституціалізації в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1(22). С. 35–39.

10. Петрович Ж., Петушкова Л. Підготовка персоналу інтернатних закладів до змін у процесі деінституціалізації. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ : Інститут проблем виховання НАПН України, 2021. Вип. 22. С. 99–112. doi: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-2-99-112>

11. Ребуха Л. Вітчизняний та зарубіжний досвід підготовки соціальних працівників. *Педагогічний дискурс*, 2017. Вип. 23. С. 114–118.

12. Сидорук І. І. Визначення сутності поняття «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника». *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2019. Випуск 1 (44). С. 174–178.

13. Типове положення про республіканський Автономної Республіки Крим, обласний, Київський та Севастопольський міський центр соціальних служб (2020). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#n13>

14. Фінальний звіт щодо реалізації проекту «Розробка і впровадження регіонального плану стосовно збільшення обсягів надання послуг з догляду на сімейній основі (реформування закладів інституційного догляду та виховання дітей у Тернопільській області). 2020. Мінсоцполітики України. URL : <https://www.msp.gov.ua/files/deinst/zvity/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82.pdf>

REFERENCES:

1. Dekal, A. (2016). Reformuvannya systemy instytutitsiynoho dohliadu ta vykhovannya ditei u konteksti zakhystu yikh prav [Reforming the system of institutional care and upbringing of children in the context of protection of their rights]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia i praktyka*. 2. 97–105 [in Ukrainian].

2. Horishna, N. (2017). Cuchasni tendentsii rozvytku sotsialnoi roboty ta pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv [Current trends in the development of social work and training of social workers], *Social Work and Education*. 4(2). 8–22 [in Ukrainian].

3. Kolot, A. & Tsymbaliuk, S. (2011). Motyvatsiia personalu [Staff motivation]. Kyiv, KNEU [in Ukrainian].

4. Ostrovych, E. (2018). Zahalna kharakterystyka protsesu deinstytutsializatsii v Ukraini [General characteristics of the process of deinstitutionalization in Ukraine]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. 1(22). 35–39 [in Ukrainian].

5. Petrochko, Zh. & Pietushkova, L. (2021). Pidhotovka personalu internatnykh zakladiv do zmin u protsesi deinstytutsializatsii [Training of boarding school staff for changes in the process of deinstitutionalization] *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannya ditei ta uchnivskoi molodi*. Kyiv : Instytut problem vykhovannya NAPN Ukrainy. 22. 99–112. [in Ukrainian].

6. Anholenko, V., Herasyenko & V., Pecherytsia, N. (2021). Dosvid realizatsii neformalnoi osvity doroslykh u sferi sotsialnoi roboty [Experience in implementing non-formal adult education in the field of social work] *Vvichlyvist. Humanitas*. 3. 3–9. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.3.1> [in Ukrainian].

7. Krynytska, I. (2019). Planuvannya i orhanizatsiia sotsialnoi roboty z marginalizovanyimi hrupamy [Planning and organization of social work with marginalized groups] *Social Work and Education*. 6(3). 249–258. doi: 10.25128/2520-6230.19.3 [in Ukrainian].

8. Kuzmina, M. (2022). Problemy formuvannya profesiinoi kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv: zarubizhnyi ta vitchyzniani dosvid [Problems of formation of professional competence of social workers: foreign and domestic experience] *Vvichlyvist. Humanitas*. 1. 50–60. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.8> [in Ukrainian].

9. Lapina, M. (2022). Formuvannya refleksivnykh komponentiv pro fesiinoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Formation of reflective components on the professional competence of future social workers] *Vvichlyvist. Humanitas*. 1. 61–66. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.9> [in Ukrainian].

10. Liakisheva, A., Marchuk, V. (2021). Formuvannya hotovnosti sotsialnykh pratsivnykiv do nadання yakisnoi sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky ditei-syrit v umovakh pryiomnoi sim'i [Formation of readiness of social workers to provide quality social and pedagogical support to orphans in a foster family] *Vvichlyvist. Humanitas*. 4. 38–43. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.4.6> [in Ukrainian].

11. Rebukha, L. (2017). Vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv [Domestic and foreign experience in training social workers]. *Pedahohichni dyskur*. 23. 114–118 [in Ukrainian].

12. Sydoruk, I. (2019). Vyznachennia sutnosti poniattia "sotsialna kompetentnist maibutnoho sotsialnoho pratsivnyka [Defining the essence of the concept of "social competence of the future social worker"]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. 1(44). 174–178 [in Ukrainian].

13. Typove polozhennia pro respublikanskyi Avtonomnoi Respubliki Krym, oblasnyi, Kyivskyi ta Sevastopolskyi miskiyi tsentr sotsialnykh sluzhb [Typical regulations on the Republican Autonomous Republic of Crimea, regional, Kyiv

and Sevastopol city centers of social services] (2020). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#n13>

14. Finalnyi zvit shchodo realizatsii proiektu «Peformuvannia zakladiv instytutsiinoho dohliadu ta vykhovannia ditei u Ternopilskii oblasti» [Final report on the implementation of the project "Reform of institutions of institutional care and education of children in Ternopil region"] (2020). Minsotspolityky Ukrainy. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/files/deinst/zvity/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82.pdf> [in Ukrainian].

УДК 364.01(072):316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.11>

Ольга СТОЛЯРИК

асистент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.11>

Бібліографічний опис статті: Столярик, О. (2022). Якість подружнього життя у сім'ях, де виховуються діти з аутизмом. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 78–84, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.11>

ЯКІСТЬ ПОДРУЖНЬОГО ЖИТТЯ У СІМ'ЯХ, ДЕ ВИХОВУЮТЬСЯ ДІТИ З АУТИЗМОМ

Виховання дитини з аутизмом впливає на загальну якість життя сім'ї, в тому числі на якість подружніх взаємовідносин між партнерами. Мета даного дослідження – на основі системного аналізу наукової літератури та шляхом емпіричного дослідження (генеральна сукупність вибірки – 90 осіб, що виховують дітей з аутизмом) виявити соціальні проблеми, що погіршують якість подружнього життя партнерів, які виховують дітей з аутизмом. Дослідження побудоване на емпірико-редукціоністському підґрунті та проводилося на базі Навчально-реабілітаційного центру «Довіра» (м. Львів) методом опитування в рамках дослідження загальної оцінки якості життя сімей, що виховують дітей з аутизмом. Аналіз наукової літератури дав змогу виокремити основні труднощі, які відчувають партнери у подружньому житті внаслідок впливу аутизму дитини: емоційне вигорання, стрес, дисбаланс розподілу обов'язків, деструктивна комунікація, конфлікти. Схожі результати демонструє аналіз даних, отриманих шляхом опитування, які вказують на брак часу у подружжя, зниження рівня довіри, відхід від романтизму, спадання лібідо, зростання суперечок, зосередження локусу спілкування на потребах дитини, страх повторної вагітності, зниження здатності подружжя успішно виконувати сімейні функції. Вказані труднощі систематизовано за наступним кластером: надмірне зосередження на потребах дитини, емоційне збіднення між партнерами, погіршення якості інтимного життя, конфлікти та суперечки, щоденні рутини, стрес, перевтома та емоційне вигорання. Наявна ситуація вимагає уваги соціальної роботи та залучення соціальних працівників до розробки інтервенцій, що здатні покращувати міжособистісні стосунки подружжя, що виховує дитину з аутизмом, в тому числі в нормалізації соціально-психологічного мікроклімату, реорганізації сім'ї, реструктуризації сімейних відносин.

Ключові слова: якість життя, подружнє життя, партнерські стосунки, дитина з аутизмом.

Olha STOLIARYK

Assistant at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, 1 University str., Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.11>

To cite this article: Stoliaryk, O. (2022). Yakist' podruzhn'oho zhyttya u sim'yakh, de vykhovuyet'sya dity z autyzmom [Quality of married life in families with children with autism]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 78–84, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.11>

QUALITY OF MARRIED LIFE IN FAMILIES WITH CHILDREN WITH AUTISM

Raising a child with autism affects the overall quality of life of the family, including the quality of marital relationships between partners. The purpose of this study is to identify social problems that worsen the quality of married life of partners raising children with autism, based on a systematic analysis of the scientific literature and through empirical research (the general sample – 90 people raising children with autism). The study was built on an empirical-reductionist basis and was conducted on the basis of the Training and Rehabilitation Center "Trust" (Lviv) by means of a survey within the study of the general assessment of the quality of life of families raising children with autism. The analysis of the scientific literature made it possible to identify the main difficulties experienced by partners in married life due to the influence of the child's autism: emotional burnout, stress, imbalance

of responsibilities, destructive communication, conflicts. Similar results are shown by the analysis of data obtained through surveys, which indicate a lack of time in marriage, decreased trust and warmth, departure from romanticism, decreased libido, increased controversy, locus of communication focused on the child, fear of re-pregnancy, reduced ability of spouses to successfully perform family functions. These difficulties are systematized by the following cluster: excessive focus on the needs of the child: emotional impoverishment between partners, deteriorating quality of intimate life, conflicts and disputes, daily routines, stress, fatigue and emotional burnout. The current situation requires the attention of social work and the involvement of social workers in the development of interventions that can improve the interpersonal relationships of spouses raising a child with autism, including the normalization of socio-psychological microclimate, family reorganization, family restructuring.

Key words: *quality of life, married life, partnership, child with autism.*

Актуальність дослідження. Якість життя сім'ї – багатомірне поняття, котре включає в себе елементи різного рівня, які оцінюються крізь призму впливу членів сім'ї одне на одного та на сім'ю загалом. Однак, якщо один з членів сім'ї, у силу об'єктивних чи суб'єктивних чинників, не здатний самостійно та автономно функціонувати в середовищі і потребує регулярної системної сімейної підтримки, а його вплив на сім'ю несе односторонній чи негативний характер, оцінка якості життя сім'ї знижується, що відзначається на усіх сферах її функціонування, в тому числі на подружніх відносинах партнерів. Народження дитини з інвалідністю визначає особливості функціональної здатності сім'ї, у якій вона виховується, впливає на взаємини у ній, особливості її соціального самопочуття та загальне благополуччя, особливо, якщо дитина не здатна до самообслуговування, або, внаслідок особливостей діагнозу, має ознаки ризикованої поведінки, яка може нести загрозу. Часто із погіршенням добробуту стикаються сім'ї, які виховують дітей з ментальними порушеннями. Виховання дитини з аутизмом часто стає випробуванням для сім'ї, яке за певних умов укріплює стосунки партнерів, однак наявні випадки, за яких подружні взаємини погіршуються внаслідок конфліктів, прихованих образ, зниження якості статевого життя, почуття провини чи сорому. На такому етапі, важливою є соціальна підтримка партнерів, котра здатна впливати на подружжя шляхом їхнього наснаження, посилення можливостей сім'ї, її здатності розуміти власні сильні сторони, навіть в межах прийняття діагнозу дитини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему якості подружнього життя та партнерських відносинах у сім'ях, де виховується дитина з аутизмом, вивчали численна кількість закордонних та вітчизняних дослідників. Відтак, К. Данст, К. Триветт, Е. Діл (Dunst, Trivette,

& Deal, 1988) визначають, що партнери, що виховують дитину з аутизмом зазнають впливу довготривалого стресу, яких визначає якість їхніх стосунків одне з одним. Дослідники зазначають, що стрес впливає на ставлення партнерів одне до одного, рівень емпатії та розуміння, особливості комунікації, розподіл сімейних ролей.

А от П. Кова та Д. Рід (Cowan & Reed 2002) зосереджують увагу на проблемі тривалого безперервного догляду за дитиною з аутизмом, який позбавляє партнерів можливості відпочинку, знижують кількість часу одне для одного та сприяють особистісному вигоранню. Відтак, науковці зазначають про випадки жорстокого поводження із дітьми та ризик виникнення гендерно зумовленого сімейного насильства.

Е. Дж. Хікі, Р. Нікс та С. Хартлі (Hickey, Nix & Hartley, 2019) у своєму дослідженні опираються на системний підхід у соціальній роботі, та вивчають вплив аутизму дитини на якість емоційних відносин та соціально-психологічний мікроклімат у сімейних системах «чоловік – дружина», «батьки – дитина».

К. Калета та С. Блонська (Kaleta & Włóńska, 2021) теж вказують на емоційне вигорання у обидвох партнерів, що зумовлене нездоровою комунікацією між подружжям, однак стверджують, що матері страждають від нього в більшій мірі ніж батьки. Гендерну нерівність підтверджують результати дослідження, проведеного в Нігерії (Kehinde, Lindly, Ntombela, & Hermann, 2022), результати якого демонструють, що жінки виконують значно більше обов'язків з догляду за дитиною ніж чоловіки та зазнають більшого стресу, а чоловіки, натомість схиляються до патріархічної функції та уникають надмірного спілкування з дитиною.

Натомість, вагомі результати, репрезентовані у дослідженні Л. Дж. Каміллері (Camilleri, 2022), який зосереджувався на вивченні життєвого досвіду батьків (партнерів чоловічої статі)

дітей із аутизмом з Мальти. Відтак, дослідник виокремив ключові аспекти проблеми виховання дитини з аутизмом: діагноз, пошук рішень, стосунки між партнерами, труднощі комунікації, батьківська компетентність, соціальна інтеграція, позитивні результати та міркування про майбутнє. Л. Дж. Каміллері зазначає, що чоловіки глибоко переживають кризу, зумовлену народженням дитини з аутизмом, яка детермінована руйнацією планів та сподівань, розчаруванням, проживанням почуття сорому та провини. Науковець також наголошує на тому, що виховання дитини з аутизмом пов'язане із значними фінансовими затратами. Оскільки, в більшій мірі обов'язки догляду за дитиною здійснює жінка, то чоловіки мають потребу в надмірній професійній діяльності задля задоволення матеріальних потреб сім'ї.

Дослідниця А. Саптясарі (Saptyasari, 2020) звертає увагу на роль комунікації між партнерами, зокрема при обговоренні подружніх рутин. На думку дослідниці, фокус комунікації визначає здатність подружжя протистояти стресу та укріплює стосунки, тому пропонує зосереджувати роботу на позитивному спілкуванні та конструктивному обговоренні труднощів сім'ї. К. Бріссіні та Д. Х. Соломон (Brisini, & Solomon, 2020) теж зазначають, що комунікація, особливо з приводу обговорення питань лікування, виховання та адаптації дитини з аутизмом впливає на зростання конфліктів між подружжям. Схожої думки дотримують і М. Браун, Дж. Уайтінг, А. Хаке, Е. Кахумоку-Фесслер, які демонструють вплив комунікації на копінг-стратегії, які використовують партнери про подоланні подружніх конфліктів.

Водночас, поряд з негативним впливом аутизму на стосунки подружжя, наявні дослідження, що підтверджують позитивний зв'язок між вихованням дитини з РСА та укріпленням стосунків між партнерами. До прикладу, С. Хартлі та ін. (Hartley et.al., 2017), вивчаючи конфлікти між партнерами, що виховують дитину з аутизмом, дійшли висновку, що хоча партнери й проживають більшу кількість конфліктів у зрівнянні з звичайними сім'ями, однак демонструють одне до одного вищий рівень чутливості, емпатії, співпереживання.

К. Баеза-Веласко, С. Мішелон, С. Раттаз, Е. Пернон і А. Багдадлі (Baeza-Velasco, Michelin, Rattaz, Pernon & Baghdadli, 2013)

дійшли висновку, що шлюб у сім'ях, де виховується дитина з РСА, є міцнішим та розпадається лише у 25% випадків.

О. Коджабієк, Є. Фазліоглу (Kocabiyik & Fazlioglu, 2018) пропонують зосереджуватися на нарративах подружньої пари. Так, у ході дослідження, дослідники виявили, що партнери стикаються з такими основними труднощами, як діагноз, почуття надії і розчарування, догляд за дитиною, соціальні реакції/стигматизація, труднощі при виконанні батьківських ролей, психосоматичні розлади, міркування про сенс життя та переживання, пов'язані з подальшим розвитком та адаптацією дитини.

Метою даного дослідження є виявлення особливостей якості подружніх взаємовідносин у сім'ях, які виховують дітей з аутизмом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дане дослідження ґрунтується на системного теоретичному огляді наукової літератури та аналізі результатів емпіричного дослідження, отриманих за допомогою авторського питальника якості подружніх взаємостосунків у сім'ях де виховується дитина з аутизмом. Емпіричне дослідження проводився на базі Комунального закладу Львівської обласної ради «Навчально-реабілітаційного центру «Довіра та Львівського міського центру соціальних служб (Semigina & Stolyaryk, 2022). Дослідження тривало з березня по квітень 2019 року, генеральна сукупність вибірки – 90 батьків, які виховують дітей з аутизмом (дві контрольні групи К1, К2 по 30 осіб кожна та 1 експериментальна група) (див. табл.1)

Взаємовідносини у сімейних підсистемах визначають психологічне та соціальне самопочуття подружжя, їхню стійкість перед життєвими викликами, згуртовує подружжя, консолідує їхні зусилля над вирішенням сімейних негараздів. Одна з частин авторського опитувальника «Родинні взаємостосунки» покликана вивчати суб'єктивну оцінку подружнього життя партнерами. Якщо розглядати сім'ю як самобутню систему, то моделі, традиції та особливості комунікації і взаємодії розпочинаються із ставлення між партнерами. Сімейні моделі та сценарії, що існували до народження дитини, здатні змінюватися, коли сім'я стикається з викликами, детермінованими аутизмом, та соціальними проблемами, які вона долає в процесі свого функціонування.

Соціально-демографічні показники трьох груп досліджуваних

Вибірка	К-сть	Стать		Місце проживання			Освіта					Вік			
		Ч	Ж	Місто	Село	СМТ	Науковий ступінь	Повна вища	Неповна вища	Професійно-технічна	Загальна середня освіта	18-25	25-34	35-44	45-60
E1	30	11	19	12	16	2	1	16	1	12	–	1	8	18	3
K1	30	14	16	25	2	3	1	11	4	7	7	–	6	17	7
K2	30	13	17	22	3	5	–	14	6	9	1	2	8	16	4

Аналіз результатів дослідження ($n = 90$) вказує на те, що значна частка подружніх пар уникають тісного спілкування одне з одним та схиляються до проведення дозвілля чи вільного часу окремо одне від одного (K1 – 30%, $M = 1.56$, $SD = 1.52$; K2 – 50%, $M = 2.30$, $SD = 1.29$; E1 – 66.7%, $M = 2.83$, $SD = 0.79$). Така ситуація може вказувати на втому подружжя, емоційне збіднення партнерів по відношенню одне до одного, бажання побути наодинці, послаблення почуттів, потребу «перемкнути» увагу з сім'ї на інші сфери життя.

Значна кількість досліджуваних вказують, що відчують зміни у стосунках з партнером опісля народження дитини (K1 – 90%, $M = 3.46$; K2 – 90%, $M = 3.36$; E1 – 83.3%, $M = 3.30$). Такі результати демонструють прямий вплив аутизму на партнерські стосунки, що підтверджують і дані, які репрезентують фокус уваги сімейного життя – трохи більше 70% опитуваних вважають, що їхнє подружнє життя зосереджено на потребах дитини з аутизмом (K1 – 86.7%, $M = 3.36$; K2 – 70%, $M = 3.20$; E1 – 73.4%, $M = 3.10$). Надмірна увага на проблемах та потребах дитини позбавляє партнерів можливості дбати одне про одного, знижує здатність вирішувати не лише дитячі проблеми, а й сімейні чи подружні негаразди, сприяє нехтуванню інтересами та потребами одне одного або інших членів сім'ї. Фрустровані потреби можуть спричинити відчуття у подружжя незадоволення сімейним життям та одне одним, що в свою чергу визначатиме мікроклімат стосунків. Сім'ї стикаються з труднощами раціонального розподілу часу між сімейними тур-

ботами, професійною діяльністю, щоденними рутинами та доглядом за дитиною з аутизмом (K1 – 96.7%, $M = 3.63$; K2 – 96.6%, $M = 3.60$; E1 – 96.7%, $M = 3.56$). Несформований тайм-менеджмент провокує ситуації, за яким партнери зіштовхуються із труднощами організації спільного (інтимного) дозвілля чи відпочинку (K1 – 86.7%, $M = 3.46$; K2 – 83.3%, $M = 3.33$; E1 – 73.4%, $M = 3.03$). Наявність можливості побути лише удвох, без присутності дитини – складова здорових партнерських відносин. У випадку, коли партнери не мають змоги проводити спільно час, збіднюється їхня емоційна сфера у відношенні одне до одного, знижується статеве лібідо, зменшується якість спілкування. За такої ситуації між партнерами виникають незрозуміння, суперечки, конфлікти (K1 – 96.7%, $M = 3.66$; K2 – 76.7%, $M = 3.23$; E1 – 83.4%, $M = 3.36$), які в свою чергу можуть спричинити випадки гендерного насильства, жорстокого поведіння, спалахи фізичної чи вербальної агресії, байдужість.

Досліджувані зазначають, що часто відчують негативні емоції по відношенню до шлюбних партнерів, зокрема агресію, гнів, страх, зневагу (K1 – 26.7%, $M = 1.80$; K2 – 50%, $M = 2.43$; E1 – 70%, $M = 2.70$). З однієї сторони, такий емоційний фон може бути наслідком конфліктів та суперечок, а з іншої – причиною, оскільки свідчить про наявність ситуацій чи проблем, які не обговорюються чи замовчуються між подружжям. Відтак, частка опитуваних зазначили, що мають приховані образи на партнерів, які не в силах забути (K1 – 4%, $M = 0.80$; K2 – 40%, $M = 1.93$; E1 – 43.3%, $M = 2.16$).

Образи, які партнери не виголошують, можуть посилювати стрес, спровокований доглядом за дитиною, емоційне вигорання та знижувати рівень довіри та теплих стосунків між партнерами (K1 – 30%, M = 0.87; K2 – 50%, M = 2.30; E1 – 76.7%, M = 3.0). За таких обставин збіднюється статеve життя партнерів та знижується статевий потяг одне до одного (K1 – 40%, M = 2.16; K2 – 46.6%, M = 2.33; E1 – 73.4%, M = 2.86). Погіршення якості інтимного життя може пояснюватися зниженням самооцінки партнерів, відчуттям недостатньої привабливості у очах партнерах, набутої фригідності жінки або ж боязню повторної вагітності. Відтак, з метою вивчення досвіду батьківства, респондентам пропонувалось відповісти на питання: «Маючи теперішні знання, чи погодились б Ви прожити досвід батьківства (материнства) повторно?». Розподіл відповідей досліджуваних вказує на наявність страху повторення сценарію народження дитини з порушенням розвитку, що може пояснюватися наслідками стресу, постдіагностовими станами, емоційним вигоранням партнерів внаслідок потреби регулярного догляду за дитиною з РСА тощо (K1 – 61%, M = 2.43; K2 – 56.7%, M = 2.73; E1 – 53.3%, M = 2.20) (див. рис. 1).

Аналіз результатів дослідження вказує на те, що партнери намагаються дистанціюватися одне від одного, і за можливості, бажають пере-

бувати за межами дому (K1 – 36.6%, M = 2.03; K2 – 50%, M = 2.60; E1 – 60%, M = 2.90), що може свідчити про стратегію уникнення шляхом ізоляції від джерела стресу.

Окрім труднощів у міжособистісних та інтимних відносинах, партнери стикаються з труднощами розподілу фінансових зобов'язань, які включають спільне планування сімейного бюджету, узгодження потреб та витрат сім'ї (K1 – 16.6%, M = 0.90; K2 – 26.6%, M = 1.63; E1 – 23.4%, M = 1.80). Поряд з тим, партнери зізнаються, що мають фінансові труднощі, спричинені значними витратами на послуги, пов'язані з аутизмом дитини (K1 – 16.6%, M = 1.30; K2 – 40%, M = 2.00; E1 – 63.4; M = 2.76). Фінансова нестабільність виникає і за умови нерегулярної зайнятості одного з партнерів, що пов'язано з доглядом за дитиною. В більшості випадків це стосується жінок, що може стати причиною виникнення економічного насильства, зниження самооцінки та самореалізації дружини, її особистісним знеціненням. Також погіршується господарсько-економічна та побутова функції сім'ї. Як свідчать отримані дані, більшість хатніх обов'язків та рутин, пов'язаних із доглядом за дитиною покладені на дружину.

Аналіз вище викладених результатів емпіричного дослідження дозволяє систематизувати труднощі, що знижують якість партнер-

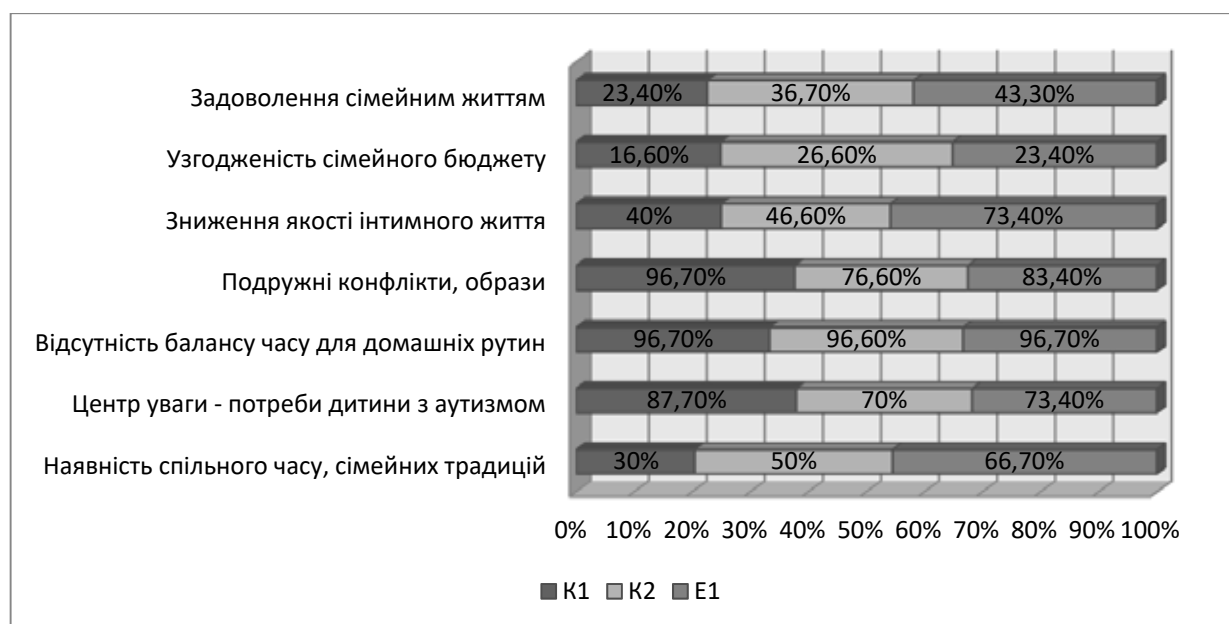

Рис. 1. Особливості оцінки якості партнерських стосунків у трьох групах досліджуваних, що виховують дітей з аутизмом (n = 90)

ських стосунків батьків дитини з аутизмом:

Надмірне зосередження на потребах дитини: результати свідчать, що подружнє життя партнерів зосереджене виключно на потребах дитини з аутизмом, більшість розмовних тем стосуються теми виховання чи догляду, основні фінансові затрати скеровуються на витрати, пов'язані з аутизмом.

Емоційне збіднення: партнери зазначають, що відчувають опісля народження дитини холод у стосунках, зниження романтизму, теплоти, довіри.

Погіршення якості інтимного життя. В більшості випадків, насиченість та інтенсивність статевого життя знижується, поряд з тим пропадає інтимність у відносинах, яка включає в себе спільне дозвілля, сімейні традиції, здатність бути наодинці, без присутності дитини.

Конфлікти та суперечки. Результати дослідження демонструють високі показники конфліктів у сім'ях, вагомий поріг непорозуміння між партнерами, наявність прихованих образ.

Щоденні рутини. Подружжя стикається з викликами при виконанні господарської, побутової, виховної, економічної функції. Відтак, партнери відчувають фінансові труднощі, пов'язані з витратами на дитину, браком часу для виконання щоденних справ, гендерним дисбалансом при розподілі домашніх обов'язків та обов'язків догляду за дитиною.

Стрес, перевтома та емоційне вигорання. Результати вказують на ознаки депресії у подружжя, детерміновані впливом довготривалого стресу, бажанням ізоляції та дистанцію-

вання, внаслідок вигорання та надмірної перевтоми, є ознаки копінг-стратегій уникнення.

Наявна ситуація потребує втручання соціальної роботи, яке варто зосередити на вивченні контексту життєвих обставин, в яких перебувають партнери та зосередити процес втручання на сімейній реструктуризації та реорганізації сім'ї як системи. У фокусі уваги – налагодження конструктивної взаємодії та спілкування між партнерами, відновлення сімейних традицій, культивування позитивних сценаріїв їх розвитку, віднаходження сильних сторін кожного партнера та спільних сильних сторін подружжя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Виховання дитини з порушеннями розвитку впливає на якість партнерських взаємин між подружжям та визначає загальну якість життя сім'ї. Тривалий стрес, спричинений потребою регулярного догляду, пост-діагностичні стани, депресія, надмірне акцентування уваги партнерів на потребах виключно дитини, брак часу для інтимних взаємин, емоційне збіднення внаслідок конфліктів, образ, знижує довіру, емпатію та розуміння між чоловіком та дружиною. Поряд з тим, партнери мають значно ширший спектр обов'язків у зрівнянні із сім'ями, що виховують нормотипових дітей. Перспективи подальших наукових досліджень у рамках окресленої проблематики полягає у теоретичному аналізі сучасних стратегій соціальної роботи в рамках інтервенцій, що передбачають реструктуризацію та реорганізацію партнерських стосунків задля покращення взаємодії подружжя, відновлення романтизму у стосунках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Baeza-Velasco, C., Michelon, C., Rattaz, C., Pernon, E., & Baghdadli, A. (2013). Separation of parents raising children with autism spectrum disorders. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*. 2013. Vol. 25(6). P. 613–624.
2. Brisini, K. S. C., & Solomon, D. H. Relational uncertainty and taking conflict personally: comparing parents of children with and without autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2020. Vol. 50(12). P. 4401–4411.
3. Brown, M., Whiting, J., Haque, A., & Kahumoku-Fessler, E. (2020). A Summative content analysis of stress and coping among parents of children with autism. *The American Journal of Family Therapy*. 2020. Vol. 49(3). P. 237–250.
4. Camilleri, L. J. Exploring the Lived Experiences of Fathers of Children on the Autism Spectrum: A Narrative Inquiry. *SAGE Open*. 2022. Vol. 12(2). 21582440221089927.
5. Cowan, P. S., & Reed, D. A. (2002). Effects of respite care for children with developmental disabilities: Evaluation of an intervention for at risk families. *Public Health Nursing*. 2002. Vol. 19, P. 272–283.
6. Dunst, C., Trivette, C., & Deal, A. *Enabling and empowering families: Principles and guidelines for practice*. Cambridge, MA: Brookline. 1988. 316 p.
7. Hartley, S. L., Papp, L. M., Mihaila, I., Bussanich, P. M., Goetz, G., & Hickey, E. J. Couple conflict in parents of children with versus without autism: Self-reported and observed findings. *Journal of child and family studies*. 2017. Vol. 26(8). P. 2152–2165.
8. Hickey, E. J., Nix, R. L., & Hartley, S. L. Family emotional climate and children with autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders*. 2019. Vol. 49(8). P. 3244–3256.

9. Kaleta, K., & Błońska, S. Martial burnout in mothers of children with autism spectrum disorder: the role of marital communication and sociodemographic factors. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*. 2021. Vol. 47(3). P. 442–461.
10. Kehinde, O. A., Lindly, O. J., Ntombela, B., & Hermann, C. Brief Report: Gender-Based Stereotypical Roles of Parents Caring for Autistic Children in Nigeria and South Africa. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2022. P. 1–12.
11. Kocabiyik, O. O., & Fazlioglu, Y. Life Stories of Parents with Autistic Children. *Journal of Education and Training Studies*. 2018. Vol. 6(3). P. 26–37.
12. Sptyasari, A. Communication between Husband and Wife in Negotiating a Parenting Role for their Child with Autism Spectrum Disorder (ASD). *Jurnal Komunikasi Indonesia*. 2020. P. 89–97.
13. Semigina T., Stoliaryk O. “It was a Shock to the Whole Family”: Challenges of Ukrainian Families Raising a Child with Autism. *Socialinè Teorija, Empirija, Politika Ir Praktika*. 2022. № 24. P. 8–23. URL: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2022.34>

REFERENCES:

1. Baeza-Velasco, C., Michelon, C., Rattaz, C., Pernon, E., & Baghdadli, A. (2013). Separation of parents raising children with autism spectrum disorders. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*. 25(6). 613–624.
2. Brisini, K. S. C., & Solomon, D. H. (2020). Relational uncertainty and taking conflict personally: comparing parents of children with and without autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 50(12). 4401–4411.
3. Brown, M., Whiting, J., Haque, A., & Kahumoku-Fessler, E. (2020). A Summative content analysis of stress and coping among parents of children with autism. *The American Journal of Family Therapy*. 49(3). 237–250.
4. Camilleri, L. J. (2022). Exploring the Lived Experiences of Fathers of Children on the Autism Spectrum: A Narrative Inquiry. *SAGE Open*. 12(2). 21582440221089927.
5. Cowan, P. S., & Reed, D. A. (2002). Effects of respite care for children with developmental disabilities: Evaluation of an intervention for at risk families. *Public Health Nursing*. 19. 272–283.
6. Dunst, C., Trivette, C., & Deal, A. (1988). Enabling and empowering families: Principles and guidelines for practice. Cambridge, MA : Brookline.
7. Hartley, S. L., Papp, L. M., Mihaila, I., Bussanich, P. M., Goetz, G., & Hickey, E. J. (2017). Couple conflict in parents of children with versus without autism: Self-reported and observed findings. *Journal of child and family studies*. 26(8). 2152–2165.
8. Hickey, E. J., Nix, R. L., & Hartley, S. L. (2019). Family emotional climate and children with autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders*. 49(8). 3244–3256.
9. Kaleta, K., & Błońska, S. (2021). Martial burnout in mothers of children with autism spectrum disorder: the role of marital communication and sociodemographic factors. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*. 47(3). 442–461.
10. Kehinde, O. A., Lindly, O. J., Ntombela, B., & Hermann, C. (2022). Brief Report: Gender-Based Stereotypical Roles of Parents Caring for Autistic Children in Nigeria and South Africa. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 1–12.
11. Kocabiyik, O. O., & Fazlioglu, Y. (2018). Life Stories of Parents with Autistic Children. *Journal of Education and Training Studies*. 6(3). 26–37.
12. Sptyasari, A. (2020). Communication between Husband and Wife in Negotiating a Parenting Role for their Child with Autism Spectrum Disorder (ASD). *Jurnal Komunikasi Indonesia*. 89–97.
13. Semigina T., & Stoliaryk O. (2022). “It was a Shock to the Whole Family”: Challenges of Ukrainian Families Raising a Child with Autism. *Socialinè Teorija, Empirija, Politika Ir Praktika*. 24. 8–23. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2022.34>

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.12>

Ганна КОВАЛЬ

доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна, 57009

ORCID: 0000-0001-5317-6876

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.12>

Бібліографічний опис статті: Коваль, Г. (2022). Система надання соціальних послуг в Україні: сучасний стан. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 85–91, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.12>

СИСТЕМА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН

В статті проаналізовано сучасний стан системи надання соціальних послуг в Україні, а саме досліджено власне систему надання соціальних послуг в Україні та механізми фінансування соціальних послуг.

Узагальнено сутність поняття «соціальні послуги». Зокрема зазначено, що це заходи з допомоги особам/сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах та не можуть самостійно подолати життєві труднощі.

Окреслено необхідність реформування системи надання соціальних послуг в Україні, яка визначається потребою сьогодення, особливо в сучасних непростих для нашої держави умовах.

Виокремлено, що соціальні послуги поділяються на: соціальну профілактику – запобігти виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини; соціальну підтримку – допомогти особі/сім'ї подолати складні життєві обставини; соціальне обслуговування – мінімізувати для особи/сім'ї негативні наслідки складних життєвих обставин, підтримувати їх, допомогти включитись у громаду.

Основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування.

Соціальну послугу можна отримувати постійно, періодично або тимчасово, враховуючи ситуацію. Разом з тим, соціальне обслуговування здійснюється: за місцем проживання особи (вдома); у стаціонарних інтернатних установах та закладах; у реабілітаційних установах та закладах; установах та закладах денного перебування; в установах та закладах; тимчасового або постійного перебування; у територіальних центрах надання соціальних послуг; в інших закладах соціальної підтримки (догляду).

Для успішного реформування системи надання соціальних послуг в Україні запропоновано ряд заходів, зокрема: запровадити превентивні механізми вирішення складних життєвих обставин; забезпечити доступність та якість соціальних послуг для всіх отримувачів послуг у громаді; удосконалити систему адміністрування, моніторингу та оцінки якості соціальних послуг; постійно працювати над модернізацією інфраструктури соціальної сфери; розширювати перелік соціальних послуг за місцем проживання; удосконалювати критерії діяльності суб'єктів соціальної роботи; розширювати, удосконалювати та підвищувати якість соціальних послуг.

Ключові слова: соціальні послуги, сучасний стан, проблеми соціальної сфери, соціально-економічний розвиток, військові конфлікти, соціальна нерівність, соціальне партнерство, види соціальних послуг.

Ganna KOVAL

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Social work, Management and Social Sciences, Lviv State University of Life Safety, Kleparivska str., 35, Lviv, Ukraine, 57009

ORCID: 0000-0001-5317-6876

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.12>

To cite this article: Koval, G. (2022). Systema nadannia sotsialnykh posluh v Ukraini: suchasnyi stan [The system of provision of social services in Ukraine: current state]. *Vvichlivyst. Humanitas*, 3, 85–91, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.12>

THE SYSTEM OF PROVISION OF SOCIAL SERVICES IN UKRAINE: CURRENT STATE

The article analyzes the current state of the system of provision of social services in Ukraine, namely the system of providing social services in Ukraine and the mechanisms of financing social services.

The essence of the concept of "social services" is summarized. In particular, it is stated that these are the measures to help individuals/families who find themselves in difficult life circumstances and cannot overcome life's difficulties on their own.

The need to reform the system of providing social services in Ukraine is outlined, which is determined by today's needs, especially the current difficult conditions for Ukraine.

The author outlines that social services are divided into: social prevention – to prevent the occurrence of difficult life circumstances and/or falling into such circumstances of a person/family; social support – to help a person/family overcome difficult life circumstances; social service – to minimize the negative consequences of difficult life circumstances for a person/family, to support and help integrate them into a community. Material assistance and social services are the main forms of social services provision.

Social service can be received permanently, periodically or temporarily, depending on the situation. At the same time, social services are provided: at the person's place of residence (at home); in stationary residential institutions and institutions; in rehabilitation institutions and organizations; institutions and day care facilities; in institutions and establishments for temporary or permanent stay; in territorial centers for the provision of social services; in other institutions of social support (care).

In order to successfully reform the system of provision of social services in Ukraine, a number of measures have been proposed, in particular: to introduce preventive mechanisms for solving difficult life circumstances; ensure availability and quality of social services for all recipients of services in the community; improve the system of administration, monitoring and evaluation of the quality of social services; constantly work on the modernization of the infrastructure of the social sphere; expand the list of social services provided at the place of residence; improve the indicators or work activity of social work subjects; expand, improve and develop the quality of social services.

Key words: social services, current state, problems of the social sphere, socio-economic development, military conflicts, social inequality, social partnership, types of social services.

Постановка проблеми. До ключових питань, що постають перед більшістю країн світу, належить побудова ефективної системи соціальної політики, здатної вирішувати нагальні й перманентні соціальні проблеми. Особливо гостро постає потреба переосмислення соціальної політики в Україні, визначення чіткої мети, завдань, механізмів і етапів її реалізації. Окреслена проблема набуває особливої актуальності у світлі процесів нестабільності соціально-економічного розвитку держави та військового конфлікту на Сході України (Коваль, Смик, 2021, с.158). Особливо загострилися соціальні проблеми в сучасній Україні в період, пов'язаний з військовим вторгненням військ РФ на територію нашої держави, що ще більше поглибило соціальну нерівність, духовне зубожіння народу, поширення епідемій, загострення соціально-психологічних проблем тощо. Це зумовлює необхідність створення ефективної інноваційної системи надання соціальних послуг, здатної допомогти слабким у самостверженні та сприяти сильним у саморозвитку, закладенні міцного фундаменту відносин у механізмі соціального партнерства, а також взяття курсу на відбудову незалежної, суверенної, демократичної української держави.

Отже, сучасний стан системи надання соціальних послуг в Україні є актуальною темою дослідження науковців сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне розуміння системи надання соціальних послуг в Україні досліджували Сергій Попов та Ліна Савчук (2018), які акцентували свою увагу на основних механізмах публічного управління в сфері надання соціальних послуг в Україні (2006). Досліджувала сутність поняття «система соціальних послуг», а також розкривала основні її компоненти, передумови та виклики, що стоять перед формуванням сучасної системи надання соціальних послуг населенню в Україні Голденблат М. А. (2018). Цікавими для нашого дослідження є новітні методи удосконалення системи надання соціальних послуг в Україні, які вивчали такі вчені: Ю.В.Денисова., А. В. Марильова, О. С. Санчич, О. В. Шубна (2020).

Мета статті – дослідити сучасний стан системи надання соціальних послуг в Україні та надати пропозиції щодо її реформування, акцентувавши увагу на проблемах сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Виклики воєнного часу вимагають перевірених ефективних стратегій надання соціальних послуг, розробки механізмів оптимальної інтеграції інноваційних технологій у розвиток соціальної сфери, формування у фахівців соціальних компетентностей, пов'язаних із оцінюванням соціальних послуг. Система надання

соціальних послуг залежить від рівня сформованості законодавчої бази, інтернет-ресурсів, комунікаційних каналів Інтернету, що забезпечують здатність індивіда орієнтуватись не лише в законодавчому, інформаційному середовищі загалом, а й оволодівати та оперувати інформацією стосовно професійної діяльності в соціальній сфері (*Тернопільська В. І., 2022, с. 129*).

У 1991 році Україна була проголошена незалежною державою. Саме з того часу, тобто з моменту здобуття нашою державою незалежності, соціальна сфера набула нових обрисів. Було виявлено нові проблемні сектори, які потребують негайного реагування з боку уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування. Незважаючи на значний обсяг нормативно-правових актів, які були прийняті у сфері соціального захисту більше ніж за 30 років незалежності України, досі широкий спектр питань та проблем залишаються неврегульованими на законодавчому рівні та в практиці соціальної роботи.

Досліджуючи систему надання соціальних послуг в Україні, слід зазначити, що аналіз потреби в соціальних послугах досі відбувається плановим способом і триває 2 роки. Тобто потреба на наступний рік визначається на підставі минулорічних показників. Механізм фінансування соціальних послуг за принципом «гроші ходять за отримувачем послуг» до кінця не запроваджено, і в багатьох випадках, права і волевиявлення отримувача послуг просто ігноруються. Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг досі перебуває в розробці, працює в тестовому режимі та має урізаний функціонал. Підходи до закупівлі соціальних послуг у надавачів соціальних послуг недержавного і державного/комунального сектору діаметрально протилежні і є неконкурентними. Попри запровадження постановою КМУ № 676 від 17.07.2019 р. Єдиної інформаційно-аналітичної системи управління соціальною підтримкою населення України (E-SOCIAL), механізми обрахунку видатків державного та місцевих бюджетів на соціальні послуги, які би ґрунтувалися на реальних кількісних показниках реєстрів надавачів та отримувачів соціальних послуг, в законодавстві відсутні. Положення Закону щодо рівності прав державних і недержавних надавачів соціальних послуг є декларативним та не виконується на практиці.

Механізм соціального замовлення для закупівлі соціальних послуг є вкрай інертним, неефективним та не сприяє створенню конкурентного ринку соціальних послуг.

Необхідність реформування системи надання соціальних послуг в Україні визначається потребою сьогодення, особливо в сучасних непростих для нашої держави умовах.

У процесі дослідження системи надання соціальних послуг, ми спирались на твердження, висловлене про те, що відповідно до ст. 12 Закону України «Про соціальні послуги» сфера надання соціальних послуг складається з державного та недержавного секторів (*Попов, Савчук, 2018*). Аналіз даних секторів надав нам можливість виокремити суб'єкти, які до них відносяться. Так до державного сектору відносяться суб'єкти, що надають соціальні послуги і знаходяться в державній власності. Управління цими суб'єктами здійснюють центральні органи виконавчої влади. У той же час слід констатувати, що до недержавного сектору відносяться громадські, благодійні та інші організації, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги. Під час організації надання соціальних послуг центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування взаємодіють між собою та з іншими суб'єктами, що надають соціальні послуги, а також з іншими юридичними та фізичними особами (*Закон України «Про соціальні послуги», 2019*).

Держава є ключовим суб'єктом управління системою надання соціальних послуг, яка має виконувати координуючу та організуючу роль у врегулюванні суспільних відносин та процесів у цій сфері. Держава, порівняно з недержавними інститутами, має право використовувати більш ширші владні повноваження в соціальній сфері, які реалізуються відповідними органами влади шляхом широкого спектру механізмів публічного управління соціальними послугами (*Попов, Савчук, 2018, с. 70*). Розвиток системи надання соціальних послуг є частиною зобов'язань України щодо виконання Європейської соціальної хартії. Зокрема в ній зазначено, що кожна людина має право користуватися послугами соціальних служб (*Європейська соціальна хартія. 1996*).

Таким чином, підсумовуючи вище зазначене, ми можемо констатувати, що соціальні послуги – це заходи з допомоги особам/сім'ям,

які опинились у складних життєвих обставинах та не можуть самостійно подолати життєві труднощі.

Соціальні послуги можуть бути: простими, тобто ті, які не потребують постійної комплексної допомоги. Зазвичай вони є короткотривалими і разовими (наприклад, консультація чи представництво інтересів); комплексними – планомірна і тривала у часі послуга, яка потребує взаємодії фахівців (наприклад, соціальний супровід).

Соціальні послуги може отримати кожен, хто їх потребує за місцем фактичного проживання (навіть якщо людина офіційно не зареєстрована).

На всіх етапах з клієнтом будуть працювати фахівці з соціальної роботи/соціальні працівники/соціальні робітники, які відіграють ключову роль у наданні соціальної послуги. Залежно від кінцевої цілі соціальні послуги поділяються на:

- соціальну профілактику – запобігти виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини;
- соціальну підтримку – допомогти особі/сім'ї подолати складні життєві обставини;
- соціальне обслуговування – мінімізувати для особи/сім'ї негативні наслідки складних життєвих обставин, підтримувати їх, допомогти включитись у громаду.

В нашому дослідженні особливе місце відводиться й видам соціальних послуг, основними серед яких є: денний догляд; підтримане проживання; соціальна адаптація; кризове втручання; фізичний супровід осіб з інвалідністю; супровід під час інклюзивного навчання; консультування; соціальний супровід; представництво інтересів; соціальна профілактика; посередництво (медіація); переклад жестовою мовою; догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; натуральна допомога.

Основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування. Матеріальна допомога надається особам, що знаходяться в складній життєвій ситуації, у вигляді грошової або натуральної допомоги: продуктів харчування, засобів санітарії і особистої гігієни, засобів догляду за дітьми, одягу, взуття та інших технічних та допоміжних засобів реабілітації (Гонденблат, 2018). Перш ніж надати будь-яку соціальну послугу, фахівці із соціальної роботи, соціальні працівники чи

соціальні менеджери мають оцінити потреби людини або сім'ї, які потребують допомоги. У разі потреби можна залучити також медичних працівників. Соціальну послугу можна отримувати постійно, періодично або тимчасово, враховуючи ситуацію.

Соціальне обслуговування здійснюється:

- за місцем проживання особи (вдома);
- у стаціонарних інтернатних установах та закладах;
- у реабілітаційних установах та закладах;
- установах та закладах денного перебування;
- в установах та закладах; тимчасового або постійного перебування;
- у територіальних центрах надання соціальних послуг;
- в інших закладах соціальної підтримки (догляду) (Корнеиук, 2015, с.67).

Досліджуючи систему надання соціальних послуг в Україні, слід акцентувати увагу й на ряді принципів. Так, відповідно до принципу підвищення ступеня ідеальності будь-яка система, розвиваючись, прагне стати більш ефективною та надійною, максимально наблизитися до ідеального стану. Якнайповніше використання наявних в системі ресурсів, можливе лише при створенні такої її структури, елементи якої знаходилися б у взаємозв'язку і максимально сприяли досягненню поставленої мети, зокрема, у наданні соціальних послуг.

Принцип повноти частин системи зосереджує увагу на тому, що кожен елемент системи є накопичувачем певної інформації про неї. Чим повніше і якісніше ця інформація, тим більш висока організація даної моделі (Глинський, Грязнов, 1965). Даний принцип знаходить своє відображення в деталізації та диференціації соціальних послуг.

Аналіз досліджень ряду науковців дозволив нам виділити основні нововведення системи надання соціальних послуг в Україні, що вступили в силу з 1 січня 2020 року (Шубна, Денисова, Санчич, Марильова, 2020, с. 214–215 (див. рис. 1).

Розглянемо окремо кожне з наведених нововведень.

Базові соціальні послуги – це соціальні послуги, надання яких забезпечується виконавчими органами сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад (Закон України «Про соціальні послуги»).

Основні нововведення системи надання соціальних послуг в Україні						
Базові соціальні послуги	Демоніполізація ринку	Ведення випадку	Обов'язкове надання соціальних послуг	Реєстр соціальних послуг	Класифікація соціальних послуг	

Рис. 1. Основні нововведення системи надання соціальних послуг в Україні

(Джерело: Шубна, Денисова, Санчич, Марильова, 2020)

Демоніполізація ринку характеризується тим, що до надавачів соціальних послуг висуваються однакові вимоги. Так Законом України визначено, що надавачі недержавного сектору можуть бути залучені до процесу надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення, державно-приватного партнерства, конкурсу соціальних проєктів, соціальних програм тощо.

Ведення випадку спрямоване на вирішення психологічних, міжособистісних, соціальних та інших проблем з соціальної роботи через взаємодію між фахівцем та отримувачем соціальної послуги, його сім'єю та оточенням.

Обов'язкове надання соціальних послуг характеризується тим, що отримувачі соціальних послуг не можуть відмовитися від їх отримання, а повинні обов'язково проходити індивідуальні корекційні програми.

Реєстр соціальних послуг свідчить про те, що в ньому міститься інформація про надавачів та про отримувачів соціальних послуг.

Класифікатор соціальних послуг визначає основні ознаки, за якими класифікуються соціальні послуги.

Цікавими на нашу думку є погляди науковців щодо системи надання соціальних послуг (див. табл. 1).

Згідно із вище зазначеним Законом України, система надання соціальних послуг базується на ряді принципів, основними із яких є: відповідність соціальних послуг потребам отримувачів; профілактичний характер; безперервність та різ-

номанітність соціальних послуг; забезпечення державних гарантій у сфері надання соціальних послуг та демоніполізації на ринку соціальних послуг; рівність прав, обов'язків та відповідальності надавачів соціальних послуг.

На жаль, 24 лютого 2022 року війська РФ вторглися на територію України і це стало величезним викликом для системи надання соціальних послуг. Саме з того часу і було запроваджено воєнний стан на території всієї нашої держави, який змінив алгоритм дій щодо надання соціальних послуг, адже в умовах війни обмаль часу щодо надання допомоги і кожен день, а то й година можуть бути вирішальними для збереження життя та здоров'я людини. Вагому роль в цьому питанні відіграє Міністерство соціальної політики України, яке рекомендує місцевим органам влади при наданні соціальних послуг в умовах воєнного стану працювати за механізмом надання соціальних послуг екстрено (кризово). Особливу увагу органи влади повинні приділяти громадянам, які перебувають на території ведення активних бойових дій та внутрішньо переміщених осіб. Саме таке швидке та відповідальне реагування забезпечить оперативне прийняття рішення про надання соціальних послуг. За механізмом екстрено (кризово) надаються такі соціальні послуги: догляд вдома; стаціонарний догляд; консультування; соціальний супровід сімей з дітьми; натуральна допомога тощо.

Слід констатувати той факт, що уряд України спростив процедуру прийняття рішення

Таблиця 1

Система надання соціальних послуг в Україні

Уповноважені органи	Отримувачі соціальних послуг	Надавачі соціальних послуг
Мінсоцполітики	Отримувачі	Надавачі (державні та недержавні)
Місцеві держадміністрації	Об'єднання отримувачів	Об'єднання надавачів
Органи місцевого самоврядування (в т.ч. ОТГ)		Об'єднання працівників

Джерело: (Шубна О. В., Денисова Ю. В., Санчич О. С., Марильова А. В.)

надання соціальної послуги стаціонарного догляду, яка надається інтернатним закладам соціального захисту населення, стаціонарним відділенням територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та центрів надання соціальних послуг. Головне, це задоволення первинних базових потреб особи (їжа, вода, одяг) та надання психологічної підтримки.

Президент України, Володимир Зеленський, 26 квітня 2022 року підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях», прийнятий Верховною Радою України 14 квітня 2022 року. Даним документом було й внесено зміни до Закону України «Про соціальні послуги», реалізація яких дає можливість забезпечити оперативне надання соціальних послуг особі чи сім'ям, які постраждали в умовах введення на території України надзвичайного або воєнного стану з метою збереження їх життя та здоров'я.

Таким чином, проаналізувавши сучасний стан надання соціальних послуг, ми можемо ствердно говорити, що сама система потребує корінних змін, які продиктовані вимогами сьогодення. Для успішного реформування системи надання соціальних послуг в Україні необхідно:

- запровадити превентивні механізми вирішення складних життєвих обставин;
- забезпечити доступність та якість соціальних послуг для всіх отримувачів послуг у громаді;
- удосконалити систему адміністрування, моніторингу та оцінки якості соціальних послуг;

– постійно працювати над модернізацією інфраструктури соціальної сфери;

– розширювати перелік соціальних послуг за місцем проживання;

– удосконалювати критерії діяльності суб'єктів соціальної роботи;

– розширювати, удосконалювати та підвищувати якість соціальних послуг.

Соціальна політика держави спрямована на досягнення гідного рівня життя населення, подолання або пом'якшення труднощів, особливо в умовах воєнного стану (Тернопільська В., 2022. С. 132).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищесказане, слід констатувати, що для успішного надання соціальних послуг населенню в Україні необхідно розробити та втілити в життя ряд заходів, які пов'язані з: превентивним механізмом вирішення складних життєвих обставин; забезпеченням доступності та якості соціальних послуг; удосконаленням системи моніторингу та оцінки якості соціальних послуг; встановленням критеріїв діяльності суб'єктів соціальної роботи та модернізація їх структури; розширенням переліку соціальних послуг за місцем проживання. Врятувати життя та зберегти здоров'я наших громадян має бути головним пріоритетом не тільки соціальної сфери, а й усього громадянського суспільства.

Досягнення окреслених цілей можливо при реалізації комплексу правових, соціальних, психологічних, педагогічних та інших умов, розробка та обґрунтування яких буде представлено у наступних наших дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коваль Г., Смик В. Нормативно-правове забезпечення системи соціальних послуг в Україні. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. Запоріжжя, 2021, С.158–163
2. Попов С., Савчук Л. Система надання соціальних послуг в Україні: політика та управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 1 (73). С. 68-72
3. Голденблат М. А. Особливості формування сучасної системи надання соціальних послуг: українські реалії. *Науковий журнал «ЛОГОС». Державне управління та екологія*. 2018. № 1.
4. Шубна О. В., Денисова Ю. В., Санчич О. С., Марильова А. В. *Економічний вісник Донбасу*. № 3(61). 2020. С. 213–221.
5. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01. 2019 № 2671-VIII. URL <https://zakon.rada>
6. Європейська соціальна хартія: Хартія Ради Європи від 03.05.1996 р. № 994-062. URL <http://zakon.rada.gov.ua>
7. Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 листопада 2015 р.): гол.ред. Корнешук В. В. Одеса: видавець Букаєв В.В. 2015. 297 с.
8. Тернопільська В.І. Особливості надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. Вид-во Б. І. Моторіна. 2022. С. 129–132

9. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях : Закон України № 2193-IX від 14 квітня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>

10. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник / С. О. Омельченко, В. І. Тернопільська, Н. М. Чернуха, Я. О. Співак, О. С. Бакуліна та ін. Слов'янськ : Вид-во Б.І. Моторіна, 2021. 229 с.

11. Україна в умовах війни: проєкт. Соціологічна група «Рейтинг». URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/>

REFERENCES:

1. Koval G., Smyk V. (2021). Normatyvno-pravove zabezpechennya systemy sotsialnykh posluh v Ukraini. [Normative and legal support of the system of social services in Ukraine]. *Derzhavatarehiony. Seriya: Sotsialnikomunikatsiyi*, 158-163 [in Ukrainian].

2. Popov S., Savchuk L. (2018) Systema nadannya sotsial'nykh posluh v Ukraini: polityka tau pravlinnya [The system of providing social services in Ukraine: policy and management]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnya*, 1 (73), 68-72 [in Ukrainian].

3. Holdenblat M. A. (2018). Osoblyvosti formuvannya suchasnoyi systemy nadannya sotsial'nykh posluh: ukrayins'ki realiyi [Peculiarities of the formation of the modern system of providing social services: Ukrainian realities]. *LOGOS. Mystetstv onaukovoї dumki*, 1, 12-14 [in Ukrainian].

4. Shubna O. V., Denysova YU. V., Sanchych O. S., Marylova A. V. (2020). Novitni metody udoskonalennya systemy nadannya sotsialnykh posluh v Ukraini [The latest methods of improving the system of providing social services in Ukraine]. *Ekonomichnyy visnyk Donbasu*, 3 (61), 213-221 [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy Pro sotsialni posluhy: pryiniaty 17sich.2019 № 2671-VIII [Law of Ukraine on Social Services from 17 January 2019 № 2671-VIII]. (2019). *Holos Ukraini*, 82. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].

6. Yevropeyska sotsialna khartiya: Khartiya Rady Yevropyvid 03.05.1996 r. № 994-062 [European Social Charter: Charter of Council of Europe from 03 May 1996 r. № 994-062]. (2006). *Holos Ukraini*, 227. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text [in Ukrainian].

7. Aktualni doslidzhennya v sotsialny sferi: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi [Current research in the social sphere: material of the international scientific and practical conference] (2015): Ed. Korneshchuk V. V. Odesa: Bukayev V. V. 297 [in Ukrainian].

8. Ternopil'ska V. I. (2022). Osoblyvosti nadannya sotsialnykh posluh v umovakh voyennoho stanu [Peculiarities of the provision of social services under martial law]. "Nauka, tekhnologii, innovatsii: tendentsii razvitiya v Ukraini i mire" (g. Poltava, 27-28 may 2022 g.) (Poltava, May 27-28, 2022), 129-132 [in Ukrainian].

9. Zakon Ukraini pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrainy shchodo nadannya sotsialnykh posluh u razі vvedennya nadzvychaynoho abo voyennoho stanu v Ukraini abo okremykh hyiyi mistsevestyakh № 2193-IKH vid 14 kvitnya 2022 r [Law of Ukraine On amendments to certain laws of Ukraine regarding the provision of social services in the event of the introduction of a state of emergency or martial law in Ukraine or some of its localities No. 2193-IKH of April 14, 2022.] (2022). *Holos Ukraini*, 94. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> [in Ukrainian].

10. Omelchenko S. O., Ternopil'ska V. I., Chernukha N. M., Spivak Y. O., Bakulina O. S. et al. (Eds.). (2021). *Sotsialna robota: realiyita vyklyky chasu [Social work: realities and challenges of time]*: Slovyansk: Motorina B. I. publishing house [in Ukrainian].

11. Ukraina v umovakh viyny: proyekt [Ukraine in conditions of war: the project]. (2022). *Sotsiologichna hrupa «Reytingh»*. URL <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/> [in Ukrainian].

УДК 005:364.3]:353.5:355

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.13>

Андрій КОЛОСОК

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

Ірина БИЧУК

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4838-3939

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.13>

Бібліографічний опис статті: Колосок, А., Бичук, І. (2022). Менеджмент соціальних послуг територіальної громади в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 92–99, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.13>

МЕНЕДЖМЕНТ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Метою дослідження є аналіз менеджменту соціальних послуг Луцької територіальної громади в умовах воєнного стану та розробка рекомендацій щодо підвищення його ефективності.

У статті досліджено практичні аспекти надання соціальних послуг у Луцькій територіальній громаді. Проаналізовано організаційні структури Департаменту соціального захисту населення Волинської обласної державної адміністрації, Департаменту соціальної політики Луцької міської ради, Територіального центру соціального обслуговування міста Луцька. Виявлено наступні тенденції: розділення виконавчої та контролюючої функції; передача частини адміністративних повноважень з центральних органів влади до органів місцевого самоврядування; чітке розмежування фінансування соціальних послуг та допомоги з різних бюджетів; діджиталізація соціальних послуг, централізація та перенесення усіх соціальних реєстрів у хмарні сховища та їх інтеграція у єдину систему.

Сформовано власне розуміння поняття менеджменту соціальних послуг – це процес управління, направлений на максимальне задоволення соціальних та матеріальних потреб населення, що опинилося в складних життєвих обставинах за умов недостатності фінансових та кадрових ресурсів.

До першочергових заходів з підвищення ефективності менеджменту соціальних послуг у воєнний період віднесено: надання якісної соціальної послуги кожному отримувачу; визначення загальної потреби територіальної громади у соціальних послугах та впровадження нових видів соціальних послуг пов'язаних з воєнним станом; залучення до керівництва та роботи у соціальних службах та їх підрозділах лише працівників із профільною вищою освітою, та відповідним досвідом; недопущення переведення працівників соціальних служб на 2/3 окладу чи інших форм зменшення заробітної плати.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в аналізі результатів управління соціальними службами та пошуку шляхів підвищення ефективності надання соціальних послуг населенню в післявоєнний період.

Ключові слова: менеджмент соціальних послуг, соціальний захист, територіальна громада, воєнний стан.

Andriy KOLOSOK

PhD in Economics, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

Iryna BYCHUK

PhD in Philosophy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-4838-3939

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.13>

To cite this article: Kolosok, A., Bychuk, I. (2022). Menedzhment sotsialnykh posluh terytorialnoi hromady v umovakh voiennoho stanu [Management of social services of the territorial community in the conditions of martial law]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 92–99, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.13>

MANAGEMENT OF SOCIAL SERVICES OF THE TERRITORIAL COMMUNITY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The purpose of the research is to analyze the management of social services of the Lutsk territorial community in martial law and develop recommendations for improving its effectiveness .

The article examines the practical aspects of providing social services in the Lutsk territorial community. The organizational structures of the Department of Social Protection of the Volyn Regional State Administration, the Department of Social Policy of the Lutsk City Council, the Territorial Center for Social Services of the City of Lutsk were analyzed. The following tendencies were revealed: separation of executive and controlling functions; transfer of part of administrative powers from central authorities to local governments ;clear delineation of funding for social services and benefits from different budgets;digitalization of social services, centralization and transfer of all social registers to cloud storage and their integration into a single system.

Was formed their own understanding of the concept of management of social services – a management process aimed at maximizing the social and material needs of the population which found itself in difficult life circumstances due to lack of financial and human resources.

The priority measures to improve the efficiency of social services management during the war include: providing quality social services to each recipient ; determining the general needs of the territorial community in social services and the introduction of new types of social services related to martial law ; involvement in the management and work in social services and their departments only employees with specialized higher education and relevant experience; preventing the transfer of social workers to 2/3 of the salary or other forms of wages reduction.

Prospects for further research are seen in the analysis of the results of the management of social services and finding ways to improve the efficiency of social services to the population in the postwar period.

Key words: *management of social services, social protection, territorial community, martial law.*

Актуальність проблеми. Якість наданих соціальних послуг напряму залежать від ефективності менеджменту соціальної сфери. Управління соціальними послугами в територіальній громаді надзвичайно складний процес, оскільки потребує значних фінансових ресурсів та висококваліфікованих кадрів за умов їх відсутності в необхідній кількості. Тому ефективність розподілу виділених коштів на соціальні послуги залежить від злагодженої роботи персоналу та їх прагнення надати допомогу усім нужденним.

Менеджмент соціальних послуг в територіальній громаді за умов воєнного стану потребує максимальної концентрації зусиль в надзвичайно складних психологічних та фінансових умовах, що підкреслює актуальність даної проблеми. Особливої уваги потребує дослідження організаційних структур служб соціальної сфери, забезпечення їх високої продуктивності за умов жорсткої вертикалі військової адміністрації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості та проблеми менеджменту соціальних послуг досліджувало багато вітчизняних вчених, зокрема Євченко В. та Хлопоніна-Гнатенко О. розглядали соціальний менеджмент як

технологію ефективного управління, вказали: що «володіння методами та прийомами соціального менеджменту дозволить покращити управління соціальними процесами в соціальних установах та в трудових колективах. Це має призвести до соціальної рівності та підвищення якості життя всіх верств працюючого та непрацюючого населення» (Євченко, 2022).

Остряніна С. В. розглядає «соціальне управління з позицій функціонального підходу, за яким кожна функція менеджменту являє собою сферу дії певного процесу управління, а система управління конкретним об'єктом або видом діяльності, пов'язаних єдиним управлінським циклом» і в соціальній сфері зокрема (Остряніна, 2019).

Коленда Н. В. під соціальним менеджментом розуміє «науку, предмет дослідження якої – процес управління формуванням, розвитком та ефективним використанням соціальних систем на різних рівнях управління. Зокрема, на макрорівні це може бути суспільство загалом, населення окремих територіальних одиниць, демографічні групи, соціальні утворення тощо. На мікрорівні – це персонал підприємств, установ, організацій; формальні та неформальні групи; окремі працівники» (Коленда, 2016).

Козуб О.О. визначає «менеджмент соціальної роботи як управління організацією, яка в умовах існування, накопиченні та трансформації протиріч спрямована на досягнення цілей соціальної роботи. Однак в організації сучасних управлінських знань він виконує дві основні функції. По-перше, показуючи можливості управління, дозволяє глибше зрозуміти, як здійснюється управління соціальною роботою, від чого залежить його успіх. А по-друге, дозволяє розкрити сутнісні властивості і характеристики видових особливостей менеджменту соціальної роботи, значущість яких є незаперечною в розвитку управлінської діяльності» (Козуб, 2012).

Дубич К. В. розглядає дане питання з позиції поняття «кадрове забезпечення надання соціальних послуг, як здійснювану відповідними уповноваженими суб'єктами управлінську діяльність, яку спрямовано на безперервне виконання впорядкованих, взаємопов'язаних між собою функцій щодо пошуку, добору, розстановки і розвитку кадрів, правового регулювання та стимулювання трудової діяльності працевлаштованих, а також надання їм правового захисту. Визначено, що суб'єктами кадрового забезпечення надання соціальних послуг є відповідні структурні підрозділи і посадові особи, метою діяльності яких є реалізація кадрової політики, забезпечення системи надання таких послуг кваліфікованими кадрами» (Дубич, 2014).

Згідно брошури «Функціонування системи соціальних послуг в Україні: короткий опис»: «Система соціальних послуг в Україні постійно перебуває в процесі оновлення та модернізації відповідно до нових потреб громадян та сучасних світових підходів у наданні соціальних послуг. Ухвалення нової редакції Закону «Про соціальні послуги» є ключовим, переломним кроком на шляху реформування соціальних послуг, який запустить наступні фази удосконалення системи», зокрема й менеджменту соціальних послуг (Нечосіна, 2019).

А Семигіна Т. виявила, що «центральні органи влади не забезпечили реальних механізмів та організаційних інструментів втілення нової системи соціальних послуг», отже дана проблема потребує подальшого дослідження (Семигіна Т., 2019).

Метою дослідження є аналіз менеджменту соціальних послуг Луцької територіальної громади в умовах воєнного стану та розробка рекомендацій щодо підвищення його ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розглянемо структури управління соціальних служб, що безпосередньо задіяні у наданні соціальних послуг у Волинській області та зокрема у Луцькій територіальній громаді.

Департамент соціального захисту населення Волинської обласної державної адміністрації перебуває у постійній структурній модернізації, останніх змін установа зазнала 02.07.2020 року у зв'язку з частковою передачею контролюючих функцій Головному управлінню Національної соціальної сервісної служби у Волинській області. В результаті чого структура департаменту зазнала змін (рис. 1).

Як видно з рис. 1, департамент забезпечує на території Волинської області реалізацію державної політики із питань соціальної підтримки та надання соціальних послуг вразливим верствам населення, зокрема особам похилого віку, з інвалідністю, ветеранам війни та учасникам антитерористичної операції, громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, сім'ям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, малозабезпеченим, внутрішньо переміщеним особам, іншим категоріям осіб, які згідно із законодавством України мають право на пільги та отримання житлових субсидій; сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, запобігання та протидії домашньому насильству, протидії торгівлі людьми; забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків (Волинська обласна державна адміністрація, 2022).

Луцька територіальна громада утворилася у 2020 році шляхом об'єднання міста Луцька і 36 населених пунктів, із загальною кількістю населення 240,2 тисяч осіб на площі 383.1 км². Даний контингент осіб обслуговує Департамент соціальної політики Луцької міської ради. В його складі функціонують філії у селах Прилуцьке, Жидичин, Забороль, Боголюби, Княгининок а також Територіальний центр соціального обслуговування (Децентралізація дає можливості, 2022).

Розглянемо детальніше особливості роботи Департаменту соціальної політики Луцької міської ради, зокрема його структуру. Окрім вищевказаних філій та територіального центру в його складі є дванадцять відділів: житлових субсидій та пільг, персоніфікованого обліку, юридичний, загальний, звітно-плановий, авто-

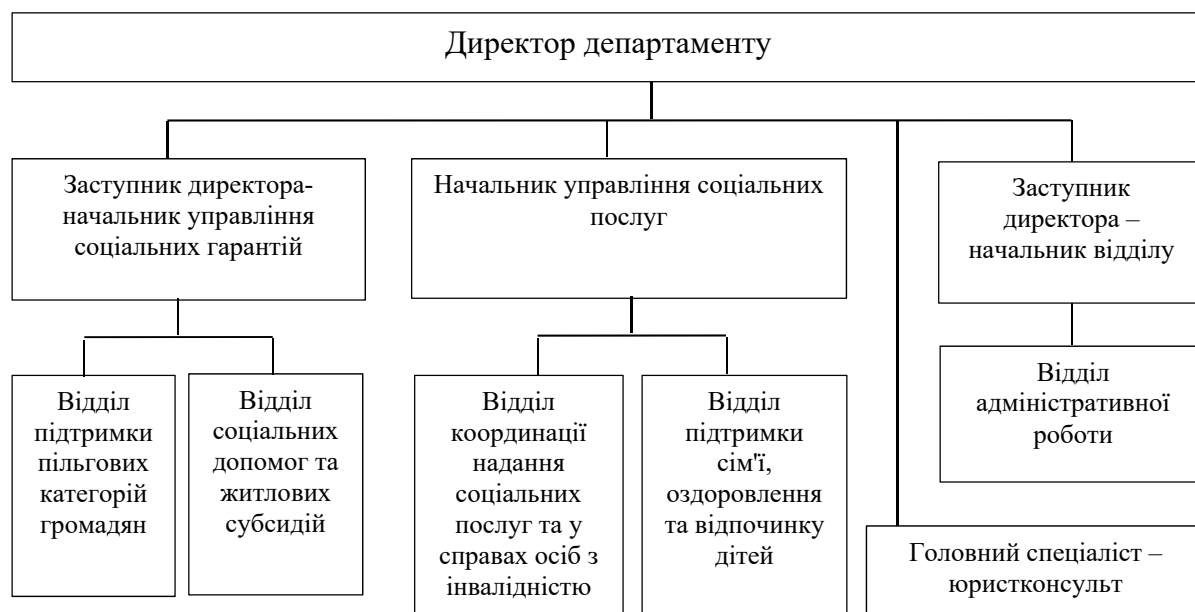

Рис. 1. Структура Департаменту соціального захисту населення Волинської обласної державної адміністрації

(Волинська обласна державна адміністрація, 2022)

мативованої обробки інформації, прийому громадян, державних допомог, організації надання соціальних послуг та нагляду за призначенням пенсій, по роботі з пільговими категоріями громадян, державних соціальних інспекторів, по роботі з учасниками АТО/ООС та членами їх сімей, та сектор оздоровлення (рис. 2).

Саме відділ по організації надання соціальних послуг та нагляду за призначенням пенсій управління соціальних гарантій та контролю координує діяльність територіального центру соціального обслуговування, визначає потреби населення в базових соціальних послугах, у тому числі із залученням надавачів соціальних послуг недержавного сектору, здійснює прийом заяв, підготовку, оформлення документів та проведення засідань комісій.

У Луцькій міській територіальній громаді станом на 01.01.2022 року мешкає 240 292 осіб, з них: 44 724 осіб похилого віку (з них кількість пенсіонерів, яким встановлено I групу інвалідності – 1380 осіб, II група – 6676 осіб, III група – 8811 осіб), кількість пенсіонерів похилого віку – 80 років і старше – 5563 осіб.

Перебувають на обліку в ЄДАРП 48 983 особи, серед яких: ветеранів війни, в тому числі учасників бойових дій АТО/ООС – 6 667 осіб; 106 осіб з числа членів сімей загиблих учасників АТО; діти війни – 8 456 осіб;

ветерани праці – 13000; осіб, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС – 4899; 471 – осіб та дітей, які пересуваються на кріслах колісних; 17 404 – отримувачів житлової субсидії; кількість безробітних (zareestrovanih у центрі зайнятості) – 1 757 осіб (жінки – 1 172, чоловіки – 585); кількість багатодітних сімей – 2 205, кількість дітей у них – 7 126 осіб. (Департамент соціальної політики Луцької міської ради офіційний сайт, 2022).

Окремо від департаменту, але у складі Луцької міської ради функціонує управління (центр) соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Основними його функціями є:

- соціально-профілактична робота, спрямована на запобігання потраплянню у складні життєві обставини сімей, дітей та молоді;
- виявлення сімей, дітей та молоді, які опинились в складних життєвих обставинах та потребують допомоги;
- соціальний супровід сімей, дітей та молоді, які опинились в складних життєвих обставинах та потребують зовнішньої допомоги, оцінка необхідності та надання їм соціальних послуг за результатами перевірки;
- забезпечення взаємодії та співпраці з стейкхолдерами, а також залучення додаткових ресурсів задля покращення соціальної роботи з дітьми та молоддю в територіальній громаді.

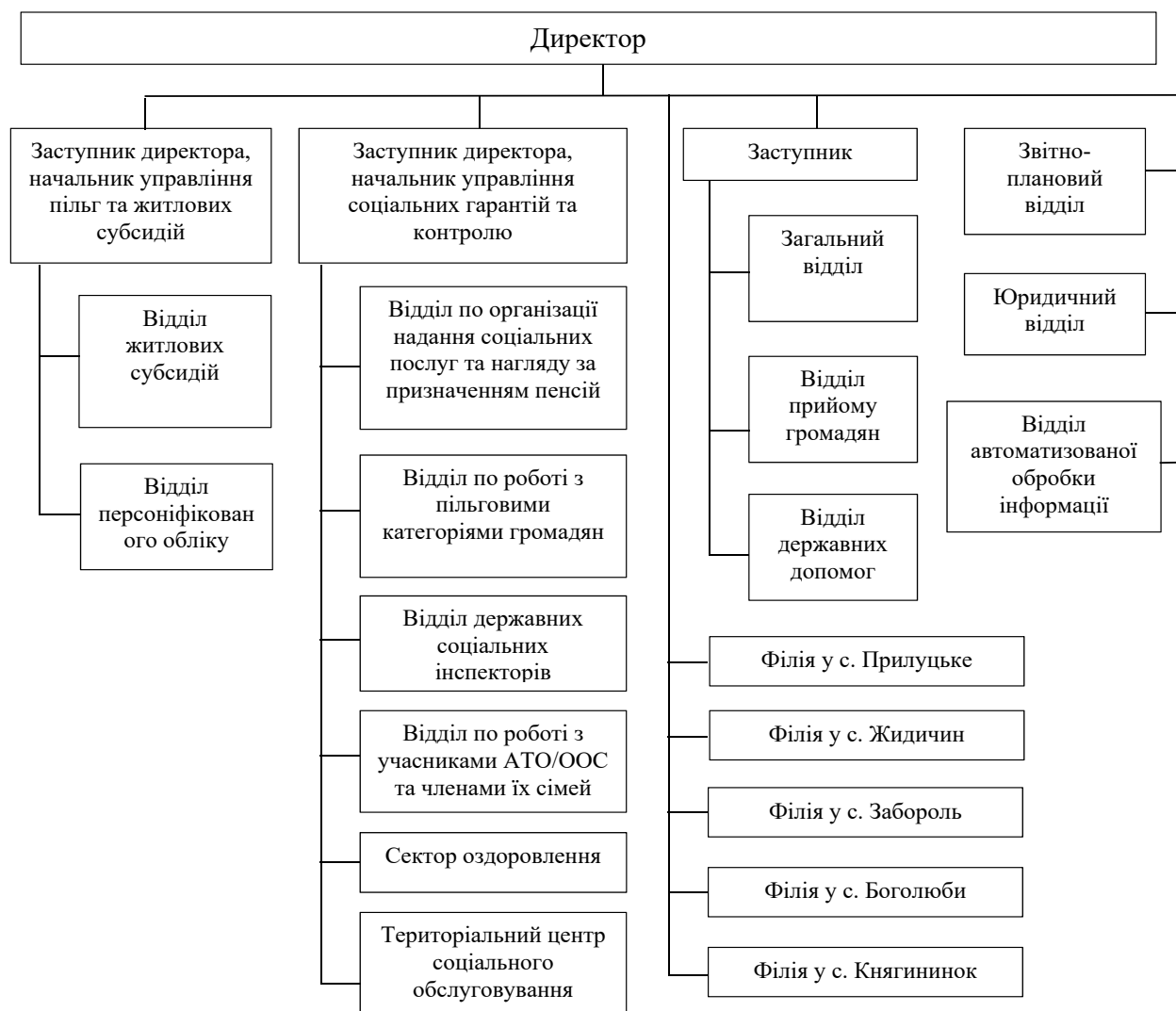

Рис. 2. Структура Департаменту соціальної політики Луцької міської ради

(Департамент соціальної політики Луцької міської ради офіційний сайт, 2022)

Структура Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Луцької міської ради побудована відповідно до його функцій.

Особливе місце по проведенню соціальної роботи з особами, які перебувають в складних життєвих обставинах займає Територіальний центр соціального обслуговування (Терцентр). Зокрема, дана установа надає соціальні послуги:

– особам похилого віку, інвалідам, хворим (із категорії осіб працездатного віку на термін до призначення їм відповідної групи інвалідності, але не довше за 4 календарні місяці), які не здатні до самообслуговування та потребують постійної сторонньої допомоги, визнані такими в порядку, встановленому документами Міністерства охорони здоров'я;

– особам, які перебувають у складній життєвій ситуації через безробіття та зареєстровані у державній службі зайнятості як безробітні, стихійне лихо, катастрофу (та мають на своєму утриманні дітей що не досягли повнолітнього віку, дітей-інвалідів, осіб похилого віку, інвалідів), якщо середньомісячний сукупний дохід їх сімей менший за прожитковий мінімум для сім'ї (Департамент соціальної політики Луцької міської ради офіційний сайт, 2022).

У структурі територіального центру соціального обслуговування є наступні відділення: соціально-психологічних послуг, організації надання адресної натуральної та грошової допомоги, денного перебування та чотири відділення соціальної допомоги вдома (рис. 3).

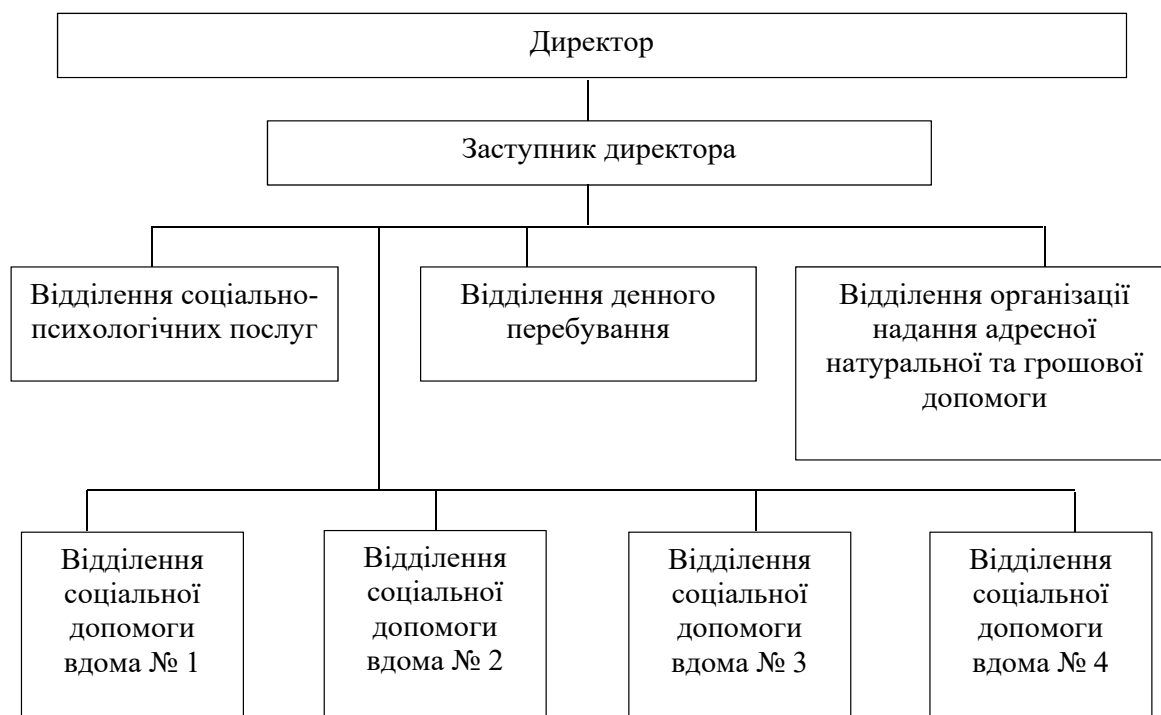

Рис. 3. Структура Територіального центру соціального обслуговування міста Луцька
(Департамент соціальної політики Луцької міської ради офіційний сайт, 2022)

Станом на 01.01.2022 на обслуговуванні в Територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) м. Луцька фактично перебуває 3481 мешканець Луцької міської територіальної громади. В цілому протягом звітного періоду структурними підрозділами територіального центру надано 317 624 різних соціальних послуг 3889 громадянам. До категорії громадян, які скористалися послугами територіального центру входять одинокі громадяни похилого віку, особи з інвалідністю (старші 18-років), громадяни, які в силу різних обставин, опинилися в скрутному матеріальному становищі та звернулись із заявою про допомогу до міської влади, а також переміщені особи зі східних областей України, учасники АТО та члени їх сімей, особи без постійного місця проживання (Департамент соціальної політики Луцької міської ради офіційний сайт, 2022).

У зв'язку із приєднанням до Луцької територіальної громади Прилуцької сільської ради і створення Прилуцького старостинського округу (села Жабка, Дачне, Прилуцьке, Сапогове), особи, які обслуговувались Ківерцівським районним терцентром, із першого січня 2020 року отримують соціальні послуги від Луцького територіального центру.

Територіальний центр задля допомоги бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі співпрацює з Волинським обласним благодійним фондом «Переображення», на базі якого діє Центр обліку бездомних осіб. Дана установа займається встановленням особистих даних особи; обліком; допомогою у відновленні документів; консультує з юридичних питань; надає психологічну допомогу; сприяє поновленню у пенсійному обліку; надає первинну медичну, соціальну, гуманітарну та інші види допомог; сприяє у отриманні допомоги по безробіттю, допомагає працевлаштуватися. З грудня по лютий функціонує відділення нічного перебування.

В Терцентрі міста Луцька особам без постійного місця проживання надаються наступні послуги: забезпечення одягом та взуттям що були використанні; безкоштовні гарячі обіди у робочі дні; послуги перукарні; користування душевою кабіною; психологічні та юридичні консультації; допомога у поновленні втрачених документів; поселення в будинок – інтернат. Зимом усі бажаючі можуть скористатися стаціонарним пунктом обігріву.

Висновки. Дослідивши сутність поняття «менеджмент соціальних послуг», ми прийшли висновку, що серед науковців не існує єдиного

тлумачення даної наукової категорії, що пояснюється постійними процесами її оновлення та модернізації. На нашу думку, менеджмент соціальних послуг – це процес управління, направлений на максимальне задоволення соціальних та матеріальних потреб населення, що опинилося в складних життєвих обставинах за умов недостатності фінансових та кадрових ресурсів. Саме майстерність керівників, оптимізація організаційної структури та співпраця спеціалістів на місцях, дають змогу досягнути бажаного синергетичного ефекту.

Порівнюючи нинішні організаційні структури Департаменту соціального захисту населення Волинської обласної державної адміністрації, Департаменту соціальної політики Луцької міської ради та Територіального центру соціального обслуговування міста із структурами попередніх періодів, ми прийшли до висновку, що в управлінні соціальною сферою намітились такі основні тенденції: розділення виконавчої та контролюючої функції; передача частини адміністративних повноважень з центральних органів влади до органів місцевого самоврядування; чітке розмежування фінансування соціальних послуг та допомог з різних бюджетів; діджиталізація соціальних послуг, централізація та перенесення усіх соціальних реєстрів у хмарні сховища та їх інтеграція у єдину систему.

В умовах воєнного стану менеджмент соціальних послуг здійснюється за умов посиленої

вертикалі влади, проте управлінські процеси забезпечуються не лише прямими лінійними зв'язками, але і багатьма функціональними, що пояснюється надзвичайною складністю та об'ємністю системи соціального захисту населення та надання соціальних послуг зокрема.

Серед пріоритетних напрямів роботи Територіального центру соціального обслуговування міста Луцька у воєнний період залишається надання якісної соціальної послуги кожному отримувачу, визначення загальної потреби територіальної громади у соціальних послугах та впровадження нових видів соціальних послуг пов'язаних з воєнним станом.

До першочергових заходів з підвищення ефективності менеджменту соціальних послуг на наш погляд належать: залучення до керівництва та роботи у соціальних службах та їх підрозділах лише працівників із профільною вищою освітою, та відповідним досвідом; недопущення переведення працівників соціальних служб на 2/3 окладу чи інших форм зменшення заробітної плати, оскільки в умовах стрімкого росту отримувачів соціальних послуг та допомог через військові дії, це спричинить значну демотивацію працівників соціальної сфери та їх відтік у інші галузі економіки.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в аналізі результатів управління соціальними службами та пошуку шляхів підвищення ефективності надання соціальних послуг населенню в післявоєнний період.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волинська обласна державна адміністрація. URL: <https://voladm.gov.ua/> (дата звернення: 14.06.2022).
2. Департамент соціальної політики Луцької міської ради офіційний сайт. URL : <http://www.social.lutsk.ua/> (дата звернення: 15.06.2022).
3. Децентралізація дає можливості. URL : <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення: 15.06.2022).
4. Дубич К. В. Сучасний стан, проблеми та шляхи удосконалення кадрового забезпечення надання соціальних послуг в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 12. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=792> (дата звернення: 17.06.2022).
5. Євченко В., Хлопоніна-Гнатенко О. Соціальний менеджмент як технологія ефективного управління. *Економічний аналіз*. 2022. № 1. С. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.01.007> (дата звернення: 15.06.2022).
6. Козуб О. О. Менеджмент соціальної роботи як сучасний напрямок управлінської діяльності. *Соціологія*. 2012. № 3(83). С. 70–73. URL : https://www.lib.dp.ua/text/grani_2012_3_18.pdf (дата звернення: 17.06.2022).
7. Коленда Н. В. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «соціальний менеджмент». *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 3(7). С. 32–36. URL : <https://echas.vnu.edu.ua/index.php/echas/article/view/291/244> (дата звернення: 17.06.2022).
8. Нечосіна О. Функціонування системи соціальних послуг в Україні: короткий опис. Київ: Solidarity Fund PL in Ukrain, 2019.16 с.
9. Остряніна С. В. Функціональний підхід до соціального управління підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 3(1). С. 261–266. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-37> (дата звернення: 16.06.2022).

10. Семигіна Т. Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання. *Вісник АПСВТ*. 2019. № 4. С. 65–75. URL : https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_4_2019-65-75.pdf (дата звернення: 18.06.2022).

REFERENCES:

1. Volynska oblasna derzhavna administratsiia [Governor of Volyn Oblast]. (n.d.). voladm.gov.ua. Retrieved from <https://voladm.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Department sotsialnoi polityky Lutskoi miskoi rady ofitsiyni sait [Department of Social Policy of Lutsk City Council official website]. (n.d.). social.lutsk.ua. Retrieved from <http://www.social.lutsk.ua/> [In Ukrainian].
3. Detsentralizatsiia daie mozhlyvosti [Decentralisation]. (n.d.). decentralization.gov.ua. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Dubych, K. (2014). Suchasnyi stan, problemy ta shliakhy udoskonalennia kadrovoho zabezpechennia nadannia sotsialnykh posluh v Ukraini [The current state, challenges and the ways to improve social services staffing in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, 12. Retrieved from URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=792> [in Ukrainian].
5. Yevchenko, V., & Khloponina-Hnatenko, O. (2022). Sotsialnyi menedzhment yak tekhnolohiia efektyvnoho upravlinnia [Social management as a technology of effective management]. *Ekonomichnyi analiz – Economic Analysis*. 1. 7–13. Retrieved from DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.01.007> [in Ukrainian].
6. Kozub, O. (2012). Menedzhment sotsialnoi roboty yak suchasnyi napriamok upravlinskoi diialnosti [Management of social work as a modern direction of administrative activity]. *Sotsiologhiia – Sociology*. 3(83). 70–73. Retrieved from URL : https://www.libr.dp.ua/text/grani_2012_3_18.pdf [in Ukrainian].
7. Kolenda, N. (2016). Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti poniattia «sotsialnyi menedzhment» [The Theoretical Approaches to Defining the Essence of the Notion of «Social Management»]. *Ekonomichnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic Journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University*. 3(7). 32–36. Retrieved from URL : <https://echas.vnu.edu.ua/index.php/echas/article/view/291/244> [in Ukrainian].
8. Nechosina, O. (2019) Funktsionuvannia systemy sotsialnykh posluh v Ukraini: korotkyi opys [Functioning of the social services system in Ukraine: a brief description]. Kyiv: Solidarity Fund PL in Ukrain [in Ukrainian].
9. Ostryanina, S. (2019). Funkcionalnyi pidhid do socialnogo upravlinnya pidpnyemstva [Functional approach to social management of the enterprise]. *Problemy systemnogo pidhodu v ekonomici – Problems of systemic approach in the economy*. 3(1). 261–266. Retrieved from DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-37> [in Ukrainian].
10. Semyhina, T. (2019). Sotsialni posluhy u terytorialnykh hromadakh Ukrainy: innovatsii pravovoho rehuliuвання [Social services in the territorial communities of Ukraine: innovations in legal regulations]. *Visnyk APSVT – Journal of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism*. 4, 65-75. Retrieved from URL : https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_4_2019-65-75.pdf [in Ukrainian].

УДК 336.58(477)-056.26-053.73

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.14>

Людмила ЧВЕРТКО

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-2788-6991

Оксана КРАВЧЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-9732-6546

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.14>

Бібліографічний опис статті: Чвертко, Л., Кравченко, О. (2022). Фінансові інструменти сприяння соціальній інклюзії внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 100–111, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.14>

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ СПРИЯННЯ СОЦІАЛЬНІЙ ІНКЛЮЗІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена оцінці вітчизняного досвіду використання фінансових інструментів для забезпечення фінансової самодостатності внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та їх соціального включення. У статті визначено правові аспекти соціальної підтримки різних категорій вимушено внутрішньо переміщених осіб. Обґрунтовано необхідність та значення фінансування потреб їх соціального захисту, охарактеризовано види допомог залежно від джерел фінансування, окреслено проблеми та напрями розвитку цих процесів.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю наукового осмислення проблеми фінансового забезпечення заходів, спрямованих на соціальну інтеграцію осіб, уразливість яких зумовлена вимушеною втратою постійного місця проживання внаслідок збройної агресії з боку Російської Федерації.

Метою статті є обґрунтування особливостей використання фінансових інструментів для забезпечення соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні, виявлення проблем та окреслення напрямів розвитку цих процесів.

У статті визначено правові аспекти соціального супроводу різних категорій внутрішньо переміщених осіб. Обґрунтовано необхідність і важливість фінансування потреб соціального захисту вимушених переселенців для їх інтеграції за новим місцем проживання в Україні. Охарактеризовано види допомоги залежно від джерел фінансування. Встановлено, що джерелами формування необхідних фінансових ресурсів для виконання програмних завдань соціального захисту внутрішньо переміщених осіб є кошти державного та місцевих бюджетів, недержавна внутрішня допомога, кошти донорських міжнародних організацій та урядів країн. Проведено оцінку фінансування потреб соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та надання їм щомісячної адресної допомоги в Україні. Акцентовано увагу на значенні співпраці України з міжнародними донорами в контексті допомоги особам, які постраждали внаслідок бойових дій. Охарактеризовано види та умови надання матеріальної допомоги переселенцям за рахунок коштів міжнародних організацій. Викладено пропозиції щодо подальшого використання фінансових інструментів для забезпечення фінансової самодостатності внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа, переселенці, соціальна виплата, соціальне включення, соціальне забезпечення, фінансування, фінансова допомога, фінансова підтримка, фінансова самодостатність.

Liudmyla CHVERTKO

PhD in Economics, Associate Professor at the Department of Finance, Accounting and Economic Security, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-2788-6991

Oksana KRAVCHENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Social and Psychological Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-9732-6546

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.14>

To cite this article: Chvertko, L., Kravchenko, O. (2022). Finansovi instrumenty spryannia sotsialnii inkluzii vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Financial instruments for promoting social inclusion of internally displaced persons in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 100–111, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.14>

FINANCIAL INSTRUMENTS FOR PROMOTING SOCIAL INCLUSION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE

The relevance of the work is due to the need for a scientific understanding of the problem of financial provision of measures aimed at the social inclusion of persons whose vulnerability is caused by the forced loss of their permanent place of residence due to the armed aggression of the Russian Federation.

The purpose of the article is to substantiate the peculiarities of the use of financial instruments to ensure the social inclusion of internally displaced persons in Ukraine, to identify problems and outline the directions of development of these processes.

The article defines the legal aspects of social support for various categories of internally displaced persons. The need and importance of financing the social protection needs of forced migrants for their integration at their new place of residence in Ukraine is substantiated. The types of assistance are characterized depending on the sources of financing. It was found that the sources of the formation of the necessary financial resources for the implementation of program tasks of social security of internally displaced persons are funds from the state and local budgets, non-state domestic support, funds from donor international organizations and governments of foreign countries. An assessment of the financing of the social protection needs of internally displaced persons and their provision of monthly targeted assistance in Ukraine was carried out. Attention is focused on the significance of Ukraine's cooperation with international donors in the context of assistance to persons affected by hostilities. The types and conditions of providing material assistance to displaced persons at the expense of the funds of international organizations are characterized. Proposals regarding further use of financial instruments to ensure financial self-sufficiency of internally displaced persons in Ukraine are outlined.

Key words: *internally displaced person, displaced persons, social payment, social inclusion, social security, financing, financial assistance, financial support, financial self-sufficiency.*

Постановка проблеми. В ринковій економіці заходи соціального захисту зорієнтовані на повне забезпечення державою тих категорій населення, що не можуть дбати самі про своє існування, а для працездатних членів суспільства вони здебільшого мають переважно стимулюючий характер, спрямований на детермінацію їх економічної та соціальної активності, розвиток трудового потенціалу.

Надзвичайно важливе значення для суспільного розвитку має діяльність держави щодо фінансування системи соціального забезпечення. Згідно пануючих уявлень, ефективному використанню коштів, виділених на соціальну допомогу, сприяє її адресність. Адресність розглядається не тільки як виключення можливостей доступу до коштів соціальної допомоги тих, для кого вона не призначена, але й здатність забезпечувати допомогою всіх, хто її потребує. Адже соціальне забезпечення є соціальною і економічною необхідністю в боротьбі з бідністю та соціальним виключенням, сприяння

розвитку, рівності та рівним можливостям для кожного (Смутчак, 2018). Нині в умовах активної фази російсько-української війни, коли відбувається загострення соціально-економічних проблем і погіршення соціально-психологічного стану особливо найбільш вразливих груп людей, ці питання набувають особливої гостроти.

Особи, які через відкритий воєнний напад Росії на Україну змушені були покинути своє місце проживання для уникнення негативних наслідків війни та тимчасової окупації, згідно з чинним законодавством серед іншого мають право на отримання належного соціального захисту. Зокрема, безперешкодна реалізація такого права внутрішньо переміщених осіб (ВПО) гарантується Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р., статтею 2 якого встановлено, що «Україна вживає всіх можливих заходів... щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання

прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні» (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, 2014).

Вирішальним та актуальним питанням при реалізації будь-яких заходів, спрямованих на забезпечення соціального включення переселенців, є їх фінансування. Джерелами формування необхідних фінансових ресурсів для виконання програмних завдань соціального забезпечення ВПО можуть бути кошти державного та місцевих бюджетів, недержавна вітчизняна підтримка, кошти донорських міжнародних організацій та урядів іноземних держав.

Актуальність роботи обумовлена необхідністю наукового осмислення проблеми фінансового забезпечення заходів спрямованих на соціальне включення осіб, вразливість яких зумовлена вимушеною втратою постійного місця проживання та переселенням в інші регіони країни через збройну агресію Російської Федерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Від початку відкритої збройної агресії Російської Федерації кількість переселенців і їхня частка в складі постійного населення територій вселення різко зросла. За оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, на середину квітня кількість тих, хто вимушено змінив місце проживання в межах України внаслідок російського вторгнення, становить 5,0–5,5 млн осіб, переважна їх частина перебуває у західних областях (Лібанова, Позняк, Цимбал, 2022, с. 47). За даними Мінсоцполітики, на кінець липня в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб (ЄІБДВПО) наявна інформація щодо 4,4 млн людей, понад 2,9 млн з яких – це особи, що стали на облік як ВПО з 24 лютого 2022 р. Ці люди, вразливість яких зумовлена вимушеною втратою постійного місця проживання і налагодженого побуту, звичного місця роботи, усталених зв'язків із родичами і близькими, тобто базових матеріальних ресурсів і значимого для них духовного середовища, перебувають у стані соціальної ексклюзії й потребують соціальної підтримки з боку держави (Нікітіна, 2021, с. 120).

Соціальне включення, на думку дослідників, можна визначити як бажану ситуацію, в межах

котрої всі члени суспільства володіють достатніми ресурсами та можливостями задля повноцінної та рівноправної участі в усіх сферах суспільної діяльності (Стрельнікова, Єсіна, 2019, с. 240).

Віднедавня питання створення умов для реалізації соціального включення внутрішньо переміщених осіб стали об'єктом теоретичних досліджень та прикладних розробок українських вчених. Дослідники спрямовують свої наукові розвідки на вивчення питань створення належних умов для суспільної інтеграції, соціальної адаптації, реінтеграції внутрішньо переміщених осіб та недопущення порушення їхніх прав, свобод і законних інтересів. Зокрема, наукові та практичні підходи до вирішення проблем забезпечення соціального захисту цієї категорії осіб знайшли висвітлення в роботі М. В. Кравченко. Авторка зауважує, що вирішення зазначених проблем стане можливим за умови застосування комплексного підходу, визначає пріоритетні напрями забезпечення соціального захисту переселенців та представляє широкий перелік заходів організаційного, нормативно-правового, фінансово-економічного та інформаційного характеру, спрямованих на їх реалізацію (Кравченко, 2016).

На думку З. В. Смутчак, для соціальної підтримки та адаптації переміщених осіб на територіях їх розміщення основні зусилля держави «мають концентруватися на розробці та ефективному упровадженні Стратегії соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, яка передбачатиме, насамперед, інтеграцію їх у соціум, тобто створення нових робочих місць та будівництво повноцінного житла» (Смутчак, 2018, с. 199).

Садова У. Я., Риндзак О. Т., Андрусишин Н. І. наголошують, що найважливішими показниками інтегрованості ВПО у соціум, є рівень їхньої зайнятості та соціально-психологічний стан. Вчені, розглядаючи різні аспекти проблеми, доводять це твердження результатами спеціально проведеного вибіркового соціологічного обстеження (Садова, Риндзак, Андрусишин, 2016).

Дяченко А. В., здійснюючи аналіз напрямів підвищення рівня інтеграційної спроможності ВПО в Україні, окреслює заходи, що сприятимуть перетворенню вимушених переселенців на реальний ресурс розвитку територіальної громади; серед них виокремлює необхідність формування системи багатоканального фінан-

сового забезпечення можливостей інтеграції ВПО (Дяченко, 2018). На значимості внеску національних інститутів громадянського суспільства і міжнародних організацій для надання різних форм допомоги і підтримки ВПО наголошують О. Ф. Новікова та О. В. Панькова (Новікова, 2018, с. 224), Д. О. Ніконової (Ніконова, 2018) та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей використання фінансових інструментів для забезпечення соціального включення внутрішньо переміщених осіб в Україні, визначенні проблем та окресленні напрямів розвитку цих процесів.

Виклад основного матеріалу. Офіційно під терміном «внутрішньо переміщена особа» розуміється особа, яка після введення в Україні воєнного стану перемістилася з території, де проводяться бойові дії (яка наявна в затвердженому переліку адміністративно-територіальних одиниць (Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам, 2022), й отримала статус внутрішньо переміщеної особи відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про облік внутрішньо переміщених осіб» (Про облік внутрішньо переміщених осіб, 2014).

Починаючи 2014 р., державою реалізуються заходи спрямовані на забезпечення соціальної підтримки осіб, які перемістилися з тимчасово окупованої території України, районів проведення антитерористичної операції та населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення. Для правового врегулювання цих заходів було прийнято велику кількість спеціальних законів та інших нормативно-правових актів, що стосуються захисту ВПО. Зокрема, соціальний захист малозабезпечених сімей ВПО, у тому числі багатодітних, забезпечується через надання їм допомоги з урахуванням сукупного доходу та майнового стану сім'ї (Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям, 2020). Для врегулювання механізму соціальної підтримки внутрішньо переміщених сімей (осіб) у жовтні та листопаді 2014 р. Кабінетом Міністрів України ухвалено постанови № 505 (Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних

послуг, 2022) та № 637 (Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам, 2022). 3 травня 2018 р. для ВПО спрощено механізм надання житлової субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива (Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України та визнання такою, що втратила чинність, 2018).

Відповідно до чинного законодавства України, зареєстровані як ВПО громадяни пенсійного віку, особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та інші особи, які перебувають у складних життєвих обставинах, мають право на отримання соціальних послуг за фактичним місцем проживання чи перебування.

Виконання усіх соціальних програм насамперед потребує відповідних фінансових ресурсів, яких за сучасного стану національної економіки не вистачає. З огляду на це, під час визначення права на допомогу до уваги бралися депозити та нерухоме майно, які перебували у власності родини; місце, звідки перемістилася людина, та факт працевлаштування ВПО. Розмір допомоги не був сталим та міг коливатися залежно від обставин. Наприклад, працездатні особи могли розраховувати максимально на 442 грн, діти та пенсіонери – на 1000 грн щомісячно. Трохи більшими були виплати для людей з інвалідністю. Водночас діяли обмеження щодо максимального розміру допомоги на родину: допомогу в обсязі 3000 грн на місяць отримували сім'ї за стандартних ситуацій; 3400 грн – якщо хтось один із членів сім'ї мав інвалідність; 5000 грн на місяць – якщо родина була багатодітною.

В березні 2022 р. уряд скасував виплату щомісячної адресної допомоги та натомість постановою № 332 (Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, 2022) запровадив допомогу на проживання внутрішньо переміщених осіб. Обсяг таких виплат ВПО становить: для дітей та людей з інвалідністю – 3000 грн, для інших осіб – 2000 грн на місяць.

3 травня 2022 року допомога на проживання надається двом категоріям внутрішньо переміщених осіб:

– тим, які перемістилися з територіальних громад, що розташовані в районі бойових дій,

тимчасово окуповані, перебувають в оточенні (блокуванні). Затвердження переліку таких громад здійснюється Мінреінтеграції за погодженням з Міноборони на підставі пропозицій відповідних обласних, Київської міської військових адміністрацій;

– тим, у яких житло зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження і які подали заявку на відшкодування відповідних втрат, зокрема через Єдиний державний вебпортал електронних послуг, незалежно від того, повернулись вони до населеного пункту постійного проживання або ні (Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, 2022).

Нині в межах допомоги внутрішньо переміщеним особам із житлом держава компенсує комунальні витрати громадам та людям, які безкоштовно розміщують у себе переселенців (Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану, 2022). Розмір компенсації складає 14,77 грн на день за кожну особу та надається для компенсації витрат на комунальні послуги.

Реалії сьогодення обумовлюють необхідність реагування уряду на потреби та внесення коректив до бюджетних розписів. Виділення та використання коштів для надання компенсації здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 1 березня 2022 р. № 175 (Тимчасовий порядок виділення та використання коштів з резервного фонду бюджету в умовах воєнного стану, 2022). Згідно з офіційними даними, на покриття витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану, з резервного фонду державного бюджету виділено: за березень 2022 р. – понад 2,74 млн грн, за квітень 2022 р. – майже 50,62 млн грн, за травень 2022 р. – понад 36,55 млн грн (Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету, 2022). Зауважимо, що виплата вказаної компенсації здійснюється незалежно від того отримують чи не отримують ВПО щомісячну адресну допомогу для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг.

Серед завдань соціальної інклюзії одним з головних є сприяння переходу соціальних

категорій жителів України, які потребують підтримки, з об'єкта соціальної допомоги на суб'єкт діяльності в соціумі. Виконання цього завдання виконується, зокрема, й через надання державної підтримки у сфері зайнятості. Для забезпечення максимальної підтримки працевлаштування ВПО держава виплачує роботодавцям, які беруть на роботу переселенців із постраждалих регіонів, по 6,5 тис. грн за кожного працевлаштованого. Оскільки програмні заходи мають бути забезпечені необхідними ресурсами, то для надання роботодавцям компенсації витрат на оплату праці за кожну працевлаштовану особу з числа ВПО внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні на нову бюджетну програму виділено 200,0 млн грн (Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету, 2022).

Фінансування потреб соціального захисту ВПО та надання їм щомісячної адресної допомоги в Україні забезпечується через реалізацію національної бюджетної програми КПКВК 2501480 «Надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг». Оцінка показників результативності зазначеної цільової програми представлена в табл. 1.

Впродовж 2015–2021 рр., згідно з даними Мінсоцполітики, на виплату грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, спрямовано майже 21,25 млрд грн видатків бюджетних коштів, у т. ч. в 2021 р. – 3039,5 млн грн (рис. 1). Загалом у 2021 р., відповідно до заявок про потребу в коштах, поданих структурними підрозділами з питань соціального захисту населення обласних держадміністрацій, середньомісячна кількість сімей, які отримали адресну допомогу, склала понад 171 тис. сімей, а середньомісячний розмір такої допомоги становив 1480,1 грн на одну сім'ю.

Окрім допомоги на проживання, українці, які постраждали від повномасштабної російсько-української війни, також можуть розраховувати інші види підтримки, зокрема й на грошові виплати від міжнародних організацій (табл. 2). Нині налагоджена співпраця з такими організаціями, як-от Місія Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні, товариство Червоного

Результативні показники бюджетної програми «Надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» у 2015–2021 рр.*

№ з/п	Результативні показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Виплата щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам (в т. ч. відшкодування поштових витрат), млн грн	3317,6	3161,7	2798,2	2923,9	2991,3	3014,1	3039,5
2	Середньомісячна кількість сімей, які потребують отримання адресної допомоги, од.	224880	197254	169437	165710	164799	170827	171126
3	Середньомісячний розмір адресної допомоги на сім'ю, грн	1229,4	1335,7	1 376,2	1 470,4	1512,6	1470,4	1480,1

*Джерело: складено автором за даними звітів про виконання паспорта бюджетної програми (Держбюджет, 2022)

Хреста, компанія Red Rose, яка сприяє виплаті готівкою за підтримки Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, ЮНІСЕФ, Всесвітня продовольча програма ООН, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців та Міжнародна організація з міграції.

Широка співпраця України з міжнародними партнерами в умовах воєнного стану дозво-

ляє забезпечити додаткові грошові виплати, що доповнюють державну допомогу та спрямовані на підвищення купівельної спроможності найбільш вразливих груп людей. За інформацією Мінсоцполітики, відповідно до меморандумів, укладених з агенціями ООН та іншими міжнародними організаціями, залучено 9,6 млрд грн для виплати допомог більше ніж 2 млн людей, які змушені залишити свої домівки в регіонах,

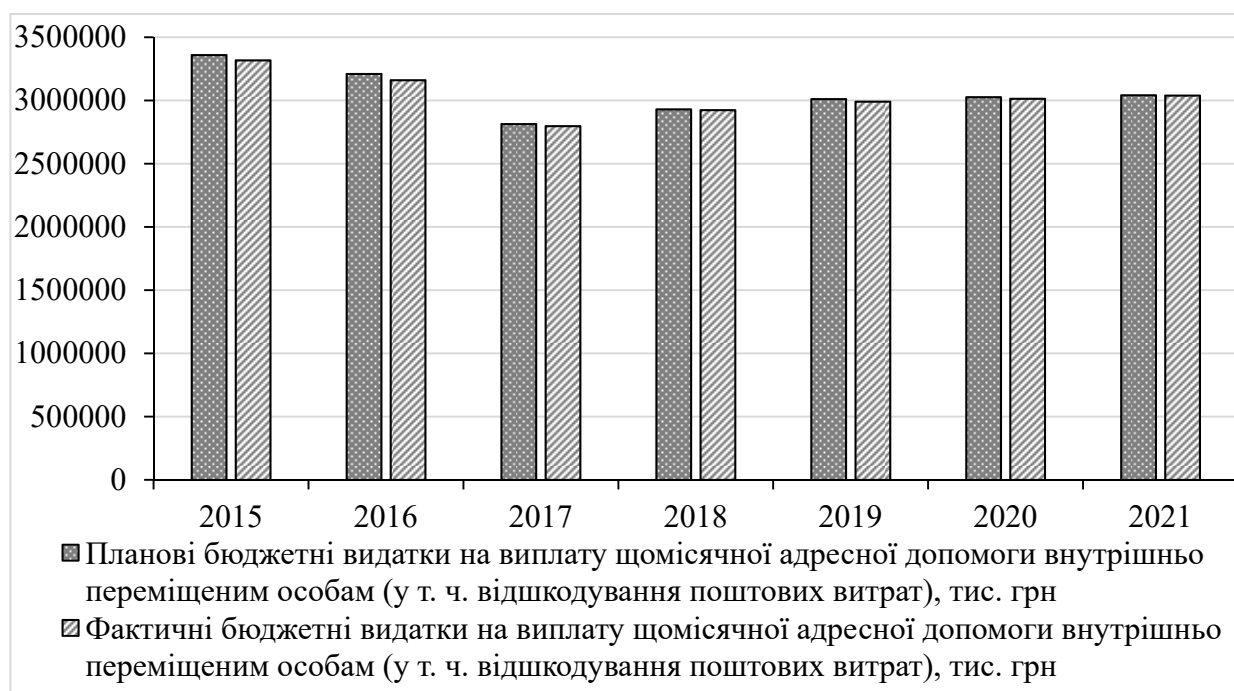

Рис. 1. Динаміка показників використання бюджетних коштів за бюджетною програмою «Надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» у 2015–2021 рр., тис. грн

Джерело: побудовано автором за даними звітів про виконання паспорта бюджетної програми (Держбюджет, 2022)

**Види та характеристика матеріальної допомоги внутрішньо переміщеним особам
за рахунок коштів міжнародних організацій**

№ з/п	Назва міжнародної недержавної організації	Правова база	Категорії осіб, які мають право на виплату додаткової грошової допомоги	Розмір допомоги	Строки надання допомоги
1.	Міжнародний надзвичайний фонд допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ)	Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 405.	Окремі категорії населення, зокрема: сім'ї, до складу яких входять троє і більше дітей, з яких не менш як одна дитина не досягла двох років; сім'ї, до складу яких входять двоє і більше дітей, з яких не менш як одна дитина має інвалідність.	2220 грн на кожного члена сім'ї на місяць, але не більш як для п'ятьох осіб.	Три місяці (одноразово одним платежем).
2.	Всесвітня продовольча програма ООН	Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2022 р. № 446.	ВПО, які перебувають на обліку як платники єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) на території адміністративно-територіальної одиниці, на якій проводяться бойові дії та відомості про яких включено до ЄІБДВПО.	2220 грн на кожного члена домогосподарства на місяць, але не більш як для трьох осіб.	Щомісяця протягом трьох місяців.
3.	Управління Верховного комісара ООН у справах біженців	Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2022 р. № 445.	ВПО, які перебувають на обліку як платники ЄСВ на території адміністративно-територіальної одиниці, на якій проводяться бойові дії та відомості про яких включено до ЄІБДВПО.	2220 грн на кожного члена сім'ї на місяць.	Щомісяця протягом не менше ніж три місяці.
4.	Місія Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні	Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2022 р. № 487.	Окремі категорії населення, зокрема із числа внутрішньо переміщених осіб, які перебувають на обліку як платники ЄСВ на території адміністративно-територіальної одиниці, на якій проводяться бойові дії та відомості про яких включено до ЄІБДВПО.	2500 грн на кожного отримувача на місяць	Мінімальний строк – один місяць з можливістю подальшого збільшення тривалості надання допомоги.
5.	Міжнародна організація з міграції	Додатковий протокол до Угоди про співробітництво між Мінсоцполітики та Міжнародної організації з міграції, підписаний 12.05.2022 р.	Окремі категорії населення серед переміщених осіб або людей, які постраждали від конфлікту: вагітні жінки, самотні жінки або чоловіки з дітьми, домогосподарства з двома і більше дітьми, домогосподарства з особами з інвалідністю, літні люди старші 65 років.	2220 грн на кожного отримувача на місяць	Щомісяця протягом не менше ніж три місяці

*Джерело: складено автором

що постраждали від бойових дій. Водночас для неоціненним України є вклад міжнародних організацій та урядів іноземних держав у наданні масштабної фінансової допомоги для збереження платоспроможності українського уряду. Ці надходження в першу чергу спрямовуються як на підтримку обороноздатності країни, так і на виконання її соціальних зобов'язань. Загалом, за оцінками фахівців, з початку війни до країни надійшло майже 13 млрд дол. США допомоги (Зануда,

2022). Проте беззаперечним є твердження, що, чим довше триває війна, тим далі зростатимуть потреби постраждалого населення, в тому числі й ВПО, під час їхніх зусиль повернутися до нормального життя. Це потребуватиме подальшої фінансової підтримки бюджету з боку міжнародних партнерів України та більш широкої допомоги міжнародної спільноти.

Вихід ВПО на рівень фінансової самодостатності лише частково має відбуватися за

рахунок фінансової допомоги від держави. Зокрема, з точки зору Е. Лібанової, О. Позняка та О. Цимбал, для тих ВПО, які втратили житло через руйнування / пошкодження та не бажають повертатися до місць попереднього проживання й знайшли або можуть знайти роботу, «необхідне розроблення механізму надання фінансової підтримки для ремонту помешкань у центрах колективного розміщення та передачі прав власності на житло мешканцям, а також будівництва нового житла з передачею прав власності» (Лібанова, Позняк, Цимбал, 2022, с. 52). Окрему увагу, на думку вчених, варто приділити ВПО, які переїхали із сільської місцевості. Актуальним та доцільним є розробка механізму подальшого викупу тих будинків, до яких розселяли вимушених переселенців та які не використовувались як житлові до війни. Водночас малозабезпечені сім'ї, із числа внутрішньо переміщених осіб, повинні мати можливість отримання землі «в довгострокову оренду з правом подальшого викупу, а також фінансову підтримку в зачаткуванні ведення власного підсобного господарства (сприяння в отриманні засобів обробітку землі, насіння тощо)» (Лібанова, Позняк, Цимбал, 2022, с. 52).

На наш погляд, нині з усіх можливих позабюджетних джерел фінансування, що можуть спрямовуватися на розв'язання багатьох суспільно значущих питань, у тому числі й проблем соціального та економічного включення переселенців, надзвичайно важлива роль належить грантовим коштам. Слід відзначити, що одним із чинників, які сприяють забезпеченню таких надходжень в Україну є стрімкий розвиток на теренах нашої держави інститутів громадського суспільства. Останнім часом у країні спостерігається сплеск розвитку волонтерських рухів, громадських ініціатив щодо розв'язання соціальних проблем громад, допомоги армії та особам, які через збройну агресію Російської Федерації вимушено переїхали з місць постійного проживання до більш безпечних регіонів країни.

Впродовж останніх років має місце зростання кількості громадських формувань, зокрема, й громадських організацій та благодійних фондів зі статусом юридичної особи, діяльність яких спрямована на захист інтересів різних суспільних груп у громадах. Саме через такі неприбуткові організації можуть залучатися грантові ресурси, що надаються за результатами

спеціалізованих грантових програм-конкурсів, як інструмент фінансування проєктів через донорські організації. Досвід реалізації таких проєктів, наприклад, в ОТГ Черкаської області, свідчить про істотний вплив грантової допомоги на розвиток економіки регіону, зниження напруги на ринку праці, забезпечення засобами існування та робочими місцями понад 300 осіб, у т. ч. ВПО і ветеранів АТО, поліпшення міської та сільської інфраструктури громад, створення бази для розвитку соціального підприємництва тощо (Кравченко, Кулик, Скочко, 2021, с. 108). Подальший розвиток таких починань беззаперечно позитивно відобразиться на фінансовому забезпеченні інклюзії такої суспільної групи як внутрішньо переміщені особи в напрямі їх самореалізації, здобуття освіти, працевлаштування, розвитку здібностей та потенціалу.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. У сучасних реаліях, за умов чітко визначених стратегічних пріоритетів нашої держави, важливе місце відводиться питанням підтримки внутрішньо переміщених осіб, які вимушено залишили свої домівки через бойові дії та перебувають у стані соціальної ексклюзії. Обов'язковою умовою реалізації заходів, спрямованих на забезпечення соціального включення вимушених переселенців, є їх фінансування. Джерелами формування необхідних фінансових ресурсів для виконання програмних завдань соціального забезпечення ВПО можуть бути кошти державного та місцевих бюджетів, недержавна вітчизняна підтримка, кошти донорських міжнародних організацій та урядів іноземних держав.

В Україні з 2014 р. напрацьований позитивний досвід використання фінансових інструментів соціальної підтримки різних категорій ВПО. Реалізація програм допомоги громадянам, які для уникнення негативних наслідків війни та тимчасової окупації покинули своє місце проживання, здебільшого фінансувалася за рахунок бюджетних коштів.

Відкрита воєнна російська агресія в Україні, що розпочалася 24 лютого 2022 р бомбардуванням великої кількості поселень на всій території країни, спричинила новий сплеск масових внутрішніх переміщень населення. Зростання кількості осіб зі статусом ВПО та початок дії нової урядової програми допомоги внутрішнім переселенцям, яка охоплює такі важливі напрями

їх соціального та економічного включення як грошова щомісячна допомога, сприяння забезпеченню житлом та працевлаштуванню, обумовила необхідність збільшення бюджетних видатків на реалізацію програмних завдань.

Широка співпраця України з міжнародними партнерами в умовах воєнного стану відкрила можливості отримання вимушено переміщеними особами додаткових грошових виплат від міжнародних організацій. Продовження збройної агресії Російської Федерації проти нашої країни призводить до зростання потреб постраждалого населення й обмеження економічних та фінансових можливостей держави, щоб забезпечити реалізацію окреслених соціальних гарантій. Це визначає необхідність

подальшої фінансової підтримки бюджету з боку міжнародних партнерів України та більш широкої допомоги міжнародної спільноти на додаток до власних зусиль. Зокрема, для вирішення проблем фінансування заходів спрямованих на соціальне включення осіб, вразливість яких зумовлена втратою постійного місця проживання та переселенням у безпечні регіони країни, зростає потреба в активному залученні грантів міжнародних донорських організацій.

Проведене дослідження не розкриває усі сторони порушеної проблеми. Подальшим напрямком дослідження може стати вивчення та аналіз питань ефективності фінансування соціального включення ВПО та фінансової обґрунтованості управлінських рішень у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Держбюджет. *Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Derzhbyudzheta.html> (дата звернення: 28.07.2022).
2. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.30.2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п> (дата звернення: 25.07.2022).
3. Дяченко А. В. Напрями підвищення рівня інтеграційної спроможності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 3. С. 62–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2018_3_10
4. Зануда Анастасія. НБУ: війна – це об'єктивно дорого. *BBC News Україна*. 14 липня 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62155562> (дата звернення: 27.07.2022).
5. Кожен українець може отримати міжнародну допомогу – заступник міністра соціальної політики. *Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22059.html> (дата звернення: 29.07.2022).
6. Кравченко М. В. Пріоритетні напрями забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія : Державне управління*. 2016. № 3. С. 83–90.
7. Кравченко О., Кулик М., Скочко М. Недержавні організації як суб'єкти соціального розвитку громад: досвід міжнародного благодійного фонду «Небайдужі». *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. № 1(6). С. 105–111. doi: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(6\).2021.234144](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(6).2021.234144)
8. Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2(48). С. 37–57.
9. Міністр соціальної політики Марина Лазебна: Для відновлення країни нам необхідні будуть програми соціальних інвестицій, інвестицій в людей. *Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21826.html> (дата звернення: 26.07.2022).
10. Нікітіна В. В. Соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб як підстава соціальної роботи з ними. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 2. С. 120–123. doi: [10.24144/2524-0609.2021.49.120-123](https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.49.120-123)
11. Ніконова Д. О. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб засобами громадських організацій. *Часопис економічних реформ*. 2016. № 3. С. 75–80.
12. Новікова О. Ф., Панькова О. В. Вимушена міграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. *Проблеми економіки*. 2018. № 3. С. 217–225.
13. Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 р. № 298-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/298-2022-р> (дата звернення: 26.07.2022).
14. Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 р. № 282-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/282-2022-р> (дата звернення: 26.07.2022).
15. Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету на компенсацію витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2022 р. № 446-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2022-р> (дата звернення: 26.07.2022).

16. Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету на компенсацію витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07. 2022 р. № 572-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572-2022-p> (дата звернення: 26.07.2022).
17. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України та визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1022 : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.2018 р. № 329 (втратила чинність на підставі Постанови КМ № 332 від 20.03.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2018-p> (дата звернення: 25.07.2022).
18. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 р. № 807. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-2019-p> (дата звернення: 24.07.2022).
19. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000 р. № 1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14> (дата звернення: 24.07.2022).
20. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 24.07.2022).
21. Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «єПідтримка» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.03. 2022 р. № 204-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2022-p> (дата звернення: 23.07.2022).
22. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03. 2022 р. № 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2022-p> (дата звернення: 25.07.2022).
23. Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11. 2014 р. № 637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-p> (дата звернення: 24.07.2022).
24. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 505 (втратила чинність на підставі Постанови КМ № 332 від 20.03.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-p> (дата звернення: 24.07.2022).
25. Про облік внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-p> (дата звернення: 24.07.2022).
26. Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.04.2022 р. № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2022-p> (дата звернення: 26.07.2022).
27. Про реалізацію спільного з Всесвітньою продовольчою програмою ООН проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2022 р. № 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2022-p> (дата звернення: 29.07.2022).
28. Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2022-p> (дата звернення: 29.07.2022).
29. Про реалізацію спільного з Місією Міжнародного Комітету Червоного Хреста в Україні та Товариством Червоного Хреста України проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки окремих категорій населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2022 р. № 487. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/487-2022-p> (дата звернення: 29.07.2022).
30. Про реалізацію спільного з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2022 р. № 445. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/445-2022-p> (дата звернення: 29.07.2022).
31. Садова У. Я., Риндзак О. Т., Андрусин Н. І. Актуальні проблеми зайнятості внутрішньо переміщених осіб: регіональний аспект. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 3. С. 171–185. doi: 10.15407/dse2016.03.17
32. Смутчак З. В. Проблеми облаштування та зайнятості вимушено переміщених осіб. *Бізнес Інформ*. 2018. № 1. С. 195–200.
33. Стратегія Міжнародної організації праці. Соціальне забезпечення для всіх: розбудова мінімальних рівнів соціального захисту та всеосяжних систем соціального забезпечення: узагальнений виклад / Міжнародна організація праці, Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт : МОП, 2013 р. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_233233.pdf (дата звернення: 30.07.2022).
34. Стрельнікова О. О., Єсіна Н. О. Поняття та сутність соціальної інклюзії у соціальній роботі. *Сучасне суспільство*. 2019. Вип. 1(17). С. 233–241. doi: <https://doi.org/10.34142/24130060.2019.17.1.20>

35. Тимчасовий порядок виділення та використання коштів з резервного фонду бюджету в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2022 р. № 175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-п> (дата звернення: 23.07.2022).

REFERENCES:

1. Derzhbiudzheth. *Ofitsiyni sait Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Derzhbyudzheth.html> [in Ukrainian].
2. Deiaki pytannia vyplaty dopomohy na prozhyvannia vnutrishno peremishchenym osobam (2022): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.30.2022 r. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п> [in Ukrainian].
3. Diachenko, A. V. (2018). Directions of increasing the integrated capacity level of internal transfers in Ukraine. *Public administration and local government, issue. 3.* 62–68. [in Ukrainian].
4. Zanuda Anastasiia. NBU: viina – tse ob'iektivno doroho. *VVS News Ukraina*. 14 lypnia 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62155562> [in Ukrainian].
5. Kozhen ukrainets mozhe otrymaty mizhnarodnu dopomohu – zastupnyk ministra sotsypolityky. *Ofitsiyni sait Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22059.html> [in Ukrainian].
6. Kravchenko, M. V. (2016). Priority directions of social protection of internally displaced persons. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine/ Series «Public Administration».* 3. 83–90. [in Ukrainian].
7. Kravchenko, O., Kulik, M., Skochko, M. (2021). Non-governmental organizations as subjects of social development of communities: the experience of the international charity fund «Necessary». *Social work and social education.* 1(6). 105–111. doi: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(6\).2021.234144](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(6).2021.234144) [in Ukrainian].
8. Libanova, E. M., Pozniak, O. V., Tsybmal, O. I. (2022). Scale and Consequences of Forced Migration of the Population of Ukraine as a Result of Armed Aggression of the Russian Federation. *Demography and Social Economy.* 2(48). 37–57. [in Ukrainian].
9. Ministr sotsypolityky Maryna Lazebna: Dlia vidnovlennia krainy nam neobkhidni budut prohramy sotsialnykh investytsii, investytsii v liudei. *Ofitsiyni sait Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21826.html> [in Ukrainian].
10. Nikitina, V. (2021). Social vulnerability of internally displaced persons as the basis of social work with them. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work».* Issue 2. 120–123. doi: [10.24144/2524-0609.2021.49.120-123](https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.49.120-123) [in Ukrainian].
11. Nikonova, D. O. (2016). Socio-economic adaptation of internally displaced persons by means of public organizations. *Time description of economic reforms.* 3. 75–80. [in Ukrainian].
12. Novikova, O. F., Pankova, O. V. (2018). Forced migration of internally displaced persons in Ukraine: current situation, problems, solutions. *The problems of economy.* 3. 217–225. [in Ukrainian].
13. Pro vydilennia koshtiv z rezervnoho fondu derzhavnoho biudzhetu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19.04.2022 r. № 298-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/298-2022-п>
14. Pro vydilennia koshtiv z rezervnoho fondu derzhavnoho biudzhetu (2022) : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.04.2022 r. № 282-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/282-2022-п> [in Ukrainian].
15. Pro vydilennia koshtiv z rezervnoho fondu derzhavnoho biudzhetu na kompensatsiiu vytrat za tymchasove rozmishchennia vnutrishno peremishchenykh osib, yaki peremistylisia u period voiennoho stanu (2022): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.06.2022 r. № 446-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2022-п> [in Ukrainian].
16. Pro vydilennia koshtiv z rezervnoho fondu derzhavnoho biudzhetu na kompensatsiiu vytrat za tymchasove rozmishchennia vnutrishno peremishchenykh osib, yaki peremistylisia u period voiennoho stanu (2022): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.07. 2022 r. № 572-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572-2022-п> [in Ukrainian].
17. Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy ta vyznannia takoiu, shcho vtratyla chynnist, postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 hrudnia 2016 r. № 1022 (2018): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.04.2018 r. № 329 (vtratyla chynnist na pidstavi Postanovy KM № 332 vid 20.03.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2018-п> [in Ukrainian].
18. Pro vnesennia zmin ta vyznannia takymy, shcho vtratyla chynnist, deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy (2019): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.08.2019 r. № 807. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-2019-п> [in Ukrainian].
19. Pro derzhavnu sotsialnu dopomohu malozabezpechenym sim'iam (2020): Zakon Ukrainy vid 01.06.2000 r. № 1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14> [in Ukrainian].
20. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib (2014): Zakon Ukrainy vid 20.10.2014 r. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> [in Ukrainian].

21. Pro zatverdzhennia pereliku administratyvno-terytorialnykh odynyts, na terytorii yakykh nadaietsia dopomoha zastrakhovanyim osobam v ramkakh Prohramy «iePidtrymka» (2022): Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.03. 2022 r. № 204-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2022-p> [in Ukrainian].

22. Pro zatverdzhennia Poriadku kompensatsii vytrat za tymchasove rozmishchennia vnutrishno peremishchenykh osib, yaki peremistylysia u period voiennoho stanu (2022): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19.03. 2022 r. № 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2022-p> [in Ukrainian].

23. Pro zdiisnennia sotsialnykh vyplat vnutrishno peremishchenym osobam (2014): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.11. 2014 r. № 637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-p> [in Ukrainian].

24. Pro nadannia shchomisiachnoi adresnoi dopomohy vnutrishno peremishchenym osobam dlia pokryttia vytrat na prozhyvannia, v tomu chysli na oplatu zhytlovo-komunalnykh posluh (2022): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.10.2014 № 505 (vtratyla chynnist na pidstavi Postanovy KM № 332 vid 20.03.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-p> [in Ukrainian].

25. Pro oblik vnutrishno peremishchenykh osib (2014): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.10.2014 r. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-p> [in Ukrainian].

26. Pro pidtrymku okremykh katehorii naseleennia, yake postrazhdalo u zv'iazku z viiskovoiu ahresiiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy (2022): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.04.2022 r. № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2022-p> [in Ukrainian].

27. Pro realizatsiiu spilnoho z Vsesvitnoiu prodovolchoiu prohramoiu OON proektu shchodo dodatkovykh zakhodiv iz sotsialnoi pidtrymky vnutrishno peremishchenykh osib (2022): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.04.2022 r. № 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2022-p> [in Ukrainian].

28. Pro realizatsiiu spilnoho z Mizhnarodnym nadzvychnym fondom dopomohy ditiam pry Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii (IuNISEF) proektu shchodo dodatkovykh zakhodiv sotsialnoi pidtrymky naibilsh vrazlyvykh katehorii naseleennia (2022): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.04.2022 r. № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2022-p> [in Ukrainian].

29. Pro realizatsiiu spilnoho z Misiieiu Mizhnarodnoho Komitetu Chervonoho Khresta v Ukraini ta Tovarystvom Chervonoho Khresta Ukrainy proektu shchodo dodatkovykh zakhodiv iz sotsialnoi pidtrymky okremykh katehorii naseleennia (2022): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.04.2022 r. № 487. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/487-2022-p> [in Ukrainian].

30. Pro realizatsiiu spilnoho z Upravlinniam Verkhovnoho komisara OON u spravakh bizhentsiv proektu shchodo dodatkovykh zakhodiv iz sotsialnoi pidtrymky vnutrishno peremishchenykh osib (2022): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.04.2022 r. № 445. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/445-2022-p> [in Ukrainian].

40. Sadova, U. Y., Ryndzak, O. T., Andrusyshyn, N. I. (2016). Actual problems of employment of internally displaced persons: regional aspect. *Demography and Social Economy*. 3. 171–185. doi: 10.15407/dse2016.03.17 [in Ukrainian].

41. Smutchak, Z. V. (2018). The problems of settlement and employment of internally displaced person. *Business Inform*. 1. 195–200 [in Ukrainian].

42. The strategy of the International Labour Organization. Social security for all: building social protection floors and comprehensive social security systems: summary. / International Labour Office, ILO Bureau for the countries of Central and Eastern Europe. Budapesht: ILO URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_233233.pdf [in Ukrainian].

43. Strelnikova, O., Yesina, N. (2019). Concept and essence of social inclusion in social work. *Suchasne suspil'stvo*. Issue 1(17). 233–241. doi: <https://doi.org/10.34142/24130060.2019.17.1.20> [in Ukrainian].

44. Tymchasovi poriadok vydilennia ta vykorystannia kosktiv z rezervnoho fondu biudzhetu v umovakh voiennoho stanu (2022): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.03.2022 r. № 175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-p> [in Ukrainian].

УДК 336.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.15>

Микола ПІГОВСЬКИЙ

аспірант кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0003-1972-0959

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.15>

Бібліографічний опис статті: Піговський, М. (2022). Особливості формування соціальної відповідальності у майбутнього фахівця соціальної сфери в умовах війни в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 112–117, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.15>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У статті порушено проблему соціальної відповідальності особистості в умовах війни та ролі соціально-відповідальної поведінки у розв'язанні проблем, спричинених воєнними діями. Наголошено, що у період війни соціальна відповідальність відіграє визначальну роль у збереженні життя людей, боротьбі з ворогом та налагодженні життєдіяльності країни у цілому. Обґрунтовано ідею про те, що нові виклики, які постали перед Україною у зв'язку з відкритою повномасштабною агресією росії (захист життя та здоров'я громадян; соціальні допомога та підтримка внутрішньо переміщених осіб і біженців, які перебувають за кордоном; робота з потерпілими від агресії ворога, що проживають на звільнених територіях; соціальна реабілітація учасників бойових дій і членів їх сімей; робота з людьми, які проживають на тимчасово окупованих територіях; відновлення пошкодженої та відбудова втраченої життєво важливої інфраструктури населених пунктів і ін.) потребують кваліфікованого відповідального втручання фахівців різних спеціальностей, у тому числі – соціальних працівників і соціальних педагогів. Автором запропоновано різні підходи до оптимізації формування соціальної відповідальності у студентів закладів вищої освіти в умовах війни (вивчення курсу «Соціальна відповідальність» та навчальних дисциплін, спрямованих на роботу з конкретними категоріями осіб, в межах яких розглядається соціально-відповідальна поведінка фахівця; виконання спеціальних завдань для індивідуальної навчально-дослідної роботи та практичної підготовки; організація позанавчальної (у тому числі, волонтерської) діяльності). Особливу увагу приділено впливу на здобувачів освіти особистого прикладу їх найближчого оточення – студентів і викладачів з яскраво вираженою соціально-відповідальною поведінкою. Окреслено перспективи подальших досліджень в означеній сфері.

Ключові слова: соціальна відповідальність, соціально-відповідальна поведінка, війна, особливості формування, соціальна сфера, майбутній фахівець, волонтерство.

Mykola PIHOVSKYI

Postgraduate at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Ternopil National Pedagogical Volodymyr Hnatiuk University, st. Maxim Krivonos, 2, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0003-1972-0959

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.15>

To cite this article: Pihovskyi, M. (2022). Osoblivosti formuvannia social'noi vidpovidal'nosti maibutnogo fahivtsia social'noi sferi v umovah vyini v Ukraini. [Peculiarities of the formation of social responsibility in the future specialist of the social sphere in the conditions of war in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 112–117, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.15>

PECULIARITIES OF THE FORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE FUTURE SPECIALIST OF THE SOCIAL SPHERE IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE

The article raises the issue of social responsibility of an individual in the conditions of war and the role of socially responsible behavior in solving problems caused by military actions. It was emphasized that during the war, social responsibility plays a decisive role in saving people's lives, fighting the enemy, and improving the life of the country as

a whole. It was justified that the new challenges that have arisen before Ukraine in connection with the open full-scale aggression of Russia (protection of life and health of citizens; social assistance and support for internally displaced persons and refugees staying abroad; work with victims of enemy aggression living on the liberated territories; social rehabilitation of combatants and their family members; work with people living on temporarily occupied territories; restoration of damaged and reconstruction of lost vital infrastructure of localities, etc.) need the qualified and responsible intervention of specialists of various specialties, including social workers and social pedagogues. The author suggested various approaches to optimizing the formation of social responsibility among students of higher educational institutions in wartime conditions (study of the course «Social Responsibility» and educational disciplines aimed at working with specific categories of people, within the limits of which the socially responsible behavior of a specialist will be considered; performance of special tasks for individual educational and research work and practical training; organization of extracurricular (including volunteer) activities). Special attention was paid to the impact of the example of students' immediate environment, namely fellow students and teachers with pronounced socially responsible behavior. Prospects for further research in this area were outlined.

Key words: social responsibility, socially responsible behavior, war, formation features, social sphere, future specialist, volunteering.

Актуальність проблеми. Перед державою Україна, яка нині перебуває у стані відкритої повномасштабної війни з росією, постала низка нових надзвичайно складних соціальних проблем, а саме: захист життя та здоров'я громадян; соціальна допомога та підтримка внутрішньо переміщених осіб і біженців, які перебувають за кордоном; робота з потерпілими від агресії ворога, що проживають на звільнених територіях (особами, які отримали інвалідність, жертвами згвалтувань, дітьми й людьми літнього віку, які втратили опікунів та ін.); соціальна реабілітація учасників бойових дій, (військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, медичних працівників, волонтерів та ін.) і членів їх сімей; робота з людьми, які проживають на тимчасово окупованих територіях; а також – якнайшвидше відновлення пошкодженої та відбудова втраченої життєво важливої інфраструктури населених пунктів тощо (Олексюк, 2011, с. 76). Усі ці виклики потребують кваліфікованого втручання фахівців соціальної сфери – соціальних працівників і соціальних педагогів. Адже від якості проведеної ними роботи значною мірою залежить подальша життєздатність об'єктів їхнього впливу.

Однією з найважливіших властивостей особистості, пов'язаною з її професійною компетентністю, вольовою цілеспрямованістю та дотриманням загальноприйнятих норм суспільного буття є соціальна відповідальність. Погоджуємось із В. Грищуком у тому, що «соціальна відповідальність – це соціальне явище, що являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних

норм, а у випадку їхнього порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами. Соціальна відповідальність переслідує мету упорядкування, гармонізації суспільних відносин і забезпечення їхнього поступального та стабільного розвитку» (Грищук, 2012, с. 51). Вважаємо, що соціальна відповідальність сприяє усвідомленому ставленню індивіда до інших людей, навколишнього середовища, гуманістичній спрямованості його вчинків, розумінню соціальної значущості їх наслідків (Олексюк, 2014, с. 130). Соціальна відповідальність змушує особу долати перешкоди, проявляти надзусилля, залишатись незламною та здійснювати подвиги, що є надзвичайно затребуваним в період війни і буде не менш потрібним в час відбудови нашої країни після перемоги над російським агресором.

Світова спільнота розглядає соціальну відповідальність у якості показника соціального виміру всіх суб'єктів відповідальності та запроваджує на цій основі відповідні стандарти, у тому числі – професійні (Неперервна професійна підготовка фахівців в умовах формування спільного європейського освітнього простору, 2020, с. 87). З огляду на це, соціальна відповідальність вважається однією з найважливіших професійних й особистісних рис фахівця соціальної сфери (Охріменко, Іванова, 2015, с. 18).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти соціальної відповідальності та процесу її формування неодноразово виступали предметом наукових досліджень. Так, В. Грищук проаналізував загальнофілософські підходи до визначення поняття соціальної відповідальності, схарактеризував її види, обґрунтував підстави, а також описав стадії та принципи соціальної

відповідальності (Гришук, 2012). О. Охріменко і Т. Іванова дослідили теорію, методологію та практику соціальної відповідальності людини, держави й корпорації; деталізували еволюцію розвитку, концепції і моделі соціальної відповідальності та розкрили механізми її формування (Охріменко, Іванова, 2015). А. Колот і О. Грішнова здійснили системне дослідження феномену соціальної відповідальності суб'єктів суспільства на різних рівнях – від особистісного до державного (Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку, 2012). Теоретичні і практичні засади формування соціальної відповідальності у студентів закладів вищої освіти аналізували у своїх працях А. Безпрозванна (Безпрозванна, 2012), Н. Романова (Романова, 2004), Г. Скачкова (Скачкова, 2016) та ін.

Актуальність проблеми формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах війни зумовлена також низкою суперечностей між: потребами держави у підвищенні рівня соціальної відповідальності громадян та недостатнім використанням педагогічного потенціалу закладів вищої освіти у її формуванні; прогресивними тенденціями (гуманізацією освіти, особистісно-орієнтованим підходом) у професійній підготовці майбутніх фахівців і подальшим зниженням рівня соціальної відповідальності сучасної студентської молоді; необхідністю отримання майбутніми фахівцями соціальної сфери знань про соціальну відповідальність та відсутністю механізмів впливу на процес її формування у зв'язку з недостатнім науково-методичним забезпеченням тощо (Кабусь, 2018; Михнюк, 2021; Романова, 2004).

Мета дослідження – виявити та обґрунтувати особливості формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери в закладах вищої освіти в умовах війни. Реалізація поставленої мети обумовила такі завдання дослідження: здійснити аналіз наукових підходів щодо означеної проблеми; обґрунтувати актуальність формування соціальної відповідальності в умовах війни; дослідити зміст процесу формування соціальної відповідальності; виявити та описати особливості формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної сфери під час війни; визначити перспективи подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема соціальної відповідальності (громадянина – перед державою, держави – перед громадянином, особи – за власні вчинки та ін.) з давніх давен турбує людство, адже соціальна відповідальність є ознакою якісної соціальної організації суспільства та механізмом соціального контролю суспільних відносин, де соціальна відповідальність виявляється через здатність особистості враховувати інтереси інших людей (Охріменко, Іванова, 2015, с. 7). У період війни соціальна відповідальність як на особистісному, так і на груповому, державному рівнях відіграє визначальну роль у збереженні життя людини, налагодженні життєдіяльності країни в умовах агресії ворога, організації боротьби із загарбником та забезпеченні звільнення держави від нього. Соціальна відповідальність є гарантом соціальної безпеки загалом і особистої безпеки людини зокрема, засобом підтримання і зміцнення соціальної злагоди, цілісності суспільства, держави. Соціальна безпека, таким чином, об'єктивно потребує надійного механізму соціальної відповідальності (Олексюк, 2011, с. 31).

Виходячи із мети сучасної освіти – формування розвиненої особистості як вищої цінності суспільства – можна стверджувати, що роль закладу вищої освіти полягає не тільки у наданні освітніх послуг студентам, але й у їх соціалізації – закріпленні визнаних у соціумі цінностей, формуванні антропоцентричного світогляду й підтримувально-позитивних переконань, сприянні їх соціальній інтеграції (Олексюк, 2014, с. 129). Важливим чинником у процесі соціалізації студента, забезпечення його прав і свобод, формування та утвердження гуманної системи соціальних цінностей є його соціальна відповідальність (Скачкова, 2016, с. 129). Фактично, соціальна відповідальність студента полягає в усвідомленні ним свого обов'язку перед суспільством крізь призму змісту та наслідків власних дій і вчинків. Означене актуалізує оптимізацію навчально-виховного процесу у вищій школі в умовах війни.

Вважаємо, що формування професійної соціальної відповідальності фахівця соціальної сфери повинно розпочинатися ще в період оптації– професійного самовизначення майбутнього абітурієнта. Адже від вірності вибору професії та ступеня його усвідомленості значною мірою

залежить ефективність: формування професійної компетентності майбутнього фахівця, розвитку його соціально значущих та професійно важливих якостей, постійного професійного зростання, пошуку та виявлення оптимальних прийомів якісного і творчого виконання завдань тощо (Балакірева, 2007, с. 8). Очевидно, що в умовах війни професії, пов'язані з соціальною сферою, набувають особливої актуальності. Горизонти соціальної роботи й соціально-педагогічної діяльності значно розширюються за рахунок появи нових категорій осіб, які потребують допомоги та збільшення загальної кількості людей, що опиняються в складних життєвих обставинах (Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку, 2012, с. 14). Це вимагає не лише збільшення кількості фахівців із соціальної роботи, соціальних педагогів, але й розширення їх професійних можливостей та спеціалізацій. Усвідомлення значущості діяльності соціального працівника/соціального педагога у воєнний період та розуміння важливості особистого професійного внеску у всенародну боротьбу з ворогом повинні стати визначальними для майбутнього вступника у процесі професійної оптації (Кабусь, 2018, с. 26).

Особливості формування соціальної відповідальності у здобувачів освіти в умовах війни відображаються насамперед через внесення змін до освітніх програм (Михнюк, 2021, с. 30). Необхідність цих змін зумовлюється потребою формування у майбутніх спеціалістів нових компетентностей (наприклад, здатності роботи з окремими вразливими категоріями осіб чи здатності налагоджувати партнерську взаємодію з соціальними службами інших країн, що опікуються нашими співвітчизниками, які, внаслідок бойових дій, змушені були емігрувати але мають намір повернутися в Україну) і, відповідно, необхідністю розширення програмних результатів навчання. Формування нових компетентностей, в свою чергу, потребує внесення змін до переліку освітніх компонент (наприклад, у освітньо-професійну програму (далі – ОПП) «Соціальна робота» (спеціальність 231 «Соціальна робота», перший (бакалаврський) рівень вищої освіти) пропонуємо ввести вибіркові навчальні дисципліни: «Соціальна робота з особами, які постраждали внаслідок воєнних дій», «Соціальна робота з мігрантами та вимушено переміщеними особами», «Соці-

альна робота з учасниками бойових дій та їх сім'ями» тощо).

Проаналізувавши досвід Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», Одеського національного технологічного університету, Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця та враховуючи зростання значення соціальної відповідальності як професійної й особистісної якості майбутніх фахівців соціальної сфери вважаємо за необхідне ввести в перелік компонент професійної підготовки здобувачів за ОПП «Соціальне адміністрування у громаді» спеціальності 231 «Соціальна робота» другого (магістерського) рівня вищої освіти навчальну дисципліну «Соціальна відповідальність». Метою її викладання є формування у магістрантів фундаментальних знань теорії і практики соціальної відповідальності з позиції сучасних стандартів соціальної політики і набуття ними відповідних професійних компетенцій, що забезпечують формування їх соціально-відповідальної поведінки (Безпрозвання, 2012).

Ще однією особливістю професійної підготовки студентів є розширення змістового наповнення окремих навчальних дисциплін темами (підтемами), завданнями, спрямованими на формування у них соціальної відповідальності. Наприклад, при вивченні дисципліни «Соціальна реабілітація» (ОПП «Соціальна робота» (спеціальність 231 «Соціальна робота», перший (бакалаврський) рівень вищої освіти)) в межах теми «Професійний портрет фахівця соціальної реабілітації» пропонуємо розглянути питання «Соціальна відповідальність фахівця, який надає реабілітаційні послуги». При вивченні дисципліни «Історія соціальної роботи» в межах означеної освітньої програми студенти виконують індивідуальне навчально-дослідне завдання, пов'язане з дослідженням соціально-відповідальної поведінки та участі родин-меценатів Яхненків, Симиренків, Терещенків у відбудові України в різні історичні періоди.

Важливу роль у формуванні соціальної відповідальності студентів-майбутніх фахівців соціальної сфери відіграють також навчальні і виробничі практики. Особливістю практик,

які проходять студенти у воєнний період, є те, що здобувачі освіти можуть безпосередньо працювати в соціальних службах, громадських і благодійних організаціях, медичних закладах з учасниками бойових дій, членами їхніх сімей, особами, які постраждали від війни. У процесі такої роботи студенти вчаться швидко й самостійно приймати рішення, розв'язувати проблеми та нести відповідальність за власні дії. Наприклад, під час Організаційно-управлінської практики студенти, які навчаються за ОПП «Соціальне адміністрування у громаді» (спеціальність 231 «Соціальна робота», другий (магістерський) рівень вищої освіти) працювали з вимушено переміщеними особами у територіальних відділах надання соціальних послуг. Вони виконували різні завдання на усіх етапах роботи з означеною категорією осіб – від зустрічі евакуаційних транспортів до поселення та подальшого соціального супроводження.

Позанавчальна робота, яка проводиться в ЗВО у період війни, теж спрямовується на формування у здобувачів соціальної відповідальності. Особливо це стосується участі студентів у різних видах волонтерства.

Вважаємо, що вагому роль у формуванні соціальної відповідальності у студентів відіграє особистий приклад їх найближчого оточення (Безпрозванна, 2012). Студенти та викладачі, які воюють у складі Збройних Сил України, волонтери, усі, хто своєю наполегливою працею наближає перемогу, здатні спонукати здобувачів вищої освіти до вияву любові до батьківщини, поваги до свого народу, праці на благо суспільства та усвідомленої соціально-відповідальної поведінки (Олексюк, 2011, с. 204).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, російська агресія в Україні загострила потребу у соціально-відповідальній поведінці усіх громадян і особливо тих, хто працює у соціальній сфері. Формування соціальної відповідальності, як важливої професійної й особистісної якості у майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів, може відбуватися на різних етапах їх професійної підготовки та під час різних видів навчальної і позанавчальної діяльності. У перспективі вважаємо за можливе зосередити увагу на розробці спеціальних програм і методик формування соціальної відповідальності у здобувачів різних рівнів вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балакірева О., Валькована О. Трансформація цінностей освіти. *Український соціум*. 2007. № 4 (21). С. 7–19.
2. Безпрозванна А. Формування соціальної відповідальності у студентів вищих навчальних закладів. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/stud_konferenzia/2012_1/visnuk_7.pdf
3. Гришук В. К. (2012). Соціальна відповідальність : навчальний посібник. Львівський університет внутрішніх справ. 152 с.
4. Кабусь Н. Д. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх соціальних педагогів до сталого розвитку соціальних груп : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, МОН України. 2018. Харків, 594 с.
5. Михнюк С. В. Методичні рекомендації з організації підготовки майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін. Київ : ЦП «Компринт», 2021. 73 с.
6. Неперервна професійна підготовка фахівців в умовах формування спільного європейського освітнього простору : монографія / за редакцією С. П. Архипової, О. П. Лещинського. Черкаси : ЧНУ, 2020. 335 с.
7. Олексюк Н. С. (2014). Особливості соціального формування дитини у різні вікові періоди її розвитку. *Людознавчі студії* : збірник наукових праць Дрогобицького держ. педагогічного ун-ту імені Івана Франка / ред. кол. Н. Скотна, (головний редактор), М. Чепіль (редактор розділу) та ін. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 29. Педагогіка. С. 125–134.
8. Олексюк Н. Соціально-педагогічна робота з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2011. 304 с.
9. Охріменко О. О., Іванова Т. В. Соціальна відповідальність : навч. посіб. / Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. 180 с.
10. Романова, Н. Ф. Роль студентських соціальних служб у вирішенні соціальних проблем в студентському середовищі. *Український соціум*. 2004. № 1. С. 32–37.
11. Скачкова Г. С. Особливості сучасної професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2016. Випуск 3(48). С. 128–133.
12. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / за ред. А.М. Колога, К. : КНЕУ, 2012. 501 с.

REFERENCES:

1. Balakiryeva, O., Valkovana, O. (2007). Transformatsiia tsinnostei osvity. [Transformation of educational values]. *Ukrainskyi sotsium*. № 4 (21). S. 7–19. [in Ukrainian].
2. Bezprozvanna A. Formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti u studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv. [Formation of social responsibility among students of higher educational institutions]. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://library.udpu.org.ua/library_files/stud_konferenzia/2012_1/visnuk_7.pdf
3. Hryshchuk, V. K. (2012). Sotsialna vidpovidalnist. [Social responsibility] : navchalnyi posibnyk. Lvivskyi universytet vnurtrishnikh sprav. 152 s. [in Ukrainian].
4. Kabus, N. D. (2018). Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do staloho rozvytku sotsialnykh hrup. [Theoretical and methodological principles of training future social pedagogues for the sustainable development of social groups] : dysertatsiia na здобuttia naukovoho stupenia doktora pedahohichnykh nauk za spetsialnistiu 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity». Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody, MON Ukrainy. Kharkiv, 594 s. [in Ukrainian].
5. ykhnjuk, S. V. (2021). Metodychni rekomendatsii z orhanizatsii pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do pedahohichnoi vzaiemodii u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin. [Methodological recommendations for organizing the training of future social workers for pedagogical interaction in the process of studying professional disciplines.]. Kyiv : TsP «Kompyrnt». 73 s. [in Ukrainian].
6. Neperervna profesiina pidhotovka fakhivtsiv v umovakh formuvannia spilnoho yevropeiskoho osvitnoho prostoru. [Lifelong professional training of specialists in the conditions of formation of the common European educational space]. Monohrafiia / za redaktsiieiu S. P. Arkhypovoi, O. P. Leshchynskoho. Cherkasy : ChNU, 2020. 335 s. [in Ukrainian].
7. Oleksiuk, N. S. (2014). Osoblyvosti socialnogo formuvannia dytyny u rizni vikovi periony ii rozvytku. [Peculiarities of social formation of a child at different age periods of its development]. Ludynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prac' Drogobit'skogo derzhavnogo pedagogichnogo un-tu imeni Ivana Franka / red. kol. N. Skotna (golovnyi redaktor), M. Chepil' (redaktor rozdil) ta in. Drogobich : Vidavnychiy viddil DDPU imeni Ivana Franka. Vipusk 29. Pedagogika. S.125–134. [in Ukrainian].
8. Oleksiuk, N. (2011). Sotsialno-pedahohichna robota z sim'iamy viiskovosluzhbovtiv v umovakh reformuvannia Zbroinykh Syl Ukrainy [Socio-pedagogical work with families of servicemen in the conditions of reforming the Armed Forces of Ukraine] : monohrafiia. Kyiv : Vydavnychiy dim «Slovo». 304 s.
9. Okhrimenko, O. O., Ivanova, T.V. (2015). Sotsialna vidpovidalnist. [Social responsibility] : navch. posib. Natsionalnyi tekhnichnyi universytet Ukrainy «Kyivskyi politekhnichnyi instytut». 180 s. [in Ukrainian].
10. Romanova, N. F. (2004). Rol studentskykh sotsialnykh sluzhb u vyrishenni sotsialnykh problem v studentskomu seredovyshchi. [The role of student social services in solving social problems in the student environment]. *Ukrainskyi sotsium*. № 1. S. 32–37. [in Ukrainian].
11. Skachkova, H. S. (2016). Osoblyvosti suchasnoi profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv u vyshchych navchalnykh zakladakh. [Features of modern professional training of social workers in higher educational institutions]. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika*. Vypusk 3(48). S. 128–133. [in Ukrainian].
12. Sotsialna vidpovidalnist: teoriia i praktyka rozvytku: monohr. [Social responsibility]. (2012) / za red. A. M. Kolota. K. : KNEU. 501 s. [in Ukrainian].

УДК 37.013.42:371.3

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.16>

Ірина ЯЩИЩАК

аспірантка кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027.

ORCID: 0000-0002-4600-7254

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.16>

Бібліографічний опис статті: Ящищак, І. (2022). Критерії та показники результативності соціальної підтримки студентів в університетах. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 118–123, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.16>

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ

Статтю присвячено проблемі оцінки ефективності соціальної підтримки студентів в університетах, а саме – визначенню критеріїв і показників її результативності. Доведено актуальність означеної проблеми на сучасному етапі розвитку вищої освіти. Уточнено сутність понять: «вразлива категорія», «студентство», «соціальна підтримка», «результативність соціальної підтримки», «критерії результативності соціальної підтримки», «показники результативності соціальної підтримки». Схарактеризовано студентство, як вразливу категорію населення, а також перелічено категорії студентів, які потребують соціальної підтримки. При цьому зауважено, що не всі студенти університетів потрапляють у складні життєві обставини або не можуть їх подолати. Розглянуто особливості впливу різних факторів на вразливість студентів. Наголошено, що, незважаючи на розмаїття проблем, які спричиняють необхідність соціальної підтримки студентів, є ряд спільних ознак (індикаторів) результативності цієї підтримки. Зазначено, що критерії результативності соціальної підтримки носять комплексний характер та діють у сукупності. На основі узагальнення наукових пошукувчених встановлено та схарактеризовано критерії (ступінь вирішення проблеми, яка зумовила потребу студента у соціальній підтримці; ступінь оптимізації умов здобування ним освіти та ступінь поліпшення його фізичного й емоційного стану) і показники (кількісні (час очікування та час надання послуги; її повнота послуги), якісні (самооцінка студентом стану власного здоров'я; усвідомлення своєї відповідальності; розвиток соціальних умінь й навичок; аналіз власної поведінки і готовність до її саморегуляції; соціальна активність), проміжні, підсумкові) результативності соціальної підтримки студентів в університетах. Окреслено перспективи подальших досліджень в означеній сфері.

Ключові слова: вразливі категорії, студент, соціальна підтримка, результативність, критерії та показники.

Iryna IASHCHYSHCHAK

Postgraduate at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School,
Ternopil National Pedagogical Volodymyr Hnatiuk University,
st. Maxim Krivonos, 2, Ternopil, Ukraine, 46027.

ORCID: 0000-0002-4600-7254

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.16>

To cite this article: Iashchyshchak, I. (2022). Kriterii ta pokazniki rezul'tativnosti social'noi pidtrimki studentiv v universitetah [Criteria and performance indicators of social support for students in universities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 118–123, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.16>

CRITERIA AND INDICATORS OF EFFECTIVENESS OF SOCIAL SUPPORT FOR STUDENTS IN UNIVERSITIES

The article is devoted to the problem of assessing the effectiveness of social support for students in universities, in particular, determining the criteria and indicators of its effectiveness. The relevance of the given problem at the current stage of development of higher education has been proven. The essence of the concepts: «vulnerable category», «studentship», «social support», «effectiveness of social support», «criteria for the effectiveness of social support», «indicators of the effectiveness of social support» has been clarified. Students are characterized as a vulnerable group of people, and groups of students in need of social support are listed. At the same time, it was observed that not all university students have difficult life circumstances or cannot overcome them. The peculiarities of the influence of various

factors on the vulnerability of students are considered. It was emphasized that, despite the variety of problems that cause the need for social support of students, there are a number of common signs (indicators) of the effectiveness of this support. It is acclaimed that the criteria for the effectiveness of social support are complex in nature and act altogether. Based on the generalization of the scientists' research, the criteria (the level of solving the problem that caused the student's need for social support; the level of optimization of the conditions of his education and the level of improvement of his physical and emotional state) and indicators (quantitative (waiting time and time of service provision; its completeness of the service), qualitative (self-assessment by the student of the state of his own health; awareness of his responsibility; development of social skills and abilities; analysis of his own behavior and readiness for self-regulation; social activity), intermediate, final) effectiveness of social support of students in universities. Prospects for further research in this area are outlined.

Key words: vulnerable categories, student, social support, effectiveness, criteria and indicators.

Актуальність проблеми. Незважаючи на істотний загальний суспільний прогрес, який виявляється у посиленні гуманізації соціуму, покращенні становища в ньому особистості, зростанні ступеня її економічної, політичної та соціальної незалежності, підвищенні рівня задоволення її матеріальних і духовних потреб, зміцненні її психофізичного й соціального здоров'я, протягом останніх десятиліть у світі значно зросла кількість людей, які відносяться до вразливих груп населення. Законодавство України визначає «вразливі категорії населення» як потенційних отримувачів соціальних послуг, що мають найбільший ризик потрапляння в складні життєві обставини через вплив на них зовнішніх (природних, екологічних, політичних, економічних, соціальних) та внутрішніх (вік, спосіб життя, матеріальний стан, фізичні та розумові вади розвитку) чинників (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми, 2017, с. 44)).

Однією з таких вразливих груп населення є студенти. Адже необхідність поєднувати процеси здобування освіти, професійного становлення та самостійної організації життя при відсутності необхідного досвіду, часто – в умовах невизначеності та кризової напруженості, дії означених вище чинників призводить до того, що студенти потрапляють у складні життєві обставини, з якими не можуть впоратись самостійно (Соціальна робота з соціально вразливими категоріями (групами), 2020). Водночас, у вразливій категорії «студенти» можемо визначити величезну кількість вразливих підгруп, до яких відносимо: здобувачів освіти з багатодітних чи малозабезпечених сімей; осіб з особливими потребами, або тих, хто виховує дітей з особливими потребами; осіб з інвалідністю, або тих, хто виховує дітей з інвалідністю; студентські родини; внутрішньо переміщених осіб; представників ЛГБТ спільнот;

ВІЛ-інфікованих; осіб, які вживають алкоголь (наркотики); одиноких матерів; соціальних сиріт; осіб, які порушили закон і були за це покарані; військовослужбовців і військових пенсіонерів, учасників бойових дій, а також студентів-членів їх сімей тощо (9; 10; 11; 12). Усі означені категорії студентства вкрай потребують особливої соціальної підтримки з боку держави, закладів освіти, фахівців із соціальної роботи, оскільки перебувають в стані формування (утвердження) власних життєвих позицій і можуть болісно реагувати на політичні (економічні, соціальні) кризи й недостатність державних асигнувань на соціальні (у тому числі – освітні) потреби (Романова, 2004, с. 33).

Звичайно, маємо визнати, що не всі студенти університетів потрапляють у складні життєві обставини або не можуть їх подолати. Незважаючи на те, що усі вони так чи інакше опиняються в ситуації зміни життєвого укладу (як правило, проживання у батьківському домі замінюється проживанням у кампусі чи гуртожитку; залежність від батьків замінюється частковою або повною незалежністю; можливість покладатися на ініціативу та відповідальність дорослих – необхідністю прийняття самостійних рішень й проявів власної відповідальності), у зв'язку з дією об'єктивних і суб'єктивних чинників, близько 70% студентів відчувають постійну потребу у соціальній підтримці (Олексюк, 2014, с. 132).

Широке різноманіття соціально вразливих категорій студентства, наявність у них травматичного досвіду може ставати суттєвою перешкодою для їх успішної адаптації в університетському освітньому просторі, подальшого професійного становлення та отримання належного рівня освіти, що підтверджує актуальність дослідження і зумовлює пошук дієвих заходів підвищення ефективності соціальної підтримки вразливих категорій студентства в університетах (Дейнеко, 2014, с. 219).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна підтримка студентів в закладах вищої освіти неодноразово ставала предметом наукових досліджень. Так, ознаки ризику, які зумовлюють вразливість студентської молоді, а, отже, і її потребу в соціальній підтримці, схарактеризувала О. Дайнеко. Діяльність студентських служб, у тому числі і щодо соціальної підтримки здобувачів освіти, вивчала Н. Романова. Зміст соціальної підтримки студентів досліджувала В. Попович, а її технології схарактеризувала у своїх працях С. Коляденко. Критерії оцінювання соціальної підтримки різних категорій студентів вивчали В. Лютий та К. Гаврилюк. Критерії ефективності соціально-педагогічної роботи зі студентами закладів вищої освіти з інклюзивною орієнтацією проаналізував М. Чайковський. Незважаючи на виявлений науковий інтерес до проблеми соціальної підтримки студентів, можемо з усією відповідальністю констатувати, що як теоретичні, так і практичні її аспекти розроблені недостатньо.

У процесі оцінки будь якого виду соціальної роботи (у тому числі – соціальної підтримки) важливо орієнтуватися на критерії (показники), використання яких дозволить об'єктивно оцінити отриманий результат. Розуміння критеріїв та показників результативності соціальної підтримки студентів, які належать до вразливих груп, допоможе розробити оптимальні технології соціальної підтримки, підібрати дієві форми, методи та засоби її реалізації в освітньому середовищі, знайти й розумно використати ресурси. Таким чином, розроблені критерії як індикатори результативності соціальної підтримки націлюватимуть працівників студентських соціальних служб на досягнення конкретних проміжних і кінцевих результатів соціальної підтримки з одного боку, а студентів університетів – уникати складних життєвих обставин, або долати їх у процесі навчання, що забезпечить здобуття ними якісної освіти та ефективної професіоналізації, з іншого (Чайковський, 2012, с. 104).

Саме тому **метою** нашого дослідження є виявлення ознак вразливості студентів й обґрунтування критеріїв та показників результативності їх соціальної підтримки. Для досягнення поставленої мети нами передбачалося виконання низки завдань: визначити основні фактори, які спричинюють вразливість студентів і обумовлюють

необхідність їх соціальної підтримки; дослідити теоретичні аспекти оцінки результативності соціальної підтримки здобувачів освіти; схарактеризувати критерії та показники результативності соціальної підтримки студентів в університетах; окреслити перспективи подальших досліджень в означеній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі аналізу ряду наукових публікацій, присвячених здобувачам освіти, вважаємо, що студентство – це особлива соціальна група, яка формується з різних категорій осіб для отримання нових й поглиблення наявних знань, здобуття професії і характеризується специфічними умовами життя, праці та особливою суспільною поведінкою (Дейнеко, 2014, с. 218).

До основних факторів, які обумовлюють вразливість студента, належать: біологічні (генетичні, психофізіологічні, соматичні), що виявляються в несприятливих для навчання та професіоналізації особливостях його організму; психологічні (наявність психопатологій чи акцентуації певних рис характеру), які зумовлюють неадекватні реакції; соціально-педагогічні (важковихованість, педагогічна занедбаність), що спричинюють проблеми у його соціалізації; соціально-економічні (малозабезпеченість, безробіття), які виявляються у соціальній нерівності і можуть призводити до зростання соціальної напруженості; морально-етичні (відсутність/викривлення моральних цінностей, байдужість), що лежать в основі девіантної поведінки (Олексюк, 2014, с. 130). Таким чином, до вразливих категорій студентів належать ті з них, хто має обмежені ресурси для самостійного задоволення потреб та реалізації прав у суспільстві (Закон України «Про соціальні послуги», 2019).

Маємо визнати, що, як правило, означені фактори діють не поодинокі, а в сукупності, тому найчастіше вразливість студента зумовлюється дією кількох факторів і проявляється, відповідно, у кількох аспектах. Наприклад, студенту, який має проблеми зі здоров'ям, важко працевлаштуватись і, відповідно, належним чином матеріально себе забезпечити, що позначається на якості життя та впливає на успішність студента (Соціальна робота з соціально вразливими категоріями (групами), 2020).

Розмаїття вразливих категорій студентів зумовлює розмаїття індикаторів результа-

тивності їх соціальної підтримки. Перш ніж обґрунтувати критерії та показники результативності соціальної підтримки, визначимо основні поняття, на які опиратимемось у статті.

Соціальна підтримка – це система заходів, спрямованих на створення умов для нормальної життєдіяльності особи, яка перебуває у складних життєвих обставинах, та забезпечення її якісного соціального захисту. Соціальну підтримку студентів в університетах реалізують студентські служби. Основними цілями соціальної підтримки студентів студентськими службами університетів є: зниження темпів розвитку кризових явищ у студентському середовищі; формування у студентства цінності здорового способу життя; створення можливостей для усіх студентів, які опинилися в складних життєвих обставинах, отримати необхідну допомогу; розробка та впровадження механізмів підтримки різних категорій студентів; удосконалення системи соціальної підтримки студентів та підвищення якості надання їм соціальних послуг (Семигіна, 2020, с. 164; 9; 10; 11; 12).

Результативність соціальної підтримки – це зіставлені її цілі і результати з урахуванням використаних ресурсів (Семигіна, 2020, с. 185). Звичайно, для кожної вразливої групи студентів бажані результати будуть специфічними, проте можемо виділити й спільні для усіх груп: доступність навчання для усіх категорій осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; адаптованість навчальної бази і навчального процесу до індивідуальних потреб студентів; готовність фахівців студентських служб до соціальної підтримки студентів та забезпечення їх соціального захисту (Закон України «Про соціальні послуги», 2019).

Критерії результативності соціальної підтримки – це сукупність вимог до формування системи показників (індикаторів) результативності; еталон, мірило, найбільш загальний показник, істотна ознака дієвості соціальної підтримки. Критерії результативності соціальної підтримки носять комплексний характер. З одного боку, вони являють собою систему нормативних показників, що відображають ефективність процесу, з іншого – систему показників, що відображають фізичний, психологічний, соціально-економічний стани студента-отримувача соціальної послуги. Оскільки соціальна підтримка – це багаторівнева та багатогранна

діяльність, вважаємо, що неможливо визначити її результативність за допомогою одного критерію (Чайковський, 2012, с. 108). На основі аналізу нормативно-правових документів та праць науковців приходимо до висновку, що основними критеріями результативності соціальної підтримки студента університету є: ступінь вирішення проблеми (правової, побутової та ін.), яка зумовила потребу у соціальній підтримці; ступінь оптимізації умов здобування освіти та ступінь поліпшення його фізичного й емоційного стану.

Показники результативності соціальної підтримки – це система параметрів (індикаторів) ефективності впливу діяльності соціальної (у випадку університету – студентської) служби на клієнта (студента). Параметри вибираються з таким розрахунком, щоб їх можна було виміряти, тобто вони повинні володіти такими властивостями, як: доступність, вимірність, однозначність. Порівняння значень кінцевих показників з цільовими показниками, дає змогу кількісної та якісної оцінки процесу соціальної підтримки і дозволяє визначитись із його загальною результативністю (Чайковський, 2012, с. 110). До кількісних показників результативності соціальної підтримки відносимо: час очікування послуги; час надання послуги; повнота послуги – досягнутий рівень доступу студентів різних категорій до навчання та результативність процесу здобування вищої освіти; адаптованість навчальної бази і навчального процесу до потреб студентів. До якісних – самооцінка студентом стану власного фізичного і психічного здоров'я; усвідомлення власної відповідальності за своє життя та здоров'я; розвиток соціальних умінь й навичок спілкування; рефлексивний аналіз власної поведінки в контексті соціальної поведінки інших суб'єктів і готовність до саморегуляції поведінки; соціальна активність. Для ретельного оцінювання результативності соціальної підтримки студентів в університетах, своєчасної корекції форм і методів її реалізації, ми пропонуємо використовувати два типи показників: проміжні (характеризують перебіг реалізації соціальної підтримки) та підсумкові (кінцеві) показники (характеризують ступінь досягнення мети та цілей соціальної підтримки) (Семигіна, 2020; Чайковський, 2012).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проблема оцінки результативності діяльності студентських соціальних

служб в університетах є надзвичайно актуальною і важливою як для подальшого розвитку самих служб, так і для забезпечення якості надання ними соціальних послуг (у тому числі – соціальної підтримки) студентам. У перспективі вважаємо за доцільне розробити методичне забезпечення для вирішення означеної проблеми, що полегшить

роботу фахівців студентських соціальних служб і дозволить їм швидко та якісно здійснювати самооцінку ефективності діяльності, а, отже, більш якісно надавати соціальну підтримку студентам. З цією метою, на наш погляд, варто здійснити порівняльний аналіз досвіду провідних університетів України та світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дейнеко О. О. Студентська молодь як суб'єкт суспільства ризику: молодь як ризик та молодіжні ризики. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2014. № 1101. Вип. 32. С. 217–223.
2. Закон України «Про соціальні послуги». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19/print>
3. Олексюк Н. С. Особливості соціального формування дитини у різні вікові періоди її розвитку. *Людинознавчі студії* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного ун-ту імені Івана Франка / ред. кол. Н. Скотна, (головний редактор), М. Чепіль (редактор розділу) та ін. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. Випуск 29. Педагогіка. С. 125–134.
4. Романова, Н. Ф. Роль студентських соціальних служб у вирішенні соціальних проблем в студентському середовищі. *Український соціум.* 2004. № 1. С. 32–37.
5. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму. 2020. 275 с.
6. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посібник у 2-х ч. Ч. II. Ознаки вразливості та специфіка підтримки сім'ї і дитини / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрович. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.
7. Соціальна робота з соціально вразливими категоріями (групами). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://moodle.socosvita.kiev.ua/moodledata/filedir/09/20/0920e3108c21981f344ac5e33b46e7470dc1ac88>
8. Чайковський М. Є. Критерії і показники ефективності соціально-педагогічної роботи у ВНЗ інклюзивної орієнтації. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами.* 2012. № 9. С. 103–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apnvlop_2012_9_13
9. Campus Resources & Student Support Services / Department of Mathematics at University of California Berkeley. Retrieved from: <https://sa.berkeley.edu/conduct/resources/academic>
10. Cornell University Student Services. Retrieved from: <https://cals.cornell.edu/undergraduate-students/office-student-services>
11. George Washington University Global Financial Literacy Excellence Center. Retrieved from: <http://gflec.org>
12. Fordham University Student Services. Retrieved from: <https://www.fordham.edu/student-life/student-services/>

REFERENCES:

1. Deineko, O. O. (2014). Students'ka molod' yak subiekt suspil'stva ryzyku: molod' yak ryzyk ta molodijni ryzyku. [Student youth as a subject of risk society: youth as a risk and youth risks]. *Visnik Kharkivs'kogo nacional'nogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya : Sociologichni doslidjennia suchasnogo suspil'stva: metodologiya, teoriya, metody.* № 1101, Vip. 32. S. 217–223. [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro socialni posluhy» [Law of Ukraine «On Social Services»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19/print> [in Ukrainian].
3. Oleksiuk, N. S. (2014). Osoblyvosti socialnogo formuvannia dytyny u rizni vikovi periody ii rozvytku. [Peculiarities of social formation of a child at different age periods of its development]. *Ludynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prac' Drogobitc'kogo dergavnogo pedagogichnogo un-tu imeni Ivana Franka / red. kol. N. Skotna (golovnyi redaktor), M. Chepil' (redactor rozdil) ta in. Drogobich : Vidavnychyi viddil DDPU imeni Ivana Franka. Vipusk 29. Pedagogika. S. 125–134.* [in Ukrainian].
4. Romanova, N. F. (2004.). Rol' students'kyh sotsial'nyh slugb u vyrishenni social'nyh problem v students'komu sere dovishchi. [The role of student social services in solving social problems in the student environment]. *Ukrains'kyi socium.* № 1. S. 32–37. [in Ukrainian].
5. Semigina, T. (2020). Suchasna social'na robota. [Modern social work]. Kyiv : Akademiya praci, social'nih vidnosyn i turyzmu. 275 s. [in Ukrainian].
6. Socialna robota z vrazlyvymy simiamy ta dit'my [Social work with vulnerable families and children]. (2017). (Vols. 1–2). Ch. II. Oznaky vrazlyvosti ta spetsyfika pidtrymky simi i dytyny / Z. P. Kyianytsia, Zh. V. Petrochko. Kyiv : OBNOVA KOMPANI [in Ukrainian].

7. Socialna robota z socialno vrazlyvymy kategoriiami (hrupamy) [Social work with socially vulnerable categories (groups)]. Retrieved from <http://moodle.socosvita.kiev.ua/moodledata/filedir/09/20/0920e3108c21981f344ac5e33b46e7470dc1ac88> [in Ukrainian].
8. Chaikovskiy, M. (2012). Kryterii i pokaznyky efektyvnosti socialno-pedagogichnoi roboty u VNZ inkluzyvnoi orientacii. [Criteria and indicators of the effectiveness of social-pedagogical work in universities of inclusive orientation]. *Aktualni problemy navchannia ta vyhovannia ludey z osoblyvymy potrebamy*. № 9. С. 103–113. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apnvlop_2012_9_13 [in Ukrainian].
9. Campus Resources & Student Support Services / Department of Mathematics at University of California Berkeley. Retrieved from <https://sa.berkeley.edu/conduct/resources/academic>
10. Cornell University Student Services. Retrieved from <https://cals.cornell.edu/undergraduate-students/office-student-services>
11. George Washington University Global Financial Literacy Excellence Center. Retrieved from <http://gflec.org>
12. Fordham University Student Services. Retrieved from: <https://www.fordham.edu/student-life/student-services/>

УДК 37.013.2(075)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.17>

Антоніна КОНОНЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, пров. Інституцький, буд.б, кв.8, м. Ніжин, Чернігівська обл., Україна, 16600

ORCID: 0000-0001-6198-9041

Наталія РИЖЕНКО

магістр з соціальної роботи, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, вул. Українська, 67а, с. Хотинівка, Ніжинський район, Чернігівська обл., Україна, 17110

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.17>

Бібліографічний опис статті: Конончук, А., Риженко, Н. (2022). Профілактика вандалізму підлітків в умовах закладу середньої освіти. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 124–131, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.17>

ПРОФІЛАКТИКА ВАНДАЛІЗМУ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано важливість соціальної профілактики вандалізму у підлітковому середовищі.

Метою дослідження стало визначення особливостей соціальної профілактики вандалізму підлітків в умовах закладу середньої освіти на основі аналізу змісту руйнівної поведінки особистості. Для досягнення поставленої мети були застосовані теоретичні методи: аналіз і синтез психолого-педагогічних, соціально-педагогічних, методичних джерел для розкриття поняття вандалізму та його змісту; порівняння, узагальнення, конкретизація для визначення особливостей, сутності та змісту профілактики підліткового вандалізму.

Розкрито сутність вандалізму як агресивної, протиправної поведінки особистості у підлітковому віці. Наголошено на врахуванні вікових, психолого-педагогічних, індивідуальних особливостей підлітків при проведенні профілактичної роботи в умовах закладу середньої освіти. Характеризовано види соціальної профілактики вандалізму підлітків. Доведено доцільність використання поведінкової моделі профілактики, а також її реалізацію за допомогою як традиційних, так і інноваційних методів та форм роботи.

Науковою новизною дослідження стало визначення особливостей профілактики вандалізму підлітків в умовах закладу середньої освіти. Окреслено перспективи подальших наукових розвідок, спрямованих на з'ясування соціально-педагогічних умов профілактичної роботи.

Ключові слова: вандалізм, підлітковий вандалізм, соціальна профілактика підліткового вандалізму, стратегії профілактики, моделі профілактики, методи і форми профілактики.

Antonina KONONCHUK

PhD of Pedagogical Science, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social work, Mykola Gogol Nizhyn State University, 6, 8, Institutska Str, Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine, 16600

ORCID: 0000-0001-6198-9041

Nataliy RYZHENKO

Master of Social Sciences, Mykola Gogol Nizhyn State University, 67a, Ukraine Str, Hotun, Nizhyn district, Chernihiv region, Ukraine, 17110

DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.17>

To cite this article: Kononchuk, A., Ryzhenko, N. (2022). Profilaktyka vandalizmu pidlitkiv v umovakh zakladu seredn'oyi osvity [Prevention of vandalism of adolescents in terms of secondary school establishment]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 124–131, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.17>

PREVENTION OF VANDALISM OF ADOLESCENTS IN TERMS OF SECONDARY SCHOOL ESTABLISHMENT

The article substantiates the importance of social prevention of vandalism in the adolescent environment. The purpose of the study was to determine the features of social prevention of adolescent vandalism in the conditions of a secondary education institution based on the analysis of the content of destructive personality behavior. To achieve the goal, theoretical methods were applied: analysis and synthesis of psychological-pedagogical, social-pedagogical, methodical sources to reveal the concept of vandalism and its content; comparison, generalization, specification to determine the features, essence and content of prevention of teenage vandalism.

The essence of vandalism as an aggressive, illegal behavior of an individual in adolescence is revealed. Emphasis is placed on taking into account the age, psychological-pedagogical, and individual characteristics of teenagers when conducting preventive work in the conditions of a secondary education institution. Types of social prevention of adolescent vandalism are characterized. The expediency of using a behavioral model of prevention, as well as its implementation using both traditional and innovative methods and forms of work, has been proven.

The scientific novelty of the study was the determination of the features of the prevention of adolescent vandalism in the conditions of a secondary education institution. The prospects of further scientific research aimed at clarifying the socio-pedagogical conditions of preventive work are outlined.

Key words: *vandalism, adolescents vandalism, social prevention of adolescents vandalism, prevention strategies, prevention models, methods and forms of prevention.*

Актуальність проблеми. Наразі у багатьох країнах світу, включаючи й Україну, відбувається збільшення соціально-негативних явищ, зростання насильства і жорстокості серед населення. У результаті деформації суспільної моралі поширюються девіантні прояви поведінки, які порушують громадський спокій та завдають шкоди правам і законним інтересам громадян та державі. Серед них все більшу увагу у поведінці громадян привертають прояви різноманітного руйнівного поведіння (побиттям вітрин магазинів, пошкодженням транспортних засобів, розписуванням будівель, пам'яток культури й архітектури та ін.). Така форма поведінки особистості, яка спрямована на безглузде знищення культурних і матеріальних цінностей, визначається науковцями як вандалізм. Досить переконливою у цьому контексті є відповідь на запит APnews. Так, у Офісі генерального прокурора України повідомили, що протягом останніх 4,5 років (з 2017 по 2021) за правопорушення, які кваліфікуються за статтею 297 Кримінального кодексу України, а саме – наруга над могилою, осквернення пам'ятника, було зареєстровано 8043 правопорушень (Апреус, 2021). Це свідчить про актуальність даної проблеми, яка потребує більш ретельного дослідження з метою запобігання, зменшення і протидії.

Науковці зазначають, що вандалізм є однією з найбільш агресивних форм девіантної поведінки особистості, яка у найбільшій мірі притаманна підліткам. Це накладає певний відбиток на особливості прояву вандалізму,

який пов'язаний з віковими характеристиками і завданнями становлення особистості на даному віковому етапі. Зокрема, вандалізм сприймається у підлітковому середовищі як розважливе проведення часу, одна із форм самоствердження. Підлітки не сприймають у повній мірі відповідальності за свої вчинки, а також не розуміють їх руйнівних наслідків для себе і для соціуму. У зв'язку з цим виникає необхідність проведення профілактики підліткового вандалізму з метою попередження та подолання негативних наслідків цього явища як для суспільства, так і для самої особистості. І, в першу чергу, роботу з профілактики підліткового вандалізму необхідно проводити у закладах середньої освіти, де соціальні педагоги разом з іншими фахівцями здатні зорганізувати і провести її на належному рівні. В умовах соціально-економічних змін, коли разом з дорослішанням поступово посилюється конфлікт підлітка з суспільством, основними завданнями закладів середньої освіти є допомога в адаптації підлітка до цих змін, попередження негативних явищ у молодіжному середовищі, навчання навичкам конструктивної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вандалізму вивчалася як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Дослідження вандалізму як прояву агресивної протиправної поведінки, його чинники, типи представлено у працях К. Бочарової, А. Доброскок, С. Коена, Д. Фішер та ін.

Д. Елліот, М. Ленбланк, Р. Мейбі та ін. зазначають, що його пік припадає на 11–13 років

(Зверева, Лактіонова, 2003, с. 129). Згідно вікової періодизації це період підліткового віку у становленні особистості. Особливості підліткового вандалізму стали предметом вивчення Т. Алексеєнко, К. Бочарової, С. Кушнарєва та дали можливість визначити його причини, види, характерні біологічні та психологічні риси, притаманні неповнолітнім, схильним до вандалізму (Алексеєнко, Кушнарєв, 2013; Бочарова, 2015).

Необхідність соціальної профілактики девіантної поведінки дітей та молоді обґрунтовується у працях О. Безпалько, Л. Вольнової, Т. Журавель, В. Лютого та ін. (Безпалько, 2009; Вольнова, 2016; Журавель, 2014; Лютий, 2012). Науковці А. Любченко, Н. Савельєва розкривають взаємозв'язок соціальних проблем і профілактики вандалізму (Любченко, Савельєва, 2018), Т. Алексеєнко, С. Кушнарєв – правові та психологічні особливості профілактики вандалізму у підлітковому середовищі (Алексеєнко, Кушнарєв, 2013). Разом з тим, профілактика вандалізму підлітків в умовах закладу середньої освіти не була предметом окремого дослідження, що обумовило вектор наших наукових розвідок.

Мета дослідження – визначення особливостей соціальної профілактики вандалізму підлітків в умовах закладу середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на деякі відмінності, всі дослідники визнають руйнівний характер вандалізму щодо культурних і матеріальних цінностей соціуму та самої особистості. Вони розглядають вандалізм як одну із форм делінквентної поведінки, що має деструктивний, агресивний характер і яка передбачає юридичну відповідальність неповнолітніх за свої дії. (Алексеєнко, Кушнарєв, с. 83–84; Безпалько, 2009, с.140; Юридична енциклопедія, 1998, с. 304). Так, Т. Алексеєнко визначає вандалізм як особливий вид агресії, який характеризується руйнуванням об'єктів матеріальної або духовної культури, а також специфічною мотивацією поведінки, при якій руйнівна активність має для індивіда особливий особистісний сенс (Алексеєнко, Кушнарєв, 2013, с. 77).

Слід зазначити, що вандалізм має як загальні, так і особливі прояви, пов'язані з віковими особливостями особистості. Дослідження свідчать, що підлітки скоюють акти вандалізму, як пра-

вило, для протесту проти встановлених у суспільстві норм поведінки, для підняття власного статусу в групі ровесників. Це безпосередньо пов'язано з їх бажанням продемонструвати дорослість, самоствердитися, що притаманно для даного віку. Також слід брати до уваги існування психологічних особливостей у підлітків, які дозволяють констатувати їх схильність до вандалізму. Знання, виявлення і врахування цих особливостей дозволяє ефективно здійснювати профілактичну роботу з підлітками у закладах середньої освіти.

Як зазначено в «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери»: «Соціальна профілактика – діяльність, спрямована на запобігання виникненню, поширенню чи загостренню негативних соціальних явищ і їх небезпечним наслідкам» (Лютий, 2012, с. 166). У контексті змісту соціальної профілактики ми визначаємо *соціальну профілактику вандалізму підлітків* як систему заходів, спрямованих на попередження та локалізацію особливої форми агресивної поведінки неповнолітніх стосовно об'єктів матеріальної або духовної культури та специфічної мотивації поведінки, при якій руйнівна активність має для індивіда особливий особистісний сенс. Саме тому профілактика вандалізму серед підлітків спрямована на виявлення та усунення несприятливих чинників, які обумовлюють прояви вандалізму. Залежно від того, на якій стадії розвитку проблеми проводять профілактичну роботу, виділяють первинну, вторинну і третинну соціальну профілактику вандалізму підлітків (Любченко, Савельєва, 2018).

Первинна профілактика здійснюється з метою попередження можливих проявів вандалізму серед підлітків. Вона здебільшого носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від вчинення актів вандалізму. Визначають три завдання первинної профілактики вандалізму. Перше завдання – це розвиток стратегій розв'язання проблем, пошуку соціальної підтримки. Друге завдання спрямоване на удосконалення, підвищення ефективності використовуваних підлітком активних, конструктивних поведінкових стратегій. Третє завдання – збільшення потенціалу особистісних ресурсів (формування позитивної, стійкої Я-концепції, підвищення ефективності функціонування соціально-під-

тримуючих мереж, розвиток емпатії, внутрішнього контролю власної поведінки тощо).

Основними способами реалізації завдань первинної профілактики вандалізму визначають кілька. По-перше, це – навчання усвідомленню соціально прийнятої поведінки, розвиток і тренування вмінь дотримання вимог соціального середовища, їх співвіднесення зі своєю поведінкою. По-друге, це – роз'яснення правових норм стосовно різних аспектів асоціальної поведінки і вандалізму та надання підліткам інформації про наслідки асоціальних дій. По-третє, це – надання підліткам психологічної і соціальної підтримки відповідними підтримуючими системами і структурами. По-четверте, це – формування у підлітків навичок культурного проведення дозвілля. По-п'яте, це – створення умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності.

Також невід'ємною складовою первинної профілактики вандалізму є спеціально організована робота з батьками. Вона має бути орієнтована на створення умов для відпрацювання ними навичок ефективної взаємодії та спілкування з дітьми без насильства, агресії чи конфліктів.

Вторинна профілактика є комплексом заходів, спрямованих на соціальну адаптацію підлітків, котрі вже мали хоча б разовий досвід вчинення актів вандалізму. Метою вторинної профілактики є зміна мало адаптивної дисфункціональної ризикованої поведінки на адаптивну форму поведінки. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити відповідні завдання. До них належать: формування мотивації на зміну поведінки; зміна дезадаптивних форм поведінки на адаптивні; формування та розвиток соціально-підтримуючої мережі. За своєю спрямованістю вторинна профілактика є масовою, залишаючись при цьому індивідуальною у відношенні до конкретного підлітка.

Третинна профілактика є комплексом заходів, спрямованих на соціальну адаптацію осіб, які мають виражені відхилення у поведінці і неодноразово вчиняли акти вандалізму. Це робота, спрямована на попередження рецидивів вандалізму у суспільстві та девіантної поведінки осіб, яким була властива така поведінка раніше, а також відновлення особистісного та соціального статусу людини (Любченко,

Савельєва, 2018, с. 35). Тобто, мається на увазі «зменшення шкоди», яке завдає особі, дитині, сім'ї, соціальній групі, суспільству існуюче негативне явище. Такий вид профілактики має медико-соціальний характер і здійснюється переважно в індивідуальній формі з соціально небезпечними особами, які перебувають у складних життєвих обставинах. Аналіз сутності вищезазначених видів соціальної профілактики вандалізму підлітків дозволяє зробити висновок про доцільність здійснення первинної і вторинної профілактики в умовах закладу середньої освіти.

Цінними для нашого дослідження є врахування (опора) змісту стратегій та моделей профілактичної роботи, які, на нашу думку, доцільно використати і у профілактиці вандалізму підлітків. Так, О. Безпалько виділяє два підходи до профілактики негативних явищ в молодіжному середовищі. Перший – інформаційний підхід. Його мета – надання достовірної інформації (знань) про шкідливість для особистості і її здоров'я певного стилю поведінки. На цьому підході побудовані та реалізувалися моделі профілактики: модель аморальної поведінки, модель залякування, пізнавальна модель. Недоліком профілактики за допомогою цих моделей виявилось наступне: вона не усуває особистісних причин звернення людей до асоціальної чи небезпечної поведінки. Також вона не допомагає їй захиститись від негативного впливу соціальних чинників проблем. Це виступило передумовою виникнення нового поведінкового підходу у профілактичній роботі.

Поведінковий підхід спрямований на розв'язання таких завдань: розвиток соціальної та особистісної компетентності дітей та молоді, вироблення у них навичок самозахисту, попередження виникнення проблем. На цьому підході побудована низка програм, які ефективно реалізуються у дитячому та молодіжному середовищі. Це такі профілактичні програми: програма навчання життєвим навичкам, програма досягнення соціально-психологічної компетентності, програми зменшення факторів ризику, програми, що базуються на підході альтернативної діяльності, програми за методом «рівний-рівному» (Безпалько, 2009, с. 36–37).

Також історично склалося декілька стратегій і моделей профілактичної роботи. Перша стратегія – це стратегія усунення шкоди. Згідно

з цією стратегією проблема, соціальне явище, проблема чи певна поведінка визнаються одно-значно негативними та недопустимими. Тому профілактика спрямовується на їх недопущення. Друга стратегія – стратегія зменшення шкоди. Зідно цієї стратегії негативне явище, проблема чи певна поведінка визнаються небажаними, але можливими. Тому профілактика спрямована на недопущення (обмеження) їхніх негативних наслідків. Т. Журавель також виділяє дві стратегії, кожна з яких вона конкретизує в ряді профілактичних моделей, які доповнюють одна одну. Перша стратегія – попередження та подолання (модель навчання позитивній поведінці, модель стримування або репресивна модель, модель залякування, модель ствердження моральних принципів, модель поширення фактичних знань, радикальна модель, модель формування здорового способу життя). Друга стратегія – нормалізації негативних явищ (модель контрольованого впливу та модель зменшення шкоди) (Журавель, 2014).

Щодо запобігання і протидії вандалізму у підлітковому середовищі, то на сьогодні існує дві стратегії боротьби з таким негативним соціально-психологічним явищем: стратегія усунення можливостей руйнування, стратегія впливу на мотиви і установки потенційного руйнівника (Алексєнко, Кушнар'єв, 2013, с. 97–98).

Стратегія усунення можливостей руйнування здійснюється за допомогою таких способів: «зміцнення мішені», оперативний ремонт, обмеження доступу, охорона і спостереження. Коротко охарактеризуємо кожен із них. Так, спосіб «зміцнення мішені». Даний спосіб полягає у створенні фізичних бар'єрів для руйнування за рахунок використання більш міцних матеріалів і конструкцій, зменшення кількості деталей, які можна відірвати, відбити і т. п. Тобто, треба намагатися змінити конструкцію таким чином, щоб її руйнування здійснювало найменше задоволення. Спосіб оперативного ремонту передбачає швидке усунення дефектів як природного походження, так і тих, які з'явилися з вини людини, адже все схильне до руйнування. При способі обмеження доступу пропонується огорожувати уразливий об'єкт від потенційних руйнівників. Для цього використовуються замки, паркани, забори, решітки на вікнах; усувають дерева, по яких можна

залізти у вікна будівлі; зменшують кількість рослинності, яка ускладнює огляд і спостереження за об'єктами, покращується освітленість вулиць і приміщень. Якщо увага акцентується на охороні і спостереженні, то передбачається як формальний контроль (сторож, охоронні патрулі, сторожові собаки, чергування), так і полегшення можливості неформального контролю (перехожі, службовці установ тощо).

Стратегія впливу на мотиви і установки потенційного руйнівника реалізується через затримання, покарання, відшкодування шкоди; відволікання; виховання. Особливостями використання цих способів є наступні. При затриманні, покаранні, відшкодуванні шкоди в якості покарання можуть застосовуватися виключення із школи, штрафи, кримінальне переслідування. Практика показує дієвість одночасного обмеження каральних заходів і схвалення бажаних моделей поведінки (зменшення вандалізму).

Спосіб відволікання передбачає перенесення можливих деструктивних дій у просоціальне русло. Наприклад, створення спеціальних дошок для написів, залучення графістів для оформлення міста і місць відпочинку молоді, створення локацій для дитячого і молодіжного відпочинку тощо. Щодо виховання як способу впливу на мотиви і установки потенційного руйнівника, то його метою є усвідомлення просоціальних норм поведінки або зміна вже усталених деструктивних мотивів і установок. Усвідомлення просоціальних норм поведінки розуміється як інформування потенційного руйнівника відносно ціни і наслідків руйнівних дій. Такі міри сприяють виникненню почуття соціальної відповідальності. Натомість, зміни вже усталених деструктивних мотивів і установок можна досягти завдяки залученню потенційних руйнівників до прийняття рішень, співробітництва з адміністрацією, самостійного ремонту будівель школи та ігрових майданчиків. У такий спосіб виховується почуття причетності до потенційних об'єктів вандалізму.

Моделі профілактики на основі розуміння природи проблеми (негативного явища), а у нашому дослідженні – вандалізму, визначають мету, завдання, напрями, зміст, методи і форми її профілактики. Ми поділяємо думку З. Іванової щодо наступних напрямків профілактики вандалізму серед підлітків в закладах середньої освіти:

1. Виховання у дітей шанобливого ставлення до національної та культурної спадщини, історичних цінностей, продуктів людської праці і творчої діяльності, що є основою попередження вандалізму.

2. Організація змістовного дозвілля учнів, широке залучення їх до різних видів позанавчальної діяльності на базі закладу (спорт, художня творчість, добродійна діяльність, дослідницька тощо).

3. Попередження та усунення конфліктів учнів з батьками, вчителями, однолітками, нормалізація обстановки в сім'ї та колективі.

4. Формування здорового способу життя, профілактика алкоголізму та наркоманії, шкідливих звичок, ризикованої поведінки.

5. Проведення роз'яснювальної роботи з учнями. Наприклад, бесіди про збереження шкільного майна, значний матеріальний збиток, який приносить навмисне псування предметів, інформація про вартість майна та ін.

6. Розробка спільно з учнями документів, що визначають запобіжні заходи вандалізму. Наприклад, прийняття спільно з органом учнівського самоврядування «Правил шкільного життя» тощо (Любченко, Савельєва, 2018, с. 48).

Під час реалізації соціальної профілактики, незалежно від її виду, Т. Журавель зазначає, що повинен бути дотриманий такий алгоритм дій. Перший етап – дослідження причин та факторів проблеми. Другий етап – організація взаємодії суб'єктів профілактики у подоланні проблеми. Третій етап – планування діяльності, організаційна та методична підготовка. Четвертий етап – вплив на особистість (встановлення або ж виявлення існуючих ресурсів, необхідних для подолання проблеми; підвищення особистісних ресурсів, здібностей особистості адекватно реагувати на проблеми, долати їх та задовольнити потреби). П'ятий етап – вплив на проблемне середовище (запобігання негативному впливу середовища; розширення можливостей для задоволення потреб, подолання проблеми, повноцінної життєдіяльності (підвищення соціальних ресурсів)). Шостий етап – моніторинг проблеми, аналіз ефективності профілактичних заходів. У разі, якщо оцінка ефективності профілактичної роботи показує незадовільний результат, необхідно повертатися на етап планування профілактичного впливу (Журавель, 2014).

У процесі соціальної профілактики вандалізму підлітків в умовах закладу середньої освіти залежно від її виду, підходів і моделей можуть застосовуватися відповідні методи і форми профілактичної роботи. Переважно це психолого-педагогічні методи. До них відносять методи формування і корекції свідомості (переконання, приклад, порівняння, дискусія, бесіда тощо), методи формування і корекції позитивного досвіду поведінки (вправи, доручення, вимоги, контроль). Також використовують методи формування додаткової мотивації та стимулювання поведінки: методи примусу (попередження, осудження, догана, стягнення, покарання, громадська думка) та методи заохочення (схвалення, довіра, організація перспективи, змагання, моральне та матеріальне заохочення). Четверту групу методів складають методи виявлення ефективності виховання (спостереження, тестування, узагальнення незалежних характеристик, аналіз продуктів діяльності).

Змістовний аналіз педагогічних можливостей вищезазначених методів показав, що з усього розмаїття існуючих психолого-педагогічних методів профілактичної роботи з неповнолітніми, схильними до вандалізму, доцільно використовувати як традиційні методи, зокрема, бесіду, дискусію, переконання, приклад, так і інноваційні. До них відносять метод «рівний-рівному», метод кейсів, тренінг, консультування, методи соціальної реклами, поширення профілактичної інформації через ЗМІ, поширення друкованих матеріалів тощо. Варто також наголосити і на використанні доцільних форм організації профілактичної роботи з підлітками. Це профілактичні програми, лекції, бесіди, консультації, диспути, конкурси, змагання, спортивні, розвиваючі та рольові ігри тощо. До інноваційних форм роботи відносять соціально-педагогічні тренінги, добродійні акції, реалізацію проєктів, флешмоби, волонтерську роботу, соціальне навчання тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки. На сьогодні проблема вандалізму стає все більш актуальною. Це засвідчують результати досліджень, які констатують поширення актів вандалізму у суспільстві та появу нових форм його вираження.

У теорії і практиці соціальної роботи сутність вандалізму науковці вбачають у руйнівному характері поведінки особистості, що виражається в умисному і безглуздому знищенні культурних і матеріальних цінностей мікро і макро соціуму, а також у специфічній мотивації поведінки, при якій руйнівна активність має для індивіда особливий особистісний сенс. Вони розглядають вандалізм як вид девіантної (а у її складі одна із форм делінквентної) поведінки особистості. Це прояв агресивної протиправної поведінки, який передбачає юридичну відповідальність неповнолітніх за свої дії.

Вандалізм особистості у підлітковому віці має як загальні, так і вікові та індивідуальні особливості, які зумовлюють схильність до вандалізму. Від їх врахування у значній мірі залежить ефективність профілактичної роботи з підлітками щодо запобігання і протидії вандалізму.

Соціальна профілактика вандалізму підлітків – це система заходів, спрямованих на попередження та локалізацію особливої форми агресивної поведінки підлітків стосовно об'єктів матеріальної або духовної культури та специфічної мотивації поведінки, при якій руйнівна активність має для індивіда особливий особистісний сенс. Аналіз змісту видів соціальної профілактики дозволив зробити висновок про доцільність здійснення первинної і вторинної профілактики в умовах закладу середньої освіти на засадах поведінкового підходу. Також доцільно використати у профілактичній роботі моделі поширення фактичних знань, навчання

позитивній поведінці, формування здорового способу життя, оскільки вони допомагають усунути особистісні чинники соціальних проблем і небезпечної поведінки, підготувати підлітків до зустрічі з проблемою та до задоволення потреб нешкідливим шляхом. *Особливостями профілактики вандалізму підлітків у закладі середньої освіти ми визначаємо наступні: використовувати модель профілактики на основі розуміння проблеми підліткового вандалізму, її прояву у конкретному соціумі (сутність, чинники, види, особливості); відповідно до обраної моделі профілактики вандалізму необхідно визначити мету, завдання, напрями, зміст, методи і форми її організації; під час реалізації соціальної профілактики має бути дотриманий алгоритм дій (технологія); профілактичну роботу з підлітками проводити у межах первинної і вторинної профілактики (частина із них уже практикують ризиковану поведінку); урахувати вікові особливості даного вікового періоду становлення особистості у поєднанні з індивідуальними, використовувати традиційні та інноваційні методи і форми роботи; співпраця соціального педагога, практичного психолога, педагогів закладу, працівників правоохоронних органів, інших фахівців, батьків у профілактичній роботі. Проведене дослідження висвітлює теоретичні аспекти питання профілактики вандалізму підлітків в умовах закладу середньої освіти. Тому перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у визначенні соціально-педагогічних умов профілактики вандалізму підлітків у закладі середньої освіти на засадах емпіричних досліджень проблеми.*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеєнко Т. Ф., Кушнар'єв С. В. Ризикована поведінка : посібник. Вінниця : ТОВ Фірма Планер, 2013. 172 с.
2. Апреутес О. Заостанні роки в Україні вдвічі зменшилась кількість вандалів – ОГП. URL: <https://apnews.com.ua/ua/news/za-ostanni-roki-v-ukraini-vdvichi-zmenshilas-kilkist-vandaliv-ogp.2021>
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
4. Бочарова К. А. Вандалізм як прояв агресивної протиправної поведінки. *Юридичний вісник України*. 2015, № 13. С. 16–27.
5. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків. Київ : Ера, 2016. 188 с.
6. Доброскок А. Ю. Кримінологічна характеристика та запобігання вандалізму в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 324 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/14709/1/aref_Dobroskok_a.pdf
7. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
8. Енциклопедія сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба та ін. Київ : КБ Енцикл. сучас. України НАНУ, 2005. Т. 4. В–Вог. 700 с.

9. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка : навч. посібник* / за заг. ред. О. В. Безпалько. Київ : Академвидав, 2014. С. 85–101.
10. Любченко А. О., Савельєва Н. М. Соціальні проблеми і профілактика вандалізму : навч. посіб. для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка». Полтава : ПНПУ, 2018. 75 с.
11. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / за заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ : Науковий Світ, 2003. 233 с.
12. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 574 с.
13. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Українська енциклопедія, 1998. Т. 1 : А–Г. 672 с.

REFERENCES:

1. Aliksieienko, T. F. & Kushnarov S. V. (2013). *Ryzikovana povedinka : posibnyk* [Risky Behavior: A Guide]. Vinnytsia : TOV Firma Planer [in Ukrainian].
2. Apreutes, O. (2021). *Za ostanni roky v Ukrayini vdvichi zmenshylas' kil'kist' vandaliv – OHP* [In recent years, the number of vandals in Ukraine has halved – OGP // APNEWS. com. ua: [site]. Retrieved from <https://apnews.com.ua/ua/news/za-ostanni-roki-v-ukraini-vdvichi-zmenshylas-kilkist-vandaliv-ogp/>– Name from the screen.
3. Bezpalko O. V. (2009). *Sotsial'na pedahohika: skhemy, tablytsi, komentari: navch. posib. dlya stud. vyshchikh navchal'nykh zakladiv*. [Social pedagogy: schemes, tables, comments: teaching. manual for students higher educational institutions]. K. : Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].
4. Bocharova K. A. (2015). *Vandalizm yak proyav ahresyvnoyi protypravnoyi povedinky*. [Vandalism as a manifestation of aggressive illegal behavior]. *Yurydychnyy visnyk Ukrayiny*. 2015, № 13. S. 16-27 [in Ukrainian].
5. Volnova L. M. (2016). *Profilaktyka deviantnoi povedinky pidlitkiv* [Prevention of deviant behavior of teenagers]. K. : Era [in Ukrainian].
6. Dobroskok A. (2019). *Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannya vandalizmu v Ukraini : dys. ...kand. yuryd. nauk* [Criminological characteristics and prevention of vandalism in Ukraine: thesis. ... candidate law of science] : 12.00.08. Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo. Retrieved from: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/14709/1/aref_Dobroskok_a.pdf [in Ukrainian].
7. *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* (2012). [Encyclopedia for specialists in the social sphere] *Za zah. red. I. D. Zvierievoi. K., Simferopol: Universum* [in Ukrainian].
8. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* (2005). [Encyclopedia of modern Ukraine]. redkol. : I. M. Dziuba. Kyiv : KB Entsykl. suchas. Ukrainy NANU. T. 4. [in Ukrainian].
9. Zhuravel T.V. (2013). *Sotsialna profilaktyka yak napriam sotsialno-pedahohichnoi diialnosti. Sotsialna pedahohika : navch. posibnyk*. [Social prevention as a direction of social-pedagogical activity // Social pedagogy: academic. Manual]. K. : Akademydav [in Ukrainian].
10. Liubchenko A. O. & Savelieva N. M. (2018). *Sotsialni problemy i profilaktyka vandalizmu: navch. posib. dlia stud. i mahistr. spets-tei «Sots. робота» i «Sots. pedahohika»*. [Social problems and prevention of vandalism: training. manual for students and master's degree special service "Social work" and "Social. pedagogy"]. Poltava: PNPУ [in Ukrainian].
11. Zvierievoi I. D. & Laktionovoi H. M. (2003). *Sotsialna робота v Ukraini : Navch. posib*. [Social work in Ukraine : education. Manual]. K. : Nauk. Svit [in Ukrainian].
12. Tiuptia L. T. & Ivanova I. B. (2008). *Sotsialna робота: teoriia i praktyka: Navch. posib. – 2-he vyd., pererob. i dop.* [Social work: theory and practice: education. manual 2nd ed., revision. and additional]. K. : Znannya [in Ukrainian].
13. Shemshuchenko Yu. S. (1998). *Yurydychna entsyklopediia: v 6 t.* [Legal encyclopedia: in 6 volumes]. K. : Ukrainska entsyklopediia. T. 1 : А–Н. [in Ukrainian].

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Михайло АЛЬОХІН «ПЕРШІ ЛАСТІВКИ» ВТРАТИ МОЛОДІ ПОКОЛІННЯ ЦЕНТЕНІАЛІВ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТИ.....	3
Володимир АНТОНЮК, Надія АНТОНЮК ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В НУШ.....	11
Вікторія БАГРІЙ ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ВЕДЕННЯ ВИПАДКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	19
Андрій КАРКАЧ, Тетяна СЕМИГІНА ЗМЕНШЕННЯ ЦИФРОВИХ РОЗРИВІВ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛІТНІМИ ЛЮДЬМИ.....	26
Іванна КУЛИК ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТУВАННЯ СІМЕЙ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	33
Ірина ЛЕВЧУК ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ДІТЕЙ-СИРИТ.....	38
Тетяна ЛЯХ, Олена ДЕНИСЮК, Марина ЛЕХОЛЕТОВА, Аліна ДУЛЯ СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ДИТЯЧИХ ЛІКАРНЯХ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	46
Тетяна ЛЯХ, Валерій ПЕТРОВИЧ, Артем СПІРІН ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОЇ АДВОКАЦІЇ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ.....	54
Світлана МИКОЛЮК СИРИТСТВО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА...	61
Жанна ПЕТРОЧКО ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗДІЙСНЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ЦЕНТРАМИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	69
Ольга СТОЛЯРИК ЯКІСТЬ ПОДРУЖНЬОГО ЖИТТЯ У СІМ'ЯХ, ДЕ ВИХОВУЮТЬСЯ ДІТИ З АУТИЗМОМ.....	78

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ганна КОВАЛЬ СИСТЕМА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН.....	85
Андрій КОЛОСОК, Ірина БИЧУК МЕНЕДЖМЕНТ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	92
Людмила ЧВЕРТКО, Оксана КРАВЧЕНКО ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ СПРИЯННЯ СОЦІАЛЬНІЙ ІНКЛЮЗІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	100
Микола ПІГОВСЬКИЙ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	112
Ірина ЯЩИЦАК КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ.....	118
Антоніна КОНОНЧУК, Наталія РИЖЕНКО ПРОФІЛАКТИКА ВАНДАЛІЗМУ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	124

CONTENTS

SECTION 1 ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

Mykhailo ALOKHIN «FIRST SWALLOWS» CENTENNIALS: GENERATION LOST. SOCIO-PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL CONTEXT.....	3
Volodymyr ANTONIUK, Nadia ANTONIUK THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF THE SOCIAL READINESS OF PRESCHOOL CHILD FOR EDUCATION IN NUS.....	11
Viktoriia BAHRII FEATURES OF CASE MANAGEMENT TECHNOLOGY IN CONDITIONS OF MARTIME.....	19
Andrii KARKACH, Tetyana SEMIGINA REDUCING DIGITAL DIVIDES AS A COMPONENT OF SOCIAL WORK WITH ELDERLY.....	26
Ivanna KULYK THE SPECIFIC NATURE OF CONSULTING FAMILIES IN DIFFICULT LIFE CIRCUMSTANCES.....	33
Iryna LEVCHUK IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE IN ENSURING THE RIGHTS AND FREEDOMS OF ORPHANS.....	38
Tetiana LIAKH, Olena DENYSIUK, Maryna LEKHOLETOVA, Alina DULIA SOCIAL WORK IN CHILDREN'S HOSPITALS IN THE CZECH REPUBLIC.....	46
Tetiana LIAKH, Valeriy PETROVYCH, Artem SPIRIN TOOLS OF SOCIAL ADVOCACY OF RIGHTS AND INTERESTS OF VULNERABLE POPULATION GROUPS..	54
Svitlana MYKOLIUK ORPHANAGE IN UKRAINE DURING THE WAR: SOCIAL WORK AND SOCIAL ASSISTANCE.....	61
Zhanna PETROCHKO ORGANIZATIONS AND IMPLEMENTATION BY REGIONAL CENTERS OF SOCIAL SERVICES OF EDUCATIONAL ACTIVITY.....	69
Olha STOLIARYK QUALITY OF MARRIED LIFE IN FAMILIES WITH CHILDREN WITH AUTISM.....	78

SECTION 2 ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL SECURITY

Ganna KOVAL THE SYSTEM OF PROVISION OF SOCIAL SERVICES IN UKRAINE: CURRENT STATE.....	85
Andriy KOLOSOK, Iryna BYCHUK MANAGEMENT OF SOCIAL SERVICES OF THE TERRITORIAL COMMUNITY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW.....	92
Liudmyla CHVERTKO, Oksana KRAVCHENKO FINANCIAL INSTRUMENTS FOR PROMOTING SOCIAL INCLUSION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE.....	100
Mykola PIHOVSKYI PECULIARITIES OF THE FORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE FUTURE SPECIALIST OF THE SOCIAL SPHERE IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE.....	112
Iryna IASHCHYSHCHAK CRITERIA AND INDICATORS OF EFFECTIVENESS OF SOCIAL SUPPORT FOR STUDENTS IN UNIVERSITIES.....	118
Antonina KONONCHUK, Nataliy RYZHENKO PREVENTION OF VANDALISM OF ADOLESCENTS IN TERMS OF SECONDARY SCHOOL ESTABLISHMENT	124

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 3

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова
Комп'ютерна верстка • Алла Олександрівна Марєєва

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 15,58. Замов. № 0822/329. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.